

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUC
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

Mgr. Romana Cieslarová

Obraz severních Čech v prvotině
Josefa Jedličky
v konfrontaci s tematizací tohoto prostoru
v dílech dalších českých spisovatelů

Disertační práce

Studijní obor: Česká literatura

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Machala, CSc.

OLOMOUC 2015

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury. Práce má 389 381 znaků (včetně mezer).

Mgr. Romana Cieslarová

Návsí 24. 8. 2015

Děkuji vedoucímu práce prof. PhDr. Lubomíru Machalovi, CSc. za cenné rady, podněty a slova povzbuzení, jež mi poskytl, i čas, který mi ochotně věnoval.

Obsah

I.	Úvod.....	5
II.	Problematika zobrazení severních Čech v české poválečné literatuře.....	10
III.	Život a dílo Josefa Jedličky.....	18
III.1	Stručný nástin života Josefa Jedličky.....	18
III.2	Román <i>Krev není voda</i> (1991).....	20
III.3	Jedličkovy beletristické texty publikované časopisecky.....	23
III.4	Monografie o Bohdanu Kopeckém (1968).....	25
III.5	Knižně publikované esejistické dílo Josefa Jedličky.....	27
III.6	Literární studie a recenze.....	34
III.7	<i>Milý pane Wilde</i> (2006).....	36
III.8	Otázka autorství díla <i>Vyšla hvězda nad Betlémem / Život Pána Ježíše Krista</i>	37
III.9	Nepublikované texty Josefa Jedličky.....	38
IV.	Kde život náš je v půli se svou poutí.....	39
V.	Zobrazení prostoru severních Čech v Jedličkově prvotině.....	53
VI.	Tematizace prostoru severních Čech v dílech dalších českých spisovatelů.....	84
VI.1	Bohumil HRABAL.....	84
VI.2	Emil JULIŠ.....	87
VI.3	Vladimír PÁRAL.....	93
VI.4	Jiří ŠVEJDA.....	96
VI.5	Václav DUŠEK.....	100
VI.6	Alžběta ŠERBEROVÁ.....	106
VI.7	Zdeněk ŠMÍD.....	109
VI.8	Václav VOKOLEK.....	114
VI.9	Michael KONŮPEK.....	120
VI.10	Martin FIBIGER.....	122
VI.11	Miloš URBAN.....	126
VI.12	Radek FRIDRICH.....	131
VI.13	Pavel BRYCZ.....	137
VI.14	Severní Čechy v díle dalších autorů.....	141
VII.	Závěr.....	143
	Seznam literatury.....	153
	Summary.....	163

I. Úvod

*Skácelova jižní Morava je stejně výmluvná jako Bezručovo Těšínsko a Beskydsko nebo Jedličkovy severní Čechy: jinde si tato díla lze stěží představit.*¹

Jiří Holý

Kromě let 1966–1968 a 1989–1990 patřil Josef Jedlička po celý svůj život (16. 3. 1927 – 5. 12. 1990) k publikačně omezeným autorům. Po léta tak zůstával v pozadí, přestože jeho tvorba tvoří významnou součást české prózy a esejistiky druhé poloviny minulého století.

V polovině druhé dekády jedenadvacátého století můžeme říci, že základní dluh vůči Josefu Jedličkovi česká literatura splatila. Medailon autora je součástí přehledů dějin české literatury dvacátého století. Jeho úspěšná prvotina *Kde život náš je v půli se svou poutí* (1966) byla vydána již třikrát.² S románovou kronikou *Krev není voda* (1991) se čtenáři mohli seznámit díky dvěma vydáním. Částečně bylo publikováno také Jedličkovo esejistické dílo. Do autorova soukromí umožňuje nahlédnout knižně vydaný soubor korespondence adresované Jedličkovu příteli *Milý pane Wilde* (2006). Ucelené informace o životě a dílu Josefa Jedličky přinesl především rozsáhlý komentář Emila a Marie Lukešových k soubornému vydání dvou nejvýznamnějších próz Josefa Jedličky *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*, vydanému nakladatelstvím Host v ediční řadě Česká knižnice roku 2010.³

Přesto jméno Josefa Jedličky nevstoupilo do obecného kulturního povědomí měrou, jaká by tvůrci s tak mnohostranným talentem náležela. Jak docílit stavu, aby se Jedličkovo dílo stalo přirozenější součástí české literární historie? Jednou z možných cest je učinit dílo častěji předmětem různorodých literárních studií a komparatistických analýz.

K uvedenému cíli směřuje tato práce. Jejím smyslem je analyzovat aspekt, který bývá uváděn mnohdy na prvním místě v souvislosti s Jedličkovou pozoruhodnou prvotinou, a tím je prostor, do něhož je próza *Kde život náš je v půli se svou poutí* zasazena.

---

¹ HOLÝ, Jiří. Třikrát Skácel. *Literární noviny*, 1994, roč. 5, č. 49, s. 6.

² Necenzurovaná podoba knihy byla poprvé vydána roku 1994 v Mladé frontě.

³ LUKEŠ, Emil, LUKEŠOVÁ, Marie: Komentář. In: JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Jako soubor vyd. 1. Brno: Host, 2010. S. 546–596.

Prostor a čas, jež budeme v souladu s tezí Daniely Hodrové v rámci široce vymezené tematologie považovat za témata⁴, jsou obecně řazeny mezi zásadní konstitutivní znaky umělecké literatury. Význam těchto kategorií jednoduše a zcela srozumitelně vysvětluje Eduard Petru slovy: *Čas a prostor jsou základní kategorie, v nichž si člověk uvědomuje svou existenci i svět kolem sebe, a proto mají také základní význam v uměleckém reflektování skutečnosti.*⁵

Přestože bude v této práci centrem našeho zájmu kategorie prostoru, nevyhneme se ani kategorii času, protože tyto dvě kategorie jsou úzce propojeny nejen v souvislosti s lidským bytím, ale také v literárním díle. Na bytostnou souvztažnost časových a prostorových relací kladl důraz mj. Michail Michajlovič Bachtin, tvůrce teorie chronotopu: *Časové indicie se vyjevují v prostoru a prostor se zvýznamňuje a měří časem. Právě tento průnik řad a splývání indicií charakterizuje umělecký chronotop.*⁶

Na úzké sepětí kategorií prostoru a času upozorňuje ve své studii věnované času v literárním díle i Miroslav Červenka: *Přestože základním úkolem úvahy v této kapitole je pojednat čas vymezený adjektivem literární, [...]. Neobejdeme se přitom bez kategorie prostoru, neboť i sama všední praxe nám stvrzuje vzájemnost těchto dvou dimenzí: stále ještě vyměřujeme vzdálenost časem a časový úsek pohybem v prostoru.*⁷

Rovněž Zdeněk Hrbata, který označuje prostor za jeden z ústředních a zároveň problémových okruhů nejen poetiky nebo literární vědy, ale i sémiotiky a kulturní historie vůbec, zdůrazňuje, že prostor lze od času oddělovat *pouze podmíněně a v rámci názornější, respektive účelové systemizace.*⁸

Zatímco kategorie času je v současné literární teorii popsána poměrně podrobně, systematická analýza kategorie prostoru, vzhledem k typologické různorodosti možných prostorů, literárněteoreticky dosud zpracována nebyla.

Z hlediska vztahu ke skutečnosti bývá tradičně rozlišováno prostředí reálné a smyšlené. Specifikováno bývá dále prostředí geografické a sociální. Tyto tradiční pojmy respektujeme, přihlédneme však zároveň k některým teoretickým stanoviskům, která jsou základem novějších studií o zobrazení prostoru. Jedná se zejména o zásadu, že literární

---

⁴ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 13.

⁵ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. S. 95.

⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980. S. 222.

⁷ ČERVENKA, Miroslav a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 181.

⁸ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 317.

prostor je součástí fikčního modelu skutečnosti, a proto je třeba jej odlišovat od skutečného prostoru, který leží vně jazykového uměleckého díla. V našem zkoumání budeme vycházet z představy fiktivní reality jako svébytného světa, jehož fakta sice mohou odkazovat a u Jedličky mnohdy jednoznačně odkazují k vnější skutečnosti, v níž existují, přesto jako součást textu zůstávají fikčními fakty.

Při studiu fikčního světa využijeme vedle teorie našeho předního odborníka z oblasti naratologie Lubomíra Doležela⁹ také poznatků Daniely Hodrové, která rovněž v úvodní studii publikace *Poetika míst* (1997) označuje literární prostor za skutečnost jiného řádu než je prostor přirozený a zdůrazňuje, že *nesmíme pouštět ze zřetele, že je to struktura literární, tedy tvořená literárními prostředky, a nelze ji tedy, [...], jednoduše vztáhnout k přirozenému prostoru. I když prostor v díle představuje model jistého přirozeného prostoru [...], není totiž tato modelovost nikdy přímočará [...]*.¹⁰

Odlišení prostoru přirozeného a prostoru literárního akcentuje také již výše citovaný Zdeněk Hrbata, když říká, že *literární prostor není reálný prostor ani prostor smysly a tělem vnímatelné existence, v němž mají své místo umělecká díla jakožto hmotné předměty, ale vnitřní prostor díla (diegetický prostor), který specifickými prostředky reflektuje vnější realitu [...]*.¹¹

Obrazné Jedličkovy popisy nebudeme podrobovat kritice, nebudeme hodnotit, zda jsou, či nejsou adekvátní, neboť vycházíme z jedné z tezí Gastona Bachelarda, který praví, že *obraznost se nikdy nemýlí, neboť ona nemusí obraz konfrontovat s objektivní skutečností*.¹²

Vztahem textu k mimotextové realitě se budeme zabývat jen výjimečně, bude-li to relevantní pro interpretaci textu. Stejně tak budeme respektovat tezi, že autor může mít velmi blízko k internímu subjektu textu, tedy k vypravěči, a přece s ním není totožný, byť je v Jedličkově próze místy hranice mezi těmito dvěma subjekty téměř setřena.

Literární dílo je tvořeno strukturou vzájemně provázaných prvků, a tak přestože naší prioritou bude sledování prostorových charakteristik, zcela jistě nás jejich analýza přivede také k postřehům či úvahám i o jiných vlastnostech a složkách uměleckého textu: *Literární dílo je tvořeno složitou sítí vztahů mezi rozličnými svými částmi a úrovněmi a současně sítí*

---

⁹ S teorií fikčních světů se můžeme seznámit především v těchto publikacích: DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993.; DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003.

¹⁰ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 14.

¹¹ HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 321.

¹² BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. S. 159.

vztahů, které s ním spojují osobu tvůrce na jedné straně a osobu čtenáře nebo vykladače na druhé straně. Tato síť přitom není čímsi pasívním, jednou provždy daným, je to dynamický, vibrující celek, který se v každém okamžiku a z každého pohledu jeví poněkud jinak. **Vyčleníme-li z této dynamické sítě jedno její oko či uzel – například prostor –, nečiníme tak proto, že bychom jej pokládali za důležitější než jiné uzly, jiné složky díla, ale vlastně jen proto, že nás tato složka v tomto okamžiku zajímá víc než jiné.** [zvýrazněno R. C.] Ostatně podobná volba je jen volbou pohledu, tento aspekt stejně jako jiný vtáhne do našich úvah všechny ostatní aspekty, v literárním díle-síti totiž vše souvisí se vším jemným předivem významových vláken, vše je ve všem. Úvahy o prostoru zahrnou tedy zákonitě a přirozeně úvahy o čase, postavách, žánru, stylu, textu.¹³

Jedním z aspektů, jehož se tak jistě dotkneme, bude subjekt literárního díla, protože právě vnímání subjektu je v moderní literatuře pro ztvárnění prostoru určující: *Nicméně právě v tomto století [dvacátém, pozn. R. C.] jsme ve vědě svědky hlubokých proměn v pojetí prostoru [...]. Postupně se rozrušuje představa o objektivním, na subjektu nezávislém prostoru, o prostoru-rámci či prostoru-formě hmoty a stále většího významu nabývá ve vztahu k prostoru a v definicích prostoru subjekt.*¹⁴

Pozornost bude upřena i na jazyk díla, neboť prostory v literárním díle souvisejí s otázkou jejich deskripce jazykovými prostředky.

Pokud jde o strukturu této práce, považujeme za účelné v následující kapitole nejprve nastínit specifika související s problematikou zobrazení regionu severních Čech v české poválečné literatuře. Dále se budeme věnovat osobnosti spisovatele Josefa Jedličky. Po oddílech shrnujících základní informace o Jedličkově životě a díle a o autorově prvotině obecně se s využitím tematologického přístupu zaměříme na analýzu zobrazení prostoru severních Čech v próze *Kde život náš je v půli se svou poutí*.

Obraz severních Čech je u Jedličky zastoupen především popisem města Litvínov. Nejvýznamnějšími místy, která tvoří prozaikův obraz tohoto severočeského města, jsou chemická továrna Stalinovy závody, vypravěčovo bydliště v jednom z typových rodinných domků, vystavěných v Litvínově v rámci poválečného budovatelského hnutí, stavba zvaná Kolektivní dům a barákové ubikace vzniklé ze zajateckého tábora z dob druhé světové války. Protipólem Jedličkova pochmurného obrazu Litvínova jsou v próze torzovité vzpomínky na

---

¹³ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 5.

¹⁴ Tamtéž, s. 9.

Prahu, rodné město Jedličkova vypravěče, a k avantgardě odkazující snový obraz Paříže. Těchto míst se však s ohledem na téma práce dotkneme jen okrajově.

Jedličkova prvotina pochopitelně není v české poválečné literatuře ojedinělým projevem snahy zachytit *genia loci* severočeského regionu. Ohlas autorova prozaického debutu nás přivedl k otázce, jak bylo sledované téma reflektováno v knihách jiných českých spisovatelů. Na základě analýz kategorie prostoru u několika z nich se tak v další části práce pokusíme doložit zachycení specifických témat spjatých se zobrazením severních Čech v české literatuře po roce 1945. Pohled těchto tvůrců budeme rovněž konfrontovat s obrazem regionu v Jedličkově prvotině.

Alespoň jedním dílem jsou v práci zastoupeni spisovatelé Bohumil Hrabal, Emil Juliš, Vladimír Páral, Jiří Švejda, Václav Dušek, Alžběta Šerberová, Zdeněk Šmíd, Václav Vokolek, Michael Konůpek, Martin Fibiger, Miloš Urban, Radek Fridrich a Pavel Brycz. Pokud jde o geografické vymezení sledovaného prostoru, zaměříme se především na ztvárnění oblasti Podkrušnohoří, zejména na Litvínovsko, Mostecko a Ústecko.

Jsme si vědomi, že korpus děl, který se stal předmětem naší komparatistické analýzy, sledovanou problematiku nevyčerpává. Výběrem zástupců různých generací a představitelů prózy i poezie se však pokoušíme naznačit alespoň základní tendence, které se v české poválečné literatuře v zobrazování regionu severních Čech projeví.

V závěru celé práce se pokusíme postihnout, v čem spočívá přínos a originalita Jedličkova obrazu sledovaného regionu v díle *Kde život náš je v půli se svou poutí*.

II. Problematika zobrazení severních Čech v české poválečné literatuře

Ráz geografické oblasti, která je předmětem našeho zájmu, a tedy i její obraz v literatuře je zásadně determinován skutečností, že se jedná o pohraniční území bývalé Československé republiky.

Potřeba zobrazení pohraničí byla v české literatuře výrazně pociťována a vyjadřována bezprostředně po skončení druhé světové války. Většinu obyvatelstva zde za války tvořili Němci. Kolonizovat území po jejich odsunu slovanskými osídlenci bylo jedním z hlavních úkolů obnovené Československé republiky. Na jeho vyhlášení reagovaly asi dva miliony osob, které odešly do pohraničí v letech 1945–1948. Doplnily tak zdejší starousedlé obyvatelstvo, čítající v květnu 1945 přibližně tři čtvrtě milionu osob.¹⁵ Poválečné osídlování pohraničí představovalo největší vnitrozemský přesun obyvatelstva v dějinách českých zemí vůbec.

Nově vznikající pohraniční společnost byla však velmi národnostně, sociálně i kulturně heterogenní. Vedle Čechů a Slováků se do pohraničí stěhovali volynští Češi, reemigranti a repatrianti z Polska, Německa, Rumunska, Rakouska a Jugoslávie, horníci z Francie a Belgie, nuceně sem bylo přesídleno rovněž mnoho Maďarů z jižního Slovenska.¹⁶ Většinu obyvatel ale s novým bydlištěm dosud téměř nic nespojovalo. Domovský vztah k území bývalých Sudet se nevytvářel lehce. A právě pozitivní literární obraz regionu, vnímaného většinou Čechů jako cizí či neznámý, měl přispět k vytvoření nové regionální identity: *Aby na mnoha místech došlo k integraci vysoce problematického promísení starousedlíků, novoosídlenců z českého vnitrozemí, migrantů ze Slovenska a Maďarska stejně jako reemigrantů, vyžadovalo to kromě materiálních pobídek také nabídku identity.*¹⁷

Výzvy politiků k zapojení pohraničí do české literatury dále tlumočili i někteří literární vědci a historikové, např. *literární vědec Albert Pražák, který byl členem České národní rady, volal v říjnu 1945 po tom, aby se témata znovudobytí a dosídlení pohraničí dostala do*

---

¹⁵ SEDLÁK, Petr. Každodennost v českém pohraničí po skončení války aneb Osídlencův den jako každý jiný. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 9, s. 14.

¹⁶ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. S. 186.

¹⁷ BRENNEROVÁ, Christiane. „Co není v knihách, není vůbec“: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 11, s. 14.

literárního repertoáru (*Naše doba* 1/1945). A literární kritik Václav Běhounek v novoročním vydání deníku *Práce* (1. 1. 1946) propagoval duchovní kolonizaci pohraničí. Tuto myšlenku přijal Jan Ort¹⁸ v novinách *Svobodný zítřek* jako výchozí bod pro vývoj plánu literárního zpřístupnění „znovuosídleních oblastí“. Ort ostře kritizoval české meziválečné literáty za nezájem, jež této většinou Němci osídlené části země prokazovali, a vyzýval na stránkách *Svobodného zítřka* (7. března 1946) k obratu: „Nuže – je dnes třeba integrovat zeměpisnou mapu české literatury. Je třeba zvládnout pohraničí českým slovem básnickým.“¹⁹

Pohraničí pojaté většinou v duchu nastupujícího socialistického realismu jako země zkoušky, ale zároveň země budoucnosti se záhy stalo námětem několika literárních prací. Mezi prvními na „společenskou objednávku“ reagovala spisovatelka Anna Sedlmayerová (1912–1995). Poválečné severní Čechy, konkrétně Ústecko a Krušnohorský území, zobrazila v románech *Dům na zeleném svahu* (1947) a *Překročený práh* (1949): *Ačkoli v nich usilovala i o projekci politického a společenského aspektu tematiky do roviny osobních, morálních a emocionálních problémů hrdinů (převážně žen), nepřekročila dobová schémata a své příběhy vystavěla na protikladu mezi „budovatelským nadšením“ a překážkami, které je nutno při cestě za „lepším příštím“ překonávat.*²⁰

Proces nového osídlování pohraničních oblastí zachytili z budovatelské perspektivy rovněž Miloslav Bureš (*Vracející se země*, 1947) nebo Bohumil Říha (*Země dokořán*, 1950). Do průmyslových oblastí severních Čech zasadili svá výrazně angažovaná díla také např. Ilja Bart (drama *Uhlí doluje člověka*, 1949; roku 1950 vyšlo v přepracované podobě pod názvem *Lidé z Viktorky*) nebo Vojtěch Cach (reportáže z hornického prostředí *Čas nestačí člověku*, 1949).

Vyvrcholením první vlny kolonizační tematiky v české literatuře byl pak román Václava Řezáče *Nástup* (1951; volné pokračování *Bitva*, 1954), jehož děj se odehrává v severočeské vesnici Grünbach, nově pojmenované Potočná, nedaleko Kadaně. Tento kolonizační román je považován za jeden z nejreprezentativnějších projevů socialistického realismu v české próze vůbec.

V dílech vycházejících na sklonku čtyřicátých a v první polovině padesátých let dvacátého století bylo pohraničí ztvárněno vesměs jako bájná zaslíbená země, země, kde na příchozí kolonisty čeká bydlení, práce i štěstí. Možnost naplnit jejich životní sny leží téměř na

---

¹⁸ Jméno Jan Ort je jeden z pseudonymů esejisty a překladatele Pavla Eisnera (1889–1958).

¹⁹ BRENNEROVÁ, Christiane. „Co není v knihách, není vůbec“: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 11, s. 14.

²⁰ HEMELÍKOVÁ, Blanka. *Www.slovníkceskeliteratury.cz* [online]. 30. 9. 2006 [cit. 2012-04-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862&hl=sedlmayerov%C3%A1+>.

dosah ruky. V tomto duchu se nese právě např. poetické úvodní líčení v Řezáčově románu *Nástup: Okresní silnice, hrbolatá štěrkem, stoupala a klesala po vlnách kopců. Modré závoje, rozvěšené po obzoru, se trhaly a vytrácely, hory se blížily, zřetelnější každou obrátkou kol. Nová, neznámá země se rodila před jejich očima, vystupovala černavá a zruřovělá sluncem z břicha prostoru. Hýčkali ji ve svých pohledech, rozlehlou a neprobádanou, a všechny její zrakem dosažitelné kouty je zvaly k sobě. Vidiš tam a vidiš tamhle? Louky se šplhají do strání, rozptýlené domky svítí v jejich zeleni a vrcholky svahů se kadeří černými lesními hřívami. Tam by se to žilo. Tam v tom domku, anebo tamhle v tom. Kraj se chvěl v slunci, nadýchnutý a nehmotný v široké rozloze, vidina všech nevyslovených přání a nepoznaného života. Jeho úbočí a doliny vydechovaly čistou líbeznost, hluboko pod zemí spaly zápasy a starosti.*²¹

Nová pohraniční společnost měla podle představ politiků i podstatné části národa vzniknout na zcela nových základech. Měla být lepší, spravedlivější, výkonnější, na jejím budování se měli podílet lidé pracovití, uvědomělí a odvážní. Klíčovými pojmy této nové společnosti se měly stát jednota a spolehlivost. Utopické vize v dobovém tisku i literatuře svědčí o všeobecné víře v avantgardní roli pohraničí v nové republice: *Pohraničí je ještě plné Němců, pohraničí je chmurné a často hrozivé – i když je pevně a navždy v naší moci, pohraničí je frontou bitvy o očistu české půdy od německé havěti. Proto ti, kdož sem jdou, musí být nejlepšími z nejlepších, dobrými pracovníky, tvrdými bojovníky, statečnými národovci a věrnými i nebojácnými občany republiky! Nepotřebujeme tu v pohraničí lidi, kteří by se hnali jako zlatokopové nikoli za zajištěnou práci a slušnou existenci, nýbrž za životem kořistnictví, lenošství a slabostí. Proto voláme [...] k českému pomezí nejlepší syny našeho zemědělství, nejspolehlivější občany našeho národa i státu! Budete zde žít ve svém a dobře žít – vaším údělem bude však i nadále tvrdá práce, vaším úkolem bude věrná stráž!* (*Stráž severu*, 9. října 1945)²²

Citovaná ukázka naznačuje také problémy, jejichž zachycení značně ztraktivnilo téma pohraničí v české literatuře. V oblasti bývalých Sudet se pohybovali werwolfové, nacističtí kolaboranti, zločinci, kteří se chtěli vyhnout trestu, zlatokopové, usilující o rychlé a bezpracné zbohatnutí, lidé prchající před minulostí apod. Budovatelská dramata jsou tak často spojena s dobrodružnými či kriminálními záplatkami. Napínavý děj je ostatně i základem dobového úspěchu Řezáčova románu *Nástup*.

²¹ ŘEZÁČ, Václav. *Nástup*. Praha: Československý spisovatel, 1985. S. 9.

²² SPURNÝ, Matěj. Sudety: laboratoř budoucnosti: Poválečné vize směřování českého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 6, s. 16.

Autoři prvních kolonizačních próz vyjadřují vesměs souhlasné stanovisko s naprostým vysídlením Němců. Odsun nelíčí jako pomstu, nýbrž jako historickou nutnost, bez níž by nový počátek v českém pohraničí nebyl možný. Tento názor ostatně převažoval v celé české poválečné společnosti: *Jakkoliv česká politická reprezentace do poválečného období vstupovala s odlišnými představami o budoucnosti, v několika oblastech prostupovala společností i její elitou zcela zásadní shoda, [...] otázka oprávněnosti zásadní proměny českého pohraničí. Nebylo významnějšího českého či slovenského politika té doby, který by nesouhlasil s tím, že naprostá většina německého obyvatelstva musí být kolektivně vysídlena a že pohraničí českých zemí musí být osídleno slovanským elementem.*²³

V rámci legitimizace uplatnění principu kolektivní viny se objevilo hned několik historických argumentů, které se vzájemně doplňovaly. Vedle mnichovské zrady a chování Němců za druhé světové války se hovořilo pateticky (a značně demagogicky) rovněž o dosažení spravedlnosti pro národ utlačovaný po staletí germánským živlem, o napravení chyby Přemyslovců, kteří ke kolonizaci pohraničí Němce ve středověku přizvali, i o odčinění Bílé hory.

Pro sílící komunistické hnutí byl ovšem odsun součástí revolučních plánů, jak o tom svědčí např. slova jedné z postav Řezáčova *Nástupu*, komunistického funkcionáře Galčíka: *Sověti rozbili fašismus a řekli: Vystěhujte si své Němce! Musíme vědět, proč je stěhujeme. To není akt msty, to je důsledné rozvíjení revolučního principu. Dorážíme německý fašismus, bereme mu pod nohama půdu k novému nástupu a zároveň zasazujeme smrtelnou ránu své vlastní buržoazii. Až na ni uhodíme, bude hledat pomoc na všech stranách. Spojila se s Němci v osmatřicátém, spojila by se s nimi zase, jen aby si zachránila kůži. Stalin věděl, proč říká, jen si je vystěhujte, zrovna jako druzí věděli, proč se kroutí.*²⁴

Významným argumentem pro kolektivní odsun Němců bylo rovněž úsilí definitivně v Československé republice odstranit dosud výrazně vnímané hranice mezi vnitrozemím a pohraničím: [...] *pohraničí bude dobudováno a stmeleno v jeden nedílný celek s mohutným ústrojím republiky, jakmile u všech pluhů a soustruhů bude radostně pracovat ruka českého člověka, až po všech horách a údolích bude zaznívat jen česká píseň (Stráž severu, 25. června 1946).*²⁵

---

²³ SPURNÝ, Matěj. Sudety: laboratoř budoucnosti: Poválečné vize směřování českého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 6, s. 15.

²⁴ ŘEZÁČ, Václav. *Nástup*. Praha: Československý spisovatel, 1985. S. 22.

²⁵ SPURNÝ, Matěj. Sudety: laboratoř budoucnosti: Poválečné vize směřování českého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 6, s. 16.

Proces osidlování pohraničí prohlásily československé úřady za ukončený v březnu 1948.²⁶ Rozlišování vnitrozemí a pohraničí a obraz pohraničí jako zvláštního místa se měly z mysli lidí vytratit. To se ovšem nestalo, a to ani ve skutečnosti, ani v literatuře. Pohraničí bylo i nadále vnímáno jako specifická oblast (*Po mnoho let přetrvávala v povědomí společnosti představa o pohraničí jako o rozporuplné, neklidné a méně bezpečné části republiky.*²⁷), jejíž reflexe se v literatuře ve druhé polovině padesátých let začíná podstatně měnit a komplikovat. Budovatelské příběhy se šťastným koncem ustupují plastičtějšímu a realitě bližšímu způsobu zachycení regionu bývalých Sudet: *Obraz pohraničí jako „zvláštní zóny“ nakonec tvořil pozadí, na němž se od konce padesátých let pozvolna vyvíjí vypravěčská tradice, jež převrací parametry socialistických příběhů úspěchu v jejich opak: [...]. Na místo avantgardy nové společnosti je čtenáři tato země na hranici představena jako zóna, v níž problémy minulosti zůstávají ještě otevřené. A samotná krajina vystupuje jako zpustošená dějinami, příroda se k člověku chová nepřátelsky: [...].*²⁸

V tomto duchu vyznívá obraz poválečného pohraničí v jedné z vrcholných próz Jaroslava Durycha, v novele s názvem *Boží duha* (1969; rukopis dokončen již v roce 1955). Jejím vypravěčem je starší muž, jenž odchází z města do opuštěného pohraničí, protože hledá klid a samotu, ve které chce nerušeně přemýšlet o „posledních věcech člověka“.

Pro atmosféru vyprávění je příznačné, že hlavního hrdinu v blíže neurčeném kraji „vítá“ zmije. Prostor příběhu je opakovaně charakterizován atributy asociujícími zásah nadpřirozených sil, hovoří se o něm např. jako o kraji *zakletém* či *začarovaném*: *Přivykal jsem pohledu na začarované osady, podobné spíše smutečním shromaždištím bloudících duší než sídlištím živých tvorů, i na opuštěná a zaplevelená pole, po kterých nepoletovaly ani vrány, a každý můj krok vyvolával ozvěnu, vybízející k ustavičné modlitbě za zemřelé, nebo připomínající nějakou nekonečnou a bolestnou litanii. Nebylo mnoho zřícenin ani rozvalin, ale tím to bylo pochmurnější a zasmušilejší. Pootevřené dveře, a za nimi mlčenlivá a děsivá tma. Květináče za okny, a v nich květiny až do hněda uschlé. Místo záclon se tam houpany pavučiny. [...] A byly tam vyvrácené ploty, kůly bez přivázaných koz, boudy bez psů, stromy, se kterých nikdo neočesával ovoce, a pochmurně velkolepé háje kopřiv a různého býlí, kterým příroda nahrazovala lidský život, či spíše snad zahlazovala jeho stopy.*²⁹

²⁶ SEDLÁK, Petr. Každodennost v českém pohraničí po skončení války aneb Osídlencův den jako každý jiný. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 9, s. 16.

²⁷ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. S. 205.

²⁸ BRENNEROVÁ, Christiane. „Co není v knihách, není vůbec“: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 11, s. 17.

²⁹ DURYCH, Jaroslav. *Boží duha*. Praha: Academia, 2000. S. 10–11.

Durychovo líčení opuštěného kraje nevychází pouze ze zrakových vjemů, aktivizovány jsou i další smysly: *Nejzoufalejší křik ptáka, rdoušeného v nejpochemurnějším koutě, nebyl úplně ničím proti skřípání vyvrácených vrátek.*³⁰ Zvuků se však ve vesnicích bez lidí neozývá mnoho, dominující je naopak až nepřirozené ticho: *Všude velebně vládlo mrtvé ticho, všude seděla smrt, každý dům se podobal hrobce, všechno zíralo do věčnosti.*³¹

Obdobně pochmurnou atmosférou se vyznačují i rané prózy spisovatele Vladimíra Kőrnera – knižní debut *Střepiny v trávě* (1964) a autorův první román, do Sudet situovaný pouze částí děje, *Slepé rameno* (1965; vznik 1958–1963). Prostředí sudetských horských osad a samot na česko-moravsko-slezském pomezí a doba podzimu 1945, kdy se tamní strohou krajinou se zbytky německého obyvatelstva a nepatrným množstvím nových osídlenců probíjely skupiny werwolfů, pak spojuje i trojici Kőrnerových pozdějších prací – *Adelheid* (1967), *Zánik samoty Berhof* (1973), *Zrození horského pramene* (1979) – souborně vydaných roku 1983 jako *Podzimní novely*.

Nostalgicky laděné příběhy líčí události brutálně zasahující do životů jejich aktérů. Křehkost domova i mezilidských vztahů zde stojí v ostrém kontrastu s drsností života v horských podmínkách. *Ale drsnost jako by přerůstala i do vztahů mezi lidmi – nesentimentální věčnost, osamocenost a předčasná hořká vyzrállost mladších hrdinů tvoří základní dorozumívací pole; někdy bychom řekli, že jde o pouhou snahu přežít, uchránit základní živobytí [...]. Jde samozřejmě také o válečné reziduum, o vztahy zjednodušené dobou na rudimentární rozlišování dobra a zla – a v poválečné době se teprve znovu učí lidé citlivějším přístupům, musejí překonávat hluboko zakořeněné obavy a strach [...].*³²

Citlivější vztah musí lidé znovu najít také k přírodě, která se z některých válečných zásahů (např. bezkoncepční kácení jedlí i jiných stromů pro válečné účely, zaminované úseky apod.) vzpamatovává sama jen zdánlivě. *Podzimní novely* spojuje nejen dějiště příběhů, ale především jejich základní téma: úsilí postav najít v na první pohled nepřátelské krajině domov a zázemí.

Kőrner i Durych se vracejí k situaci roku 1945. Ale od druhé poloviny padesátých let vznikají i první neidealizované obrazy soudobého stavu bývalých Sudet. A právě tehdy se stává aktuální problematika severočeského regionu. Utilitární a necitlivý přístup ke krajině se zde stal příčinou ekologické katastrofy. A umělci byli (spolu s lékaři) první, kdo poukazovali na kauzální souvislosti bezohledného využívání přírodních zdrojů v této oblasti.

³⁰ DURYCH, Jaroslav. *Boží duha*. Praha: Academia, 2000. S. 11–12.

³¹ Tamtéž, s. 11.

³² ADAM, Jan. Doslov. In: KÖRNER, Vladimír. *Podzimní novely. Adelheid. Zánik samoty Berhof. Zrození horského pramene*. Praha: Československý spisovatel, 1983. S. 402.

Na první pohled by se mohlo zdát, že ekologická problematika a odsun Němců z českého pohraničí jsou dvě různá témata, která se v oblasti Litvínovska, Mostecká a Ústecká náhodně protnula. Analýza těchto jevů však ukázala, že spolu oba uvedené problémy souvisí velmi úzce.

Uplatnění principu kolektivní viny a následný odsun naprosté většiny německého obyvatelstva z území Čech a Moravy měly důsledky, které si stěží po druhé světové válce dokázali lidé představit. Noví osadníci v pohraničí většinou nezapustili kořeny, často zde byli z donucení nebo vnímali pobyt pouze jako přechodný. Nepovažovali tuto zemi za svůj domov. Nedokázali vnímat krajinu tak, jako její předchozí němečtí obyvatelé, kteří v souladu s ní žili již od 13. století. Noví obyvatelé nebyli schopni vytvořit fungující lidské společenství, protože jim chyběly tradiční sociální i kulturní vazby, dědicí se z generace na generaci.

Ekonomickou transformaci měl usnadnit přístup k majetku konfiskovanému Němcům. Ale pováleční kolonisté získali tento majetek mnohdy až příliš snadno, bez citu pro vlastnictví, jaký k němu měli původní majitelé. Lidé postrádající hlubší vztah k osidlované krajině, k historickým památkám, lásku k půdě a úctu k místní přírodě pak nedokázali – nebo možná ani nechtěli – zabránit jejímu pustošení.

Rekolonizace pohraničí byla navíc nedostatečná (*Až do odsunu Němců se jednalo o hustě zalidněné území s 3,9 miliony obyvateli. Na každý kilometr čtvereční připadlo 127 z nich. V roce 1950 by již osídlenec potkal na jednom čtverečním kilometru průměrně pouze 82 osob – do roku 1948 se pohraničí podařilo zalidnit na stav dva a půl milionu lidí.*³³) a především naprosto nerovnoměrná. Venkovské oblasti v pohraničních horách se vesměs vylidnily, domy se rozpadaly, opuštěné vesnice chátraly a zanikaly, pole nikdo neobdělával. Nad výsledky lidské práce postupně vítězila divoká příroda. Po únoru 1948 bylo rozhodnuto o likvidaci stovek samot a venkovských obcí: *Národní pozemkový fond [...] rozhodl, že do konce roku 1948 bude v pohraničí zbouráno 34 280 objektů [...]. Z krajiny i z mapy mizely celé obce: do poloviny 50. let jich bylo zlikvidováno 333 [...] a k polovině 60. let toto číslo narostlo na 459 obcí a osad, zaniklých od roku 1945.*³⁴

To městská krajina v Podkrušnohoří měla zcela jiný osud. Po válce byla situace v pohraničních městech neutěšená: zničené silnice, ruiny vyrabovaných domů, chátrající továrny. Bylo obtížné přilákat do měst lidi, kteří by se zde chtěli usadit natrvalo a poctivě pracovat, chyběli kvalifikovaní učitelé, lékaři, ale i kulturní zařízení atd. Prioritou se stala

---

³³ SEDLÁK, Petr. Každodennost v českém pohraničí po skončení války aneb Osídlencův den jako každý jiný. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 9, s. 15.

³⁴ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. S. 199.

těžba uhlí, produkce elektrické energie a chemický průmysl. A právě nadřazení materiálních hodnot mělo za následek totální devastaci okolní přírody.

Zkáza krajiny byla pak jednou z hlavních příčin skutečnosti, že se podmínky v pohraničí nedařilo ani za dvacet let od války konsolidovat. Vedle vysoké míry migrace region zaznamenával také rostoucí počet sociálních patologií (šlo především o sebevraždy, potraty a rozvody). Lékaři upozorňovali rovněž na zhoršování zdravotního stavu, kromě respiračních problémů se výrazně projevoval i stoupající počet duševních chorob. Snaha povzbudit nový regionální patriotismus nebyla korunována úspěchem. Jakmile se naskytla možnost, stěhovali se noví osídlenci z ponurého pohraničí pryč.

Diskusi o osudu životního prostředí a městské krajiny v severních Čechách zahájil v roce 1966 severočeský kulturní časopis Dialog. V sérii článků se hovořilo především o potížích s vytvořením pocitu domova. Např. hlavní architekt města Most Milan Gajda uvedl několik důvodů, proč se obyvatelé nedokážou dostatečně identifikovat s regionem: *Především zdůraznil, že lidé se většinou cítí doma tam, kde vyrůstali. Pro osídlence, kteří přišli do severních Čech po roce 1945, zůstal jejich domov někde jinde. I když se domníval, že je možné, aby si usídlenci v novém domově zvykli, špatná kvalita vzduchu a devastace krajiny v okolí Mostu měla na lidi depresivní účinek a bránila jim cítit lásku ke krajině.*³⁵

Do diskuse o tragédii regionu se v Literárních novinách v roce 1966 zapojil i Vladimír Karfík, který si rovněž kladl otázku, proč se tak málo místních zajímá o zkázu krajiny. Mostecko nazval *biologický experiment na čtvrt milionu lidí*, škody napáchané na zdraví, morálce a kultuře označil za nevyčísitelné: *Zajímalo by mě, kolik vlastně stojí odepsat celý jeden kraj?*³⁶

Vztah mezi stavem společnosti a přírody se stal tématem nejen pro odborníky na tuto problematiku, ale také pro autory krásné literatury. I jejich díla reflektovala problém absentujícího pocitu domova v devastované krajině, i oni docházeli často k závěru, že pro zdravou společnost a krajinu je nezbytná zakořeněnost lidí v daném prostoru.

A jedním z prvních spisovatelů, kteří na komplikovaný osud severních Čech působivě poukázali a v celé záležitosti se výrazně angažovali i občansky, byl právě Josef Jedlička.

---

³⁵ GLASSHEIM, Eagle. „Heimat“ a jeho dlouhý stín. Lidská a přírodní ekologie československého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 10, s. 16–19.

³⁶ Tamtéž.

III. Život a dílo Josefa Jedličky

III.1 Stručný nástin života Josefa Jedličky

Spisovatel Josef Jedlička se narodil 16. března 1927 v Praze. Praha byla městem jeho dětství a mládí. Zde také po maturitě na reálném gymnáziu v roce 1946 zahájil studium etnografie a estetiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Zážitek druhé světové války, poválečná krize hodnot, touha po spravedlivé společnosti a víra ve vybudování lepšího světa přivedly Josefa Jedličku ke vstupu do Komunistické strany Československa. Jeho členství však trvalo jen dva roky. Na podzim roku 1948 Jedlička ze strany vystoupil, protože nesouhlasil s jejím násilným uchopením moci ve státě. V roce 1949 zaplatil za svůj netajený rozchod s politikou KSČ vyloučením z univerzity, protože jako údajný trockista neuspěl při politických prověrkách.

Roku 1953 odchází Jedlička z Prahy za svou ženou do Litvínova, kam manželka jako lékařka dostala umístěnku. V Litvínově prožila rodina Jedličkova dalších patnáct let, tedy léta 1953–1968. Setkání a blízké seznámení s krajinou severních Čech se, jak si dále ukážeme, zásadně promítlo i v Jedličkově díle.

Po vyloučení z třetího ročníku studia vysoké školy se Jedlička věnoval různým profesím. Krátce působil jako učitel a učňovský vychovatel, často však byl nucen živit se manuální prací v různých dělnických profesích. V šedesátých letech se uplatnil jako příležitostný publicista, televizní pracovník a rozhlasový dramatik. Jen asi rok mohl využívat svých znalostí z oboru etnografie jako zaměstnanec Okresního muzea v Litvínově.

Josef Jedlička patřil k předním tvůrcům kulturního klimatu Mostecka šedesátých let. Výrazně se podílel na autorství a úpravě konečné verze prohlášení kulturních pracovníků Mostecka *Chceme do toho mluvit* (1968), kritizujícího ideologii vládnoucí strany.

Ve druhé polovině šedesátých let byl Jedličkovi vedle publikační činnosti (přispíval např. do *Sešitů pro mladou literaturu*, *Hosta do domu*, *Tváře*, *Plamene*) umožněn také návrat na univerzitu. Ani tentokrát však studium nedokončil. Po vpádu vojsk zemí Varšavské smlouvy do Československa v srpnu 1968 se okamžitě rozhodl i s rodinou pro emigraci do Spolkové republiky Německo.

S pomocí poválečného ředitele nakladatelství Melantrich Julia Firta, který byl v letech 1955–1965 ředitelem československé sekce rozhlasové stanice Svobodná Evropa v Mnichově, našel Josef Jedlička záhy pracovní uplatnění v redakci této rozhlasové stanice. Jeho kulturně-publicistické pořady měly standardně velmi vysokou úroveň.

V rozhovoru s Karlem Hvížd'adou Jedlička přiznal, že patří k lidem, kteří nenavazují kontakty snadno,³⁷ přesto měl několik dobrých přátel, které nelze v přehledu jeho života opomenout. Blízké osobní přátelství jej již od počátku padesátých let spojovalo s Janem Zábranou. K dalším Jedličkovým přátelům patřili Mikuláš Medek, Rio Preisner, Jiří Kovtun, Antonín Brousek, Stanislav Mareš a další. V emigraci pak zesílilo dřívější přátelství s Ivanem Divišem, se kterým se při práci v redakci Svobodné Evropy setkával Jedlička denně po dobu téměř devatenácti let. Právě Diviš Jedličku zásadně povzbudil k práci na románu *Krev není voda* (1991).

Názorově velmi blízkou byla Josefu Jedličkovi v posledních letech života také jeho druhá žena, dcera filozofa a rektora olomoucké univerzity Josefa Ludvíka Fischera, úspěšná česká básnířka a překladatelka Viola Fischerová (1936–2010).

Po listopadu 1989 navštívil Josef Jedlička vzhledem ke svému zdravotnímu stavu Československo pouze jednou. Zemřel 5. prosince 1990 v Augsburgu ve věku 63 let.

---

³⁷ HVÍŽĎALA, Karel. *České rozhovory ve světě*. Praha: Československý spisovatel, 1992. S. 174.

III.2 Román *Krev není voda* (1991)

Vzhledem k tomu, že knižní prvotině Josefa Jedličky budeme věnovat pozornost v následujících kapitolách, přejdeme nyní rovnou k druhé Jedličkově knižně vydané umělecké próze, vzniklé až na konci autorovy literární dráhy. Knihu *Krev není voda*, vydanou roku 1991 v nakladatelství Československý spisovatel, Jedlička napsal v německém exilu. Dokončena byla v srpnu 1989, jejího vydání se však autor bohužel již nedožil. V roce 2010 vyšel román znovu, a to v souborném vydání s prvotinou *Kde život náš je v půli se svou poutí* v nakladatelství Host.

Kniha, vznikající s velkými přestávkami deset let, má poměrně složitou genezi, která se odráží i v jejím výsledném tvaru. U zrodu práce stál úmysl zrekonstruovat pro soukromé účely, především pro Jedličkovy již v cizině narozené vnuky, rodinný archiv, který byl ztracen při autorově odchodu z vlasti. *Kniha tak nevznikla z literární intence, nicméně původní privátně zamýšlený rukopis se na radu spisovatelských přátel [...] mohutně rozrostl – a stal se literaturou.*³⁸

Ve srovnání s textem prvotiny překvapivě rozsáhlá, téměř pětisetstránková kniha nepředstavuje (v tomto ohledu obdobně jako Jedličkova prvotina) ustálený epický žánr. Nejblíže má k románové kronice. Kronikářský záměr však postupně ustupuje do pozadí, do popředí proniká existenciální rozměr textu – hledání vlastní identity, zakotvenosti rodu i sebe sama.

S vypravěčskou suverenitou líčí Jedlička osudy několika desítek postav různých generací od poloviny devatenáctého století do padesátých let století dvacátého. Vyprávění, plné vášně a dramatu, je lokalizováno do center rodové historie – Jindřichova Hradce, Jevíčka, Vídně a meziválečné i poválečné Prahy. Autor se soustředí spíše na dějiny každodennosti, velké dějiny pronikají do textu jakoby mimochodem. Individuální osudy postupně vytvářejí obraz společenské reality. Na výsledné podobě textu je znát i autorovo etnografické vzdělání a folklorní zájem: s velkým smyslem pro detail autor líčí styl jak venkovského, tak i městského života. Výsledkem je působivý obraz Čech v rozsáhlém časovém období.

Jádro příběhu tvoří vypravěčovo vlastní dětství a dospívání. Smyslem rozplétání rodových historií je především pochopení životních příběhů a rozdílných povah otce a matky, jejichž psychologické portréty jsou rozpracovány nejplastičtěji: *Hradečtí* [matčini předkové;

---

³⁸ PETŘÍČEK, Miroslav. Experiment a řád. *Tvar*. 1992, roč. 3, č. 17, s. 11.

poznámka R. C.], *hlouběji vkořenění do drsnějšího a méně povolného kraje, než jakým byla Malá Haná, a prožívající po staletí se svým panstvem velké dějinné proměny, přivykli odpradávná tomu, že boží požehnání je spíše tajemným úradkem než odměnou za příčinnost a zásluhu, že čert dělá vždycky na větší hromadu a boží mlýny smílají viny a tresty pomaleji, než aby se každý mohl dočkat v tomto životě spravedlivého zadostiučinění. Jestliže Jevíčští [otcovi předkové; poznámka R. C.] vynakládali mnoho úsilí na předvídavou starostlivou péči a vědomou sebeutvářivou vůli, matčini předkové i ona sama spoléhali spíše na osudový samospád dějů, zakládaných už ve vlásečnicových kořincích staré tradice a rozvíjených s jednotvárností morytátu o zrození, lásce, naději, utrpení a smrti. Sotva mohly být ty iniciály v záhlaví rodových historií protikladnější. Mým rodičům ta gruntovní odlišnost způsobila mnoho bolestí a hoře a ve mně založila niterné rozdvojení, které jsem nikdy docela ani nepřekonal, ani nesmířil.*³⁹

Přesto, že události vypravěč reflektuje z časového odstupu, není rekonstrukce rodinné minulosti ani trochu idylická, mnohé skutečnosti jsou zachyceny s otevřeností až krutou: *Zatímco vztah k zemi, k Praze, zejména v krásných lyrických pasážích, může na některé současné čtenáře působit nostalgicky až sentimentálně, vztah k sobě, rodině, ale i dětským přátelstvím je neúprosně tvrdý a zkoumající; v tomto účtování na prahu smrti nechce autor nic tajit, chce se dobrat pravdy o člověku, jehož vidí v plné rozpornosti, v propastech pokrytectví, vzájemného nepochopení a míjení se, v trapnostech a křivdách, jež se nevyhýbají ani dětství.*⁴⁰

Na rozdíl od vcelku vyrovnaného vztahu k otci, který zemřel v době vypravěčova mládí, je poměr k matce provázen tragickým neporozuměním a opakovanými zraňujícími střety: *Stejně tak fascinující je Jedličkův zápas o svoji matku a o sebe vůči ní, o vzájemnou krutou vinu a nevinu, jedna z rovin, v kterých se Jedličkova próza dostává do nejvyšších existenciálních poloh.*⁴¹

Přes odlišný rozsah, tvar i styl je zde vědomá návaznost na prvotinu. Obě knihy vznikly v okamžicích životní bilance, obě také spojuje úsilí sdělit prostřednictvím jedinečných osudů obecné poselství, dobrat se tajemství smyslu bytí.

Román *Krev není voda* vypadá tradičně a prostě jen na první pohled. Tvůrčí odvaha, s níž Jedlička přestoupil zákonitosti žánru románové kroniky, vedla ke vzniku pozoruhodného a podnětného díla, svého druhu experimentu, který ocenila většina recenzentů: *Tak se*

³⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 118.

⁴⁰ LUKEŠ, Emil. Být stále na cestě. Nad dílem Josefa Jedličky. *Tvar*. 1995, roč. 6, č. 11, s. 10–11.

⁴¹ FISCHEROVÁ, Viola. Pokus o bilanci. In: JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. S. 137.

například Josef Jedlička ve své knize *Krev není voda* (1991) odvážil na konci století obnovit textový typ rodinné kroniky 19. století, odvážil se psát, jako by nebylo celé moderní literatury (o níž ovšem dobře ví, jak dokazuje jeho předchozí novela *Kde život náš je v půli se svou poutí*), a jeho text začal pojednou čtenáře oslovovat archaickým kouzlem něčeho dávno ztraceného a zařadil se nepochybně k umělecky nejcennějším knihám vydaným v Praze po listopadu 1989.⁴² Takovou široce koncipovanou vzpomínkovou prózu lze pak chápat jako jednu z možností obnovení epiky.⁴³

Návrat ke kořenům, připomínání tradice a udržování kontinuity s minulostí lze vnímat jako přirozenou reakci autora na emigrantský pocit vyhnanství. U Jedličky je však téma paměti jedním ze stěžejních, a to od počátku jeho tvorby. *Jedličkovo dílo vyzývá, abychom obnovili svou paměť, abychom se zpytovali a přemýšleli o své i národní minulosti, o tom, jací jsme, odkud a kam kráčíme: on dobře ví, že nezakotvený, vykořeněný člověk svou identitu ztrácí, neví, kudy kam, a tančí, aniž by si toho byl vědom, „dobové tance“, jak dobový mrav (či nemrav) velí.*⁴⁴

Součástí paměti jednotlivce je nejen časová, ale rovněž prostorová dimenze, které se budeme věnovat podrobněji v souvislosti s Jedličkovou prvotinou. Zakotvenost v prostoru ale nejednou zdůrazňuje přímo v textu i vypravěč a protagonista románu *Krev není voda: Přestože já sám i moji potomci složíme patrně své kosti v cizině, zůstávají podnes Jevíčko a Hradec našimi rodovými iniciálami jako místa, k nimž se váže nejvíce pamětihodných událostí, i jako krajinný rámeček a společenské prostředí, které nám vtiskly svou pečeť.*⁴⁵

---

⁴² CHVATÍK, Květoslav. *Od avantgardy k druhé moderně (Cestami filozofie a literatury)*. Praha: Torst, 2004. S. 221.

⁴³ SOUKUPOVÁ, Klára. Josef Jedlička, svědek a kronikář. *Tvar*. 2011, roč. 22, č. 7, s. 22.

⁴⁴ LUKEŠ, Emil. Být stále na cestě. Nad dílem Josefa Jedličky. *Tvar*. 1995, roč. 6, č. 11, s. 10–11.

⁴⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 107.

III.3 Jedličkovy beletristické texty publikované časopisecky

Ve druhé polovině šedesátých let dvacátého století vyšlo Jedličkovi v literárních časopisech několik beletristických textů. V Sešitech pro mladou literaturu, později přejmenovaných na Sešity pro literaturu a diskusi, byly publikovány dvě kafkovsky laděné povídky – *Děti*⁴⁶ a *Svítáníčko*⁴⁷. V první z nich se vypráví příběh o dětech, které zůstaly za trest po škole, a tak se domluví, že se učitelé pomstí a zabijí ho. To také bezcitně vykonají: obloží tělo spoutaného učitele žakovskými knížkami, třídní knihou, sešity i učebnicemi a za zpěvu písně *Červená se, line záře*, při níž stojí v pozoru a zdraví pionýrským pozdravem, učitele zapálí.

Tématem druhé z povídek je zásah do lidského soukromí. Líčí situaci, kdy je pan Fuchs ráno probuzen montéry, kteří vstoupili oknem do jeho ložnice a vedou tudy trasu telefonní sítě. Překvapení nájemníka bytu i stud jeho milenky se po chvíli vytrácejí a při vědomí, že se „vlastně nic nestalo“, se pak spolu před očima montérů milují.

I rozsáhlejší povídka *Nová arcana coelestia aneb Stručný popis několika podivuhodných zázraků, které se udály v obci zvané Planopolis čili Plošetice*⁴⁸ má absurdní rysy. Svou hravostí a satirickým vyzněním (obyvatelé Planopolisu neboli Plošetic jsou ploší, jde totiž o postavičky nakreslené dětmi na zeď) však spíše než Franze Kafku připomíná prózy Ivana Vyskočila. Povídka je satirou na plochost způsobu života a myšlení, příznačné nejen pro život v totalitní společnosti.

Text s názvem *Noční rozhovor na známé téma*⁴⁹ je rovněž fantazijní. Jde o dialog dvou mužů žijících v době, kdy je Země ovládána jakýmsi jeskynnými lidmi, lidmi temnot. Obrazně tak autor ztvárnil atmosféru „temných“ padesátých let v naší zemi. První z mužů, pojmenovaný symbolicky Alonzo Quijano, se rozhodne podstoupit nerovný boj s mocí. Jeho odhodlání a odvalu mu druhý závidí, ale nenásleduje jej. Volí raději život, či spíše přežívání, pod maskou jeskynního člověka, a to s vědomím, že riskuje ztrátu vlastní identity. Cílem tohoto muže, Robinsona Kreutznauera, jehož jméno je opět literární aluzí, je za každou cenu těžkou dobu přežít.

---

⁴⁶ JEDLIČKA, Josef. *Děti*. *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 4, s. 28–29.

⁴⁷ JEDLIČKA, Josef. *Svítáníčko*. *Sešity pro literaturu a diskusi*. 1968, roč. 3, č. 26, s. 28–29.

⁴⁸ JEDLIČKA, Josef. *Nová arcana coelestia aneb Stručný popis několika podivuhodných zázraků, které se udály v obci zvané Planopolis čili Plošetice*. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 15, s. 34–38.

⁴⁹ JEDLIČKA, Josef. *Noční rozhovor na známé téma*. *Host do domu*. 1968, roč. 15, č. 1, s. 20–27.

Text nazvaný *Se vším všudy*⁵⁰ byl publikován v časopisu *Orientace* s poznámkou, že jde o několik volně skloubených úryvků ze stejnojmenné knihy. Jedná se však pravděpodobně o jeden z Jedličkových nedokončených projektů. Z úryvku je zřejmé, že smyslem textu bylo zachycení pocitů a zkušeností generace poznamenané zážitkem druhé světové války a nástupem totalitního režimu, námětem i stylem se próza blíží Jedličkově prvotině *Kde život náš je v půli se svou poutí*.

Pod názvem *Pátrání* vyšly rovněž nejprve v *Sešitech*⁵¹ a po autorově odchodu do exilu také ve *Svědectví*⁵² úryvky z poznámek Josefa Jedličky. V souboru aforismů, nápadů, postřehů a úvah dominují motivy smrti, dobra a zla, svobody, viny a zamyšlení nad smyslem umění.

---

⁵⁰ JEDLIČKA, Josef. *Se vším všudy*. *Orientace*. 1968, roč. 3, č. 2, s. 45–50.

⁵¹ JEDLIČKA, Josef. *Pátrání*. *Sešity pro literaturu a diskusi*. 1968, roč. 3, č. 25, s. 30–32.

⁵² JEDLIČKA, Josef. *Pátrání*. *Svědectví*. 1970, roč. 7, č. 39, s. 405–409. Exilové vydání není zcela totožné s verzí publikovanou v *Sešitech*.

III.4 Monografie o Bohdanu Kopeckém (1968)

Různorodost zájmů a tvorby Josefa Jedličky ilustruje jeho monografie o malíři Bohdanu Kopeckém, vydaná v Severočeském nakladatelství v Liberci roku 1968.

Jedlička seznamuje čtenáře se vztahem malíře k zobrazované krajině severních Čech, kterou pro výtvarné umění Kopecký v podstatě „objevil“. Vztah umělce ke krajině hodnotí jako ambivalentní – pokorný, soucitný, ale i objevitelský a dobovatelský.

Jedličkův text, stojící na rozhraní filozofického eseje a básně v próze, obsahuje popis zpusťované země a zamýšlí se nad etikou tvorby. U Kopeckého oceňuje, jak se původní nepřátelství nově přichozího člověka a krajiny proměnilo nejprve v soucit (*Soucit [...] mu však velí, aby nenechal bez povšimnutí samo bolestné odumírání vysloužilých věcí a dojemnou, imponující sílu zanikajícího a rozkotávaného světa, který, nemůže-li růst přímo a košatit se vysoko a široko jako větvoří proti obloze, kvete drobnými lístečky na rumištích a v příkopech, ve škvírách zdí, kdekoli – třeba i mezi kamením věžeňských dvorů...⁵³*) a později v pocit spoluodpovědnosti za tragický osud krajiny i její budoucí podobu.

Na tvorbě Bohdana Kopeckého, o jejíž podobě hodně napovídají i názvy výtvarných prací (*Dům na okraji, Propadlá zem, Zoufalý strom, Ukrojená zem, Zpráva o černé krajině, Hrozí propadnutí, Květy na haldách* aj.), Jedlička oceňuje zejména fakt, že se malíř od obrazů zániku přesunul k obrazům „znovuzrození“, které nabízejí lidem naději, tedy například *k jezírkům, která se opět začínají tvořit na dnech vybrakovaných oprámů, [...], k troskám opuštěných dolů, na nichž již začínají hnízdit ptáci, do nitra hald, na jejich úbočí, po nichž se opět vzhůru začíná drát lebeda, do oné krajiny, kterou většina z nás odepsala ze života, a kam jsme nohou nevčkročili – na místa, kde boj skončil, aby vytvořil prostor pro novou naději. Kde navzdory lidskému pachtění destruktivnímu se vyjevuje neumořitelná moc života a kde je znovu člověku na oči stavěna ona obrovská prapůvodní síla vzpínající se vzhůru z nicoty, která je náznakem, předobrazem i slibem našeho vnitřního osudu. [...] nemaluje už zemi umírající, ale krajinu schopnou zmrtvýchvstání, ne konec, ale začátek, hmotu, která se teprve ustaluje a ustavuje jako scéna, na niž opět jednou, v den šestý vstoupí člověk. Chaos krystalizuje [...] ne sice v obraz útulného bezpečí, ale ve zpodobení země, jejíž potenciál domova se už nerovná nule.⁵⁴*

⁵³ Citace převzata z přetisku stati v knižním výboru z Jedličkova esejistického díla: JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. S. 86.

⁵⁴ Tamtéž, s. 87.

Jedličkův jednostranně obsahový způsob výkladu smyslu a významu malířova díla byl podroben kritice: *Tento exkurs do filozofie domova je klíčem, kterým chce autor monografie otevřít všechny brány skrývající tajemství skrytého smyslu Kopeckého tvorby. Avšak při veškerém obdivu k Jedličkově schopnosti tlumočit zasvěceně hlavní a určující konstantu malířovy tvorby – jeho bytostný a niterný vztah ke zkoušené krajině – nemůžeme potlačit údiv nad tím, že všechno, co nelze zařadit do zdrojů inspirace, do duchovních vazeb ke krajině, společnosti a světu, tedy formální kvality, barva, linie, struktura, tvarová morfologie a její genese, vše konkrétní, schopné analýzy se přechází jako nepodstatné.*⁵⁵

Jiří Dolejš, autor citované recenze, postrádal analýzu formálních postupů malířova díla, té se však Jedlička jako laik pravděpodobně vyhnul záměrně. Napsal text, který měl doprovodit publikaci o díle jeho přítele. Za přílehlavý naopak Jedličkův text označil Aleš Haman, s jehož hodnotícím soudem se ztotožňujeme: *Tu máme názornou ukázkou toho, o čem Zdeněk Mathauser hovoří jako o „paralelní kontemplaci“; literární výklad tu postupuje v interakci s výtvarnými motivy, jaké podněcují vykladače k reflexivnímu souznění s vykládaným dílem i s osobností jeho tvůrce, a otvírají tak před čtenářem bohatství smyslu, jaké umělecké dílo může nabýt pro citlivého a vnímavého diváka.*⁵⁶

---

⁵⁵ DOLEJŠ, Jiří. První monografie B. Kopeckého. *Dialog*. 1969, roč. 4, č. 7, s. 39–40.

⁵⁶ HAMAN, Aleš. Podivuhodně živý ornament. *Tvar*. 2006, roč. 17, č. 15, s. 22.

III.5 Knižně publikované esejistické dílo Josefa Jedličky

České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi (1992)

Výsledkem Jedličkova úsilí postihnout naši národní povahu na základě českých literárních typů je cyklus literárních portrétů, který v knižní podobě vydalo v roce 1992 Nakladatelství Franze Kafky. Texty vznikaly původně pro rozhlasový pořad *Časové a nadčasové*, vysílaný na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století na vlnách Svobodné Evropy. Knižní vydání je doplněno zasvěceným doslovem Violy Fischerové a inspirativními ilustracemi Karla Nepraše.

S jemnou ironií, myšlenkovou pregnantností a stylistickou lehkostí Jedlička zkoumá na literárních postavách převážně devatenáctého a dvacátého století charakter českého národa, přičemž se soustřeďuje především na jeho slabiny. Objevuje určité paralely mezi pojednávaným tématem a stavem české společnosti, jak ho v době vzniku esejů autor vnímal. Cílem analýz je zbavit národ, z něhož se autor v žádném případě nevyděluje, falešného vědomí o sobě a přispět k nalezení skutečné národní identity. Jedlička *nehledá specifiku národní kultury pro ni samu, nýbrž právě pro její aktuální lidský smysl, pro to, čím je s to oslovit dnešního člověka. Tento humanitní nadhled dodává jeho literárním konkretizacím inspirativní sílu, byť by s některými vývody bylo možno i polemizovat. Naznačuje však cestu k regeneraci kulturního sebevědomí, jež je předpokladem rozvoje národní existence.*⁵⁷

Výběr literárních postav pro analýzu českého národního charakteru vychází z Jedličkovy úvodní premisy: *At' už dáme tomuto zjištění předznamenání kladné nebo záporné, faktem zůstane, že česká kulturní tradice, a tedy ani česká literatura nemá skutečného hrdinu. Reka tedy – aby bylo přesně rozuměno, o čem je tu řeč. Marně budeme obracet české písemnictví z rubu na líc – Rolanda, Parsifala, Robina Hooda, Tři mušketýry, Tarase Bulbu, Dona Quijota, prince Bedřich Homburského, ale ani Sardinského bubeníka anebo Roberta Jordana tu nenajdeme.*⁵⁸ A tak je námětem prvního z esejů Hloupý Honza – vlastně tedy *Sancho Panza, který zatlačil Dona Quijota na místo figury podružné a pomocné.*⁵⁹ V dalších textech si Jedlička pro analýzy vybral Máchův *Máj*, *Babičku* Boženy

⁵⁷ HAMAN, Aleš. Interpretace a konkretizace. Nad několika literárně-historickými knihami z poslední doby. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, č. 24, s. 6.

⁵⁸ JEDLIČKA, Josef. *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. S. 9.

⁵⁹ Tamtéž, s. 12.

Němcové, kresby Mikoláše Alše, otce Kondelíka z díla Ignáta Herrmanna, Baarova *Jana Cimburu*, Šrámkova Jana Ratkina, Haškova Švejka, Zeyerova *Jana Mariu Plojhara*, Jiráskovo pojetí českých dějin a román Karla Čapka *Obyčejný život*.

Autorova schopnost nazírat jevy originálně v nových souvislostech vede k vyslovení mnohdy odvážných závěrů, provokujících recipienty díla k hlubšímu zamyšlení. Čtenářská obliba *Babičky* např. podle Jedličky svědčí o české zálibě v harmonizačním zobrazení skutečnosti a o touze po společnosti, v níž by nebyly nepřekonatelné bariéry mezi lidmi z nižších a vyšších vrstev, po společnosti s moudrou a spravedlivou „vrchností“: *Tvoří-li Němcová svou kněžnu jako osvícenou a humánní paní, naplňuje celkem obvyklý romantický stereotyp; dává-li jí však vstupovat do činorodého kontaktu s Babičkou, splňuje si tak dávnou českou pohádkovou touhu po vrchnosti, s níž by vůbec bylo možno komunikovat, po ucelené společnosti, do níž patřily právě tak společenské vrstvy nejnižší jako nejvyšší. [...] Odeznívá v naší citovosti ten motiv ušlechtilé paní, která se laskavě zajímá o život svých poddaných; toto téma je pro nás obsahem utěšlivé idyly, protože jsme tak zřídka zažili, aby ten, kdo nám vládl, byl ušlechtilý, vzdělaný, soucitný a nápomocný.*⁶⁰

S empatií Jedlička popisuje rovněž vznik maloměšťáctví, symbolizovaného postavou otce Kondelíka. Tzv. kondelíkovština je podle něj obranou prostého člověka před světem, který nechápe: *Přesídlení do velkoměsta znamenalo pro venkovského člověka především ztrátu této identity životních prostorů. Vnější svět ve všech rozměrech přesahoval rodinně-osobní mikrokosmos, tedy onen prostor, v němž člověk může být skutečně doma. Proto také velkoměsto nikdy za svůj domov v pravém smyslu slova neuznal a také uznat nemohl — nebyl jej totiž s to přehlédnout a nikdy mu nebyl s to porozumět. Ale cesta zpátky do útulné vesnické idyly byla už navždycky uzavřena, ostatně především proto, že tato idyla mezitím sama přestala existovat. A tak tu pro venkovského člověka zbývalo jediné řešení, které bylo po ruce. Pokusil se vyjmout z toho bábelu institucí, komunálních zařízení, společenské míchanice, zmatených názorů a hodnot útulnou enklávu, svůj „malý svět“, v němž by se, třeba i s výhradou, dokázal orientovat — kde by se cítil alespoň trochu doma.*⁶¹

Přes pochopení vzniku tohoto jevu však Jedlička důrazně před tzv. kondelíkovštinou varuje: *Protože Kondelík není jen záchovný, slušný a v jádru mravný člověk, ale je to také*

---

⁶⁰ JEDLIČKA, Josef. *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. S. 34.

⁶¹ Tamtéž, s. 49–50.

[...] i člověk omezený a přizemní, kterému chybí právě ona nejlidštější dimenze, jíž je heroický přesah osobního k nadosobnímu.⁶²

Jedličkova „typologie“ české povahy (bez ohledu na spornou otázku, zda národní rysy ve skutečnosti vůbec existují) je mistrnou ukázkou kulturní publicistiky a svědčí o autorově esejistickém talentu, mimořádném kulturním rozhledu i všestranné erudovanosti.

Poznámky ke Kafkovi (1993)

Esejistický soubor *Poznámky ke Kafkovi* byl vydán Nakladatelstvím Franze Kafky roku 1993 jako příležitostný tisk pro účastníky literárního večera *Setkání s osobností a dílem Josefa Jedličky*. Jeho obsahem jsou texty publikované časopisecky v letech 1964–1967.⁶³ O knižní vydání se zasloužila tehdejší redaktorka nakladatelství Marta Železná.

Jedlička se tvorbě Franze Kafky věnoval dlouhodobě, Kafkovo vnímání a zpodobení světa mělo vliv nejen na Jedličkovu uměleckou tvorbu, ale i na jeho filozofující úvahy a publicistiku. Zvláštní pozornost Jedlička věnuje několika aspektům. Opakovaně se zamýšlí nad fragmentární a torzovitou podobou Kafkova literárního díla, které vnímá jako nadčasové svědectví o situaci, v níž lidé žijí, o usilovném hledání pravdy o světě. Zkoumá také pojetí Zákona v Kafkově tvorbě i téma vědomí viny Kafkových protagonistů.

Analýzy inspirují autora esejů k obecným úvahám, táže se po vině své vlastní generace a jako podmínku svobody doporučuje pokání: *Vědomí viny [...] je základní lidská zkušenost, naprosto ne jen ryze náboženská. [...] Před očima prokuristy K. stříkala krev soudních úředníků bitých Mrskačovou metlou – a před našima očima hořely pece plynových komor, deportovaní vojáci se rvali na stanici Krečetovce o hrst mouky, hořely děti v Hirošimě, viděli jsme umírat Lorcu a Fučíka a Mejercholda a Babela, viděli jsme hořet knihy v Norimberku a viděli jsme knihy drcené stoupou a nabírané vidlemi, slyšeli jsme uragán lží, polopravd, blbostí a rouhání – aniž jsme si do dneška položili otázku, zda tím snad přece jen nejsme vinni, zda nám to všechno opravdu bylo jen vnuceno řádem, který se vymyká našemu poznání. [...] A přece existuje myšlenkový obrat, který alespoň teoreticky odedávna patří k základům duchovní existence člověka; obrat, který je průlomem z vázanosti do svobody. Je to vědomí*

⁶² JEDLIČKA, Josef. *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. S. 52.

⁶³ JEDLIČKA, Josef. Dvě kafkovské poznámky. *Neschopnost ke svobodě. Host do domu*. 1964, roč. 11, č. 2, s. 19–25.; JEDLIČKA, Josef. Kafkovy dopisy Mileně. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 8, s. 41–42.; JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. *Host do domu*. 1965, roč. 12, č. 7, s. 38–41.; JEDLIČKA, Josef. Poznámky k pojetí Zákona u Kafky. *Tvář*. 1965, roč. 2, č. 7, s. 23–25.

*viny, přijetí viny za vinu, a onen akt praxe, pro nějž lze stěží nalézt přiléhavější slovo než pokání. To ví prostě a bezprostředně Hemingway, když říká, že „za každou ztracenou věc si můžete sám, jestliže za něco stojíte“.*⁶⁴

Uvedené pojetí svobody, tedy svoboda pojatá především jako zodpovědnost, je jedním ze základních atributů Jedličkova života i díla.

Rozptýleno v prostoru a čase (2000)

Soubor tematicky různorodých studií, publikovaný v brněnském nakladatelství Petrov roku 2000, je stejně jako Jedličkova prvotina označen titulem odkazujícím k textu Bablerova překladu Dantovy *Božské komedie*. Obdobně jako v případě Jedličkova souboru *České typy* se jedná o texty, které autor původně četl ve studiu rozhlasové stanice Svobodná Evropa v pořadu *Časové a nadčasové*.

Editor Karel Jadrný texty svazku rozdělil do dvou oddílů. První část, pojmenovaná *Outsideri a opomíjení*, obsahuje eseje o osobnostech české národní kultury. Apel je přitom kladen na význam a přínos outsiderů: *Outsideri to jsou, kteří na sebe za uznané a oficiální tvůrce berou riziko experimentu: ustálená kultura se ujišťuje o správnosti své cesty na pozadí experimentů nezdařených a osvojuje si poslze i zisky plynoucí z experimentů, které se podařily. [...] Kultura, která nebude mít svůj korektiv v outsiderech, stagnuje, neboť její míra životnosti je mírou odvahy těchto outsiderů. Oni jsou to, kteří mají této odvahy vždycky víc než klasici.*⁶⁵

Kromě spisovatelů (Jakuba Demla, Otokara Březiny a Zbyňka Havlíčka) je v této části zastoupeno dílo sociologa Emanuela Chalupného, historika umění Vojtěcha Birnbauma a dalších.

V části *Signály odjinud* byla českému posluchači a nyní i čtenáři připomenuta formou příležitostných textů, inspirovaných vesměs různými výročími či udělením mezinárodních ocenění, plejáda osobností světové kultury. Jména v současnosti široké kulturní veřejnosti všeobecně známá (Novalis, Heinrich Heine, Thomas Mann, Anna Achmatovová, Jean-Paul Sartre, Søren Kierkegaard, Karl Kraus, Stefan Zweig, Elias Canetti) se střídají s méně známými (německý filosof a spisovatel Oswald Spengler, rakousko-francouzský spisovatel a

---

⁶⁴ JEDLIČKA, Josef. Dvě kafkovské poznámky. Neschopnost ke svobodě. *Host do domu*. 1964, roč. 11, č. 2, s. 23–24.

⁶⁵ JEDLIČKA, Josef. *Rozptýleno v prostoru a čase*. Brno: Petrov, 2000. S. 13.

psycholog Manès Sperber, anglický historik a filozof kultury Arnold J. Toynbee aj.). Závěrečný text je věnován osobnosti Janusze Korczaka (vl. jménem Henryka Goldszmita), pedagoga a dětského lékaře, který měl ve varšavském ghettu za druhé světové války na starosti sirotky, a přestože mohl být jako lékař z následného transportu vyňat, doprovodil své malé svěřence až do plynové komory.

Život a dílo jmenovaných osobností inspirují Jedličku jako humanisticky zaměřeného intelektuála a obránce tradičních hodnot k angažovaným úvahám o morálce, o vztahu života a umění, o životě v totalitní společnosti, o svobodě tvorby, myšlení i každodenního lidského života.

Namísto portréту autora jsou v závěru publikace zařazeny odpovědi Josefa Jedličky na otázky známého Proustova dotazníku, který redaktoři Svobodné Evropy pravidelně předkládali jak svým spolupracovníkům, tak významným osobnostem českého a slovenského exilu.

Ornament (2006)

Nakladatelství Paseka se roku 2006 rozhodlo vydat výbor Jedličkových textů publikovaných časopisecky ve druhé polovině šedesátých let dvacátého století v Sešitech pro mladou literaturu, v jejichž redakční radě Jedlička v letech 1967–1968 působil.

Editoři svazku Emil Lukeš a Marie Lukešová vyšli z Jedličkova projektu na knihu esejů, která měla být vydána roku 1968 pod názvem *Zneužití*, k jejímuž vydání však vzhledem ke změně politické situace a Jedličkově odchodu do exilu nedošlo. Pod stejným názvem (*Missbrauch*) připravoval Jedlička později německé vydání esejistického souboru, ale ani tento projekt nebyl realizován.

Nejrozsáhlejším a zároveň nejzávažnějším textem publikace je esej *Ornament (Pokus o vymezení sémiologické krize)*.⁶⁶ S tímto textem úzce souvisí články *Tradice (Hledání pozitivního východiska)*⁶⁷ a *Odvaha (Destrukce jako negace operativních kódů)*⁶⁸. Základní otázky, o nichž zde autor pojednává, jsou problémy komunikace, nedůvěra ke komunikačním kódům, úzkost člověka z nemožnosti dorozumění, relativizace a subjektivizace hodnot, která

---

⁶⁶ JEDLIČKA, Josef. Ornament (Pokus o vymezení sémiologické krize). *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 11, s. 3–9. Dokončení v č. 12, s. 40–49.

⁶⁷ JEDLIČKA, Josef. Tradice (Hledání pozitivního východiska). *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 16, s. 40–46.

⁶⁸ JEDLIČKA, Josef. Odvaha (Destrukce jako tvořivá negace operativních kódů). *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 11, s. 3–7.

ve dvacátém století stupňuje rozpad lidské komunity, existenciální pocity osamělosti a odcizení. *Kritická analýza je zaměřena na odcizenou manipulující státní moc (bez ohledu na charakter režimů), která vypovídá i o krizi demokracie.*⁶⁹

Zvláště pak Jedličku zajímá postavení umělce ve světě, kterým obchází *strašidlo odcizení*.⁷⁰ Poslání umělce je v éře sémiologické krize podle Jedličky nezastupitelné, protože je to právě umělec, v něhož dezorientovaný jedinec *vkládá svou naději, že může nějak prostředkovat*.⁷¹ Je to právě umělec, *na nějž intuitivně spoléháme všichni: že z meziprostoru, do něhož se na svůj vrub a riziko probil, vytěží i pro nás poznání, které nám umožní, abychom svou pravou svobodu nemuseli pouze postulovat, ale dokázali ji vskutku realizovat. [...], že nás sjednotí v duchu a pravdě a vytrhne z úzkosti, že přinese dobré poselství, „autentickou informaci“ o něčem, co dosud není, ale co musí být, a ne-li to, alespoň soubor autentických dílčích poznatků o podmínkách, za nichž lze tento svět přece jen prožívat v štěstí a lásce, [...]*.⁷²

Poslední dva eseje vznikly na základě blízkého vztahu a obdivu ke dvěma konkrétním umělcům. V případě eseje *Riziko spolehlivosti*⁷³ jde o interpretaci díla básníka Ivana Diviše *Teorie spolehlivosti*. Kapitola nazvaná *Domov vyvzdorovaný* je přetiskem Jedličkovy úvodní stati k monografii malíře Bohdana Kopeckého, o níž jsme se již zmínili. Do souboru se ji editoři rozhodli začlenit především proto, že publikace *Bohdan Kopecký*, vydaná roku 1968, z valné části skončila ve stoupě.

V závěru publikace čtenář nalezne komentář editora Emila Lukeše, týkající se Jedličkova esejistického díla, a zamyšlení Zdeňka Mathausera nad otázkami, s nimiž se na něj editoři svazku v souvislosti s přípravou vydání obrátili. Mathauserovy úvahy mohou současnému čtenáři usnadnit pochopení Jedličkových nejsložitějších esejů *Odvaha a Tradice*.

Přes jistou nesourodost Jedličkových textů lze souhlasit se slovy editora, který upozorňuje na to, co mají vybrané eseje společné: *Všechny Jedličkovy úvahy krouží kolem několika základních témat: ontologická, gnozeologická a sémiologická krize, ztráta jistot a osamělost člověka v odcizeném světě manipulovaném centralizovanou mocí, postavení a odpovědnost jednotlivce v čase, vztah k trvalým hodnotám a tradici, hledání východisek z všestranného společenského chaosu, úloha humanitních věd (zejména literární vědy a*

---

⁶⁹ JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. S. 96.

⁷⁰ Tamtéž, s. 5.

⁷¹ Tamtéž, s. 17.

⁷² Tamtéž, s. 17.

⁷³ JEDLIČKA, Josef. *Riziko spolehlivosti. Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 9, s. 60–62.

estetiky) a samotného umění a literatury při překonávání komunikačních poruch a při hledání východiska.⁷⁴

V rámci hledání pozitivního východiska, které je pro díla Josefa Jedličky příznačné, jsou opět zdůrazněny vedle paměti a tradice (přičemž smysl tradice Jedlička neomezuje *na pouhou konzervaci, paměť minulosti, nýbrž jde mu také o péči o kulturní dědictví, to znamená o jeho aktivní začleňování do přítomného života*⁷⁵) hodnoty jako svoboda, láska, soucit s druhými, pokora a pokání.

České typy a jiné eseje (2009)

Druhý svazek edice Speculum pražského nakladatelství Plus nepřinesl zájemcům o dílo Josefa Jedličky v podstatě nic nového. Shrnul do jedné knihy (a funkčně doplnil jmenným rejstříkem) již dříve knižně publikované texty psané Josefem Jedličkou pro rozhlasový pořad *Časové a nadčasové*. V první části souboru najdeme eseje vydané v roce 1992 pod názvem *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Druhá část souboru obsahuje texty publikované roku 2000 v knize *Rozptýleno v prostoru a čase*, ale v tomto případě se jedná pouze o eseje z úvodního oddílu *Outsideři a opomíjení*, věnovaného osobnostem české kultury.⁷⁶ Oba oddíly tak spojuje autorovo úsilí zachytit prostřednictvím úvah o české literatuře devatenáctého a dvacátého století sociologické a psychologické aspekty češství.

Třetí oddíl souboru, nazvaný *Místo epilogu*, obsahuje text jediný. Jedná se o stať *Až do posledního dechu* o výše již představené osobnosti polského lékaře, pedagoga a autora literatury pro děti a mládež Janusze Korczaka, převzatou rovněž ze souboru *Rozptýleno v prostoru a čase*. Viola Fischerová vysvětluje ve vzpomínkově laděném doslovu poněkud neústrojně zařazení tohoto textu souvislostí, kterou spatřuje mezi osobností Josefa Jedličky a jeho slovy hodnotícími čin Janusze Korczaka: *Věděl, že není vinen bestialitou světa, ale věděl i to, že je jako člověk vědoucí povinen dosvědčit věrnost lidskosti těm jediným dočista nevinným až do posledního dechu*.⁷⁷ Člověkem obdobného charakteru byl pro Violu Fischerovou právě i Josef Jedlička.

---

⁷⁴ JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. S. 98.

⁷⁵ HAMAN, Aleš. Podivuhodně živý ornament. *Tvar*. 2006, roč. 17, č. 15, s. 22.

⁷⁶ Vypuštěn je pouze jeden z textů publikovaných v daném oddíle knihy *Rozptýleno v prostoru a čase*, a to text *Nenapodobitelné A*, napsaný u příležitosti výročí narození a smrti Mikoláše Alše. Důvodem je pravděpodobně skutečnost, že se osobnosti tohoto českého malíře věnuje i jeden z textů *Českých typů*.

⁷⁷ JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. S. 140.

III.6 Literární studie a recenze

Mnohé Jedličkovy odborné texty byly dosud publikovány pouze časopisecky. Patrně nejrozsáhlejší nese název *Dodatek k nenapsaným dějinám české literatury*.⁷⁸ Tato literárněhistorická studie vyšla v roce 1987 v londýnských Rozmluvách.

Jedličkův nástin pomnichovských dějin české literatury, vzhledem k nedostupnosti relevantních podkladů obsahující několik faktografických chyb, si klade za cíl zaznamenat a začlenit do literárního kontextu jména autorů, kterým bylo po nástupu komunismu znemožněno oficiálně publikovat. Jedlička neusiloval o to, aby zaznamenal literární historii uvedeného období v úplnosti. Text vnímal jako svůj příspěvek k boji proti zapomínání a vytěšňování režimu nepohodlných autorů z dějin české literatury. Byl přesvědčen, že *sebe delší a sebe tužší perzekuce kultury není s to definitivně zničit její organickou kontinuitu, protože žádný lidský tvořivý čin, vyvzdorovaný na nejnepříznivějších okolnostech, třeba i na dlouho zapomenut, zcela ztracen ani být nemůže*.⁷⁹

Tvorbě přítele Jana Zábrany věnoval Jedlička studii *Hrdinský svět mužů*⁸⁰, která se v rozšířené podobě objevila také v bibliofilii *Jan Zábrana: Mlčet je horší*, vydané u příležitosti premiéry večeru poezie Jana Zábrany litvínovského Docela malého divadla v pražské Viole dne 5. září 1966.

Prostřednictvím recenzí⁸¹ i rozsáhlé studie⁸² se Jedlička vyjádřil k dílu dalšího dlouholetého přítele – Ivana Diviše. Z jeho tvorby vyzdvihuje zejména sbírku *Sursum* (1967) a *Teorii spolehlivosti* (1972), kterou považuje za klíč k Divišově poezii.

Charakter a proměny poetiky severočeského básníka Jana Kameníka (vl. jm. Ludmily Maceškové) zachytil Jedlička v textu doslovu, který napsal ke Kameníkově sbírce *Pubertální Henoch*, vydané roku 1968 v mosteckém nakladatelství Dialog.

---

⁷⁸ JEDLIČKA, Josef. *Dodatek k nenapsaným dějinám české literatury*. *Rozmluvy*. 1987, roč. 6, č. 7, s. 106–138.

⁷⁹ Tamtéž, s. 138.

⁸⁰ JEDLIČKA, Josef. *Hrdinský svět mužů* (K básním Jana Zábrany). *Svědectví. I*

⁸¹ JEDLIČKA, Josef. *Konfrontace* (Ivan Diviš, *Sursum*, České Budějovice 1967). *Sešity pro mladou literaturu*. 1968, roč. 3, č. 1, s. 53–54.; JEDLIČKA, Josef. *Riziko spolehlivosti*. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 9, s. 60–62. (Přetištěno v esejistickém souboru *Ornament*.)

⁸² JEDLIČKA, Josef. *Poezie Ivana Diviše jako osobní riziko*. *Svědectví*. 1975, roč. 13, č. 50, s. 309–322.

Většinu svých recenzí Jedlička napsal až v exilu. Výjimkou je recenze na *Přestořeč* (1966) Věry Linhartové⁸³, kterou Jedlička napsal pro rubriku Konfrontace v *Sešitech pro mladou literaturu*. Ve *Svědectví* pak vyšly Jedličkovy recenze na román Jiřího Kovtuna *Pražská ekloga* (1973)⁸⁴, na básnickou sbírku Stanislava Mareše *Báje z nového světa* (1975)⁸⁵, na vzpomínkové dílo Zdeňka Urbánka *Stvořitelé světa* (1988)⁸⁶ aj.

---

⁸³ JEDLIČKA, Josef. Konfrontace (Věra Linhartová, Přestořeč, Praha 1967). *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 16, s. 50–51.

⁸⁴ JEDLIČKA, Josef. Jiří Kovtun, *Pražská ekloga*, Mnichov 1973. *Svědectví*. 1973, roč. 12, č. 46, s. 366–368.

⁸⁵ JEDLIČKA, Josef. Stanislav Mareš, *Báje z nového světa*, Toronto 1975. *Svědectví*. 1975, roč. 13, č. 50, s. 359–360.

⁸⁶ JEDLIČKA, Josef. Zdeněk Urbánek, *Stvořitelé světa*, Toronto 1988. *Svědectví*. 1990, roč. 23, č. 91, s. 278–279.

III.7 *Milý pane Wilde* (2006)

V roce 2006 vydalo nakladatelství Torst knihu korespondence Josefa Jedličky nazvanou *Milý pane Wilde* s podtitulem *Dopisy z let 1954–1965*. Vydání shrnuje všechny Jedličkovy dopisy adresované příteli Václavu Wildovi, popř. jeho partnerce Emě Kubelkové, které se dochovaly v jejich pozůstalosti. Součástí nalezeného souboru dopisů byly i čtyři beletristické texty (úryvek z básně Thomase Stearnse Eliota *Kámen* v překladu Františka Jungwirtha, druhá verze dějového náčrtu dramatu *Ray Billard*, povídka *Telefon* a báseň *Dopis pro Jevgenije Jevtušenka*), které editorka zařadila za texty dopisů.

Osobnost Václava Wilda (1900–1964) představuje stručný výklad Aleny Munkové-Synkové v závěru knihy. Byl to člověk s velkým kulturním rozhledem, majitel obsáhlé knihovny, v níž shromažďoval v padesátých letech dvacátého století zejména zakázané tituly a která byla pro přátele cenným zdrojem poznání. Jeho zájmy byly velmi široké, zabýval se evropskou i východní filozofií a literaturou, ale i přírodními vědami. Václav Wild, jemuž Jedlička rovněž dedikoval svou prvotinu *Kde život náš je v půli se svou poutí*, byl pro mladého spisovatele nejen rádcem a autoritou, ale také spolupracovníkem v některých jeho tvůrčích pokusech.

Přínos vydání Jedličkových dopisů shrnuje ve své recenzi výstižně Aleš Haman: *Hodnota těchto dopisů spočívá v tom, že čtenáři nejen přibližují zákulisí spisovatelovy tvorby, nýbrž zároveň otvírá pohled na životní, především mravní postoje čestného a zásadového intelektuála v jednom z nejtěžších období českého, nejen kulturního života. [...] Také jeho dopisy [...] mají často podobu mikroesejů, přinášejících úvahy a glosy k tehdejším společenským i literárním poměrům. [...] S některými Jedličkovými názory je možno polemizovat, ale nelze jim upřít odvalu k esejistickému vyhrocení myšlenky, jaké považoval za největší přednost tohoto literárního žánru už Machar.*⁸⁷

---

⁸⁷ HAMAN, Aleš. Dopisy z těžkých časů. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 7, s. 23.

III.8 Otázka autorství díla *Vyšla hvězda nad Betlémem / Život Pána Ježíše Krista*

Na základě svědectví Violy Fischerové se lze domnívat, že byl Josef Jedlička minimálně spoluautorem knihy *Vyšla hvězda nad Betlémem. Příběhy, události a mýty nového zákona*⁸⁸ publikované v roce 1969 pod jménem Josefa Voláka: *Koncem padesátých let chtěl Jedlička sepsat pro svého synka Jakuba Život Pána Ježíše Krista. Vytvořil tehdy synopsi všech čtyř Evangelii a napsal – podle svých slov – zhruba polovinu textu na stroji. [...] Když v roce 1968 Jedlička emigroval, nebyla knížka dopsána a on uvítal návrh jednoho autora z kruhu svých mladistvých přátel, že knížku podle synopse dokončí; s přesvědčením, že „je důležité, aby text vyšel, pokud je to ještě možné, protože pak to bude na kdoví jak dlouho ztracené“. Na počátku normalizace Život Pána Ježíše Krista vyšel, dokončený oním mladým mužem, což Jedlička považoval za občanskou odvahu.*⁸⁹

Když však v roce 1990 vyšlo druhé vydání knihy, tentokrát pod původně zamýšleným názvem *Život Pána Ježíše Krista sepsaný podle všech čtyř sv. evangelii sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana Biblí kralické*⁹⁰ a s původním doslovem v době vydání již zesnulého básníka Vladimíra Vokolka⁹¹, ale bez jediného slova o Jedličkově autorském podílu, pociťoval chování Josefa Voláka Jedlička jako zradu.⁹²

Svědectví Violy Fischerové potvrzuje i Václav Vokolek ve vzpomínkové knize *Krajiny vzpomínek*, kde je neetickému počínání Josefa Voláka, zde pojmenovaného výmluvně Pepa Bolák, věnována celá kapitola.⁹³ Líčí se zde mj. rozhořčená reakce jak Václava Vokolka, syna autora použitého doslovu, tak i Josefa Jedličky na vydání jmenovaného díla v roce 1990.

Jednoznačné důkazy, které by potvrdily Jedličkovo autorství textu, dnes pravděpodobně neexistují. Nevidíme však důvod, proč by si Jedlička či jeho blízcí svá tvrzení týkající se autorství knihy vymysleli. Svědectví Violy Fischerové i Vladimíra Vokolka tak považujeme za věrohodná.

---

⁸⁸ VOLÁK, Josef. *Vyšla hvězda nad Betlémem. Příběhy, události a mýty Nového zákona. Doslov napsal Vítězslav Gardavský*. Most: Dialog a Ústřední církevní nakladatelství, 1969.

⁸⁹ JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. S. 138.

⁹⁰ VOLÁK, Josef. *Život Pána Ježíše Krista sepsaný podle všech čtyř sv. evangelii sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana Biblí kralické*. 2. vydání. Doslov napsal Vladimír Vokolek. Most: Dialog, 1990.

⁹¹ V roce 1969 již nebylo možné použít připravený doslov básníka Vladimíra Vokolka, takže byl nahrazen textem Vítězslava Gardavského, zamýšlejícím se mj. nad vztahem židovské a křesťanské tradice k marxismu. Vokolkův doslov, kladoucí důraz na smysl evangelia, na morálku a duchovní život, byl použit až v roce 1990.

⁹² JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. S. 138.

⁹³ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 115–120.

III.9 Nepublikované texty Josefa Jedličky

Většina prací Josefa Jedličky z padesátých a šedesátých let zůstala pouze v rukopise. Informuje o nich např. Jan Zábrana ve svém vzpomínkovém díle *Celý život* (1992) a Viola Fischerová v doslovu k souboru esejů *České typy a jiné eseje* (2009): *Co mě v jejich litvínovském bytě překvapilo nejvíc, byla obrovská skříň plná rukopisů. Byly mezi nimi povídky, dokončený román o Matěji Kopeckém, divadelní hry Smutné lásky hrany, Zpět k prameni svému a Marodiada, kterou psal Jedlička s Janem Zábranou, filmový scénář vycházející z Baudelairových textů, scénář o Mileně Jesenské, synopse celovečerního filmu Pokolení o vesnici obývané už jen starými lidmi, a především řada esejů: o Kafkovi, Dostojevském, Thomasu Mannovi, o Jakubu Demlovi, o Čaadajevovi, z těch, na které si pamatují. To vše – nepublikované.*⁹⁴ Většina z nich se však bohužel ztratila po Jedličkově emigraci do Mnichova.

Jan Zábrana se zmiňuje navíc o Jedličkově sbírce raných básní, která existovala pouze ve dvou exemplářích: jeden si Jedlička nechal, druhý věnoval Zábranovi. Z výboru ze Zábranových deníků se také dozvídáme, jak to bylo s chystaným uvedením jejich společné hry: Marodiáda byla přijata Emilem Františkem Burianem k uvedení, režisérem inscenace měl být Jan Grossman. V době, kdy se hra již začínala zkoušet, byl však Burian donucen kvůli „nevhodnému“ kádrovému profilu obou autorů hru stáhnout.⁹⁵

Zábrana k „uspořádání věci“ *Pepíka Jedličky*⁹⁶ uvádí také skutečnost, že má v původním strojopisu Jedličkův esej o ornamentu, složku Jedličkových dopisů a dokládá také existenci *devíti* či *desíti* Jedličkových povídek, napsaných v letech 1952–1954, z nichž některé vykazovaly výrazné kafkovské rysy.

---

⁹⁴ FISCHEROVÁ, Viola: Pokus o bilanci. In: JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. S. 136.

⁹⁵ ZÁBRANA, Jan. *Celý život*. Praha: Torst, 1992. S. 1097.

⁹⁶ Tamtéž, s. 1097.

IV. Kde život náš je v půli se svou poutí

*Je určitá chvíle v životě,
kdy člověk dosáhne přesného středu života,
zlomek vteřiny,
prchavý dílek času, rychlejší než pohled,
rychlejší než vrchol milostné křeče,
rychlejší než světlo,
a člověk je citlivý na tuto chvíli.⁹⁷*

Robert Desnos

Próza *Kde život náš je v půli se svou poutí* byla publikována roku 1966 v tzv. Malé řadě edice Život kolem nás, která vycházela v nakladatelství Československý spisovatel v letech 1963–1970. Označení Malá řada souvisí jednak s nevelkým rozsahem publikovaných textů (šlo většinou o krátké novely nebo soubory několika povídek), jednak s rozměrem vázaných knih, jejichž formát měl výšku pouhých 17 cm. Edice se tematicky zaměřovala na současnost, a to především na zobrazení problematiky všedního dne. Vyšlo zde celkem 44 číslovaných svazků, jejichž autory bylo 28 českých a 6 slovenských začínajících spisovatelů. Mezi literáty, kteří zde publikovali, najdeme jména mnoha později slavných spisovatelů, jako např. Milan Kundera, Josef Škvorecký, Bohumil Hrabal, Alexandr Kliment, Jan Trefulka, Ivan Klíma, Milan Uhde, Dominik Tatarka, Ladislav Mňačko, Pavel Vilikovský a další.

V případě Josefa Jedličky, jehož próza byla vydána jako v pořadí 22. svazek Malé řady, se jednalo o opožděné vydání textu vzniklého již v padesátých letech. (Na dobu vzniku recipienty upozorňuje jednak datace textu lety 1954–1957, jednak autorská poznámka v závěru prvního vydání, objasňující genezi textu: *Tato próza se zakládá z větší části na fragmentech z poloviny padesátých let. Nepokládal jsem za potřebné nějak odlišit tuto původní vrstvu od několika vrstev pozdějších, ani se mi nezdálo nutné její části slohově sjednotit. Tím méně jsem pokládal za správné nazírat dnešními očima tehdejší hoře. Proto je próza v podstatě torzo...*⁹⁸) Opožděné vydání však nebylo s ohledem na poválečný vývoj v Československu nijak

---

⁹⁷ Jako motto kapitoly jsme zvolili první sloku básně *V půli cesty*, jejímž autorem je francouzský básník Robert Desnos, zatčený za druhé světové války za účast v odboji gestapem a vězněný mj. v Terezíně, kde básník v důsledku tyfové nákazy v červnu 1945 zemřel. Smutný osud básníka připomíná Jedlička totiž přímo v textu své prvotiny. Citace básně v překladu Adolfa Kroupy je převzata z publikace: PEŠAT, Zdeněk, PETROVÁ, Eva. *Skupina 42. Antologie*. Brno: Atlantis, 2000. S. 224–225.

⁹⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Praha: Československý spisovatel, 1966. S. 117.

výjimečným jevem. Jen ve jmenované ediční řadě potkal podobný osud např. dílo Bohumila Hrabala (*Taneční hodiny pro starší a pokročilé*, 1964) nebo Dominika Tatarky (*Démon souhlasu*, 1964).

Jedličkova prvotina, jejíž název signalizuje jednak lyrický charakter díla, jednak intertextovou rovinu textu, je generačním svědectvím popisujícím deziluzi a rozčarování mladých lidí, kteří po válce nadšeně přijímali události února 1948. V úzkostné atmosféře poloviny padesátých let a v životním okamžiku, který většinou nutí člověka podrobit svůj dosavadní život zevrubnému zkoumání, vypravěč pátrá po správném směru, kterým by se měl člověk dát: *Moje téma [...] je dekanonizovaným tématem cesty a věrnosti.*⁹⁹ Text je pro vypravěče zároveň cestou za poznáním sebe sama a především výrazem hledání smyslu života: *Začít a skončit je možno kdekoliv, ale jediné, oč tu ještě jde, je výklad této cesty.*¹⁰⁰

Nemilosrdná ironie, charakterizující narativní promluvu, vyznívá v radikální odmítnutí komunistického ideálu. Hlavním tématem knihy je svoboda, morální odpovědnost člověka žijícího v totalitní společnosti a úzkost plynoucí z odcizení a krize lidské identity.

V textu se střídá několik časových rovin: únor 1948, padesátá léta, doba druhé světové války i aktuální čas píšícího subjektu, přičemž události probíhají simultánně, linearita vyprávění je často narušena. Vypravěč ji záměrně narušuje rovněž digresemi, zvraty, vsuvkami, retrospektivami, úvahami, citáty, reflexemi vlastního psaní, komentáři apod. Kniha je tak mozaikou, kterou tvoří zlomky událostí, mikropříběhy, někdy vypravěčem prožité, jindy pouze odposlechnuté či odpozorované, útržky snů, vizí a lyrických úvah. Výsledkem je text poskládaný „na přeskáčku“ z rozličných časových a prostorových rovin. *Ze zobrazovaného modelu světa se tak vytrácí iluze přehledné „objektivity“, příznačná pro oficiálně vydávanou prózu a spojená s jednoznačným rozvržením hodnot.*¹⁰¹

Jedličkova tvůrčí metoda je, jak vidíme, označována za reakci na literaturu socialistického realismu: *Dekonstrukcí jednotné tematické roviny, dekonstrukcí příběhu, fragmentarizací skutečnosti se brání proti oněm velkým příběhům, často lživým, protože ve své snaze o sjednocení smyslu skutečnost zákonitě zkresluje a zjednodušuje.*¹⁰²

Jedličkova prvotina je tak dokladem širší tendence, která se projevila v české literatuře šedesátých let. Řada umělců tehdy reagovala na společenské a duchovní klima poúnorového

⁹⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 41.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 85.

¹⁰¹ LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

¹⁰² KOŠNAROVÁ, Veronika. Jak je tomu s estetickým poselstvím díla? Nad texty Josefa Jedličky. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 1, s. 6–7.

období, kdy bylo umění nuceno sloužit politickým zájmům, důrazem na svobodnou imaginaci: *Ideologie se snaží uspořádat realitu tak, aby byla lehce srozumitelná a mohla sloužit kolektivním politickým cílům, umělecká imaginace naopak otevírá pole možných smyslů, vyslovuje nedůvěru k velkým příběhům, které ztratily věrohodnost, a staví proti nim přirozený svět individuální lidské zkušenosti.*¹⁰³

Projevem této tendence jsou experimentální prózy, mezi jejichž autory vedle Jedličky Veronika Košnarová ve své práci *Česká experimentální próza jako reakce na ideologizaci literatury* (2006)¹⁰⁴ zmiňuje především Bohumila Hrabala a Věru Linhartovou. Všichni uvedení autoři reagují na úsilí totalitní státní moci, která se snažila vytvořit z kultury manipulační nástroj sloužící politickým zájmům vládnoucích struktur a z jazyka, nástroje myšlení, jakýsi falešný „new speak“. Proto kladou spisovatelé důraz na aktualizaci jazyka, na intertextualitu svých próz, tematizují proces umělecké tvorby, čímž bojují proti závazné estetické normě, která panovala v české literatuře od roku 1948 a která kladla důraz na nerozlišování aktuálního a fikčního světa: [...] *experimentální próza reaguje mimo jiné právě na ono směřování světa reálného se světy fikčními, potlačuje mimetičnost a hyperbolizuje záměrně svou literárnost tematizováním řeči, intertextových souvislostí, aktu tvorby. Zdůrazňována je mnohoznačnost a ambivalence.*¹⁰⁵

První informace, kterou autor literárního díla vnímateli podává, je titul. Citací úvodního verše Dantovy *Božské komedie* v názvu Jedličkovy prózy je čtenář konfrontován s tématem cesty, s tématem putování. Vzhledem k tomu, že cesta či pouť je tím nejobvyklejším obrazným vyjádřením životního cyklu, vnímá recipient, že kniha souvisí s procesem životního bilancování.

Zároveň je téma putování v literatuře často spojeno s postavou průvodce. Průvodcem vypravěče Jedličkovy prvotiny je Dante, který je však na rozdíl od průvodců poutníka *Božské komedie* naprosto statický. Mlčí, neradí, je to spíše společník, stojící poblíž zejména ve chvílích úzkosti: *Nejde tu o ztotožňování mluvčího s básníkem, ale o analogii lidské úzkosti, která trvá napříč časem.*¹⁰⁶ Průvodcem čtenáře Jedličkovy prózy je sám bezejmenný

---

¹⁰³ KOSKOVÁ, Helena. Některé aspekty střetnutí ideologie a imaginace v české próze dvacátého století. In: KOMENDA, Petr. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Moravica 4*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 27–31.

¹⁰⁴ KOŠNAROVÁ, Veronika. Česká experimentální próza jako reakce na ideologizaci literatury. In: KOMENDA, Petr. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Moravica 4*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 175–183.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 176.

¹⁰⁶ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004. S. 308.

vypravěč, který je bytostí spojující vnější svět, z něhož přichází recipient textu, a vnitřní svět literárního díla, *k němuž průvodce jako zasvěcenec a zasvětitel patří.*¹⁰⁷

A právě postava vypravěče, jenž četným opakováním titulního motivu zdůrazňuje význam poločasové bilance v životě člověka, je zásadním jednotícím činitelem atektonicky vystavěného textu.

Výběr a uspořádání jednotlivých prvků mozaiky však působí chaoticky a nahodile jen zdánlivě. Autor velmi pečlivě volí situace, které jsou důležité pro výklad vypravěčovy dosavadní životní cesty. Obzvláště důmyslně také začleňuje citace a odkazy na jiná umělecká díla. Například motiv *sentimentální cesty* ukazuje nejen ke Sternovi a Šklovskému, ale také k textu stejnojmenné písně *Sentimental Journey*, kterou poslouchá vypravěč s přáteli v poválečném období z gramofonu. Reflexe o hledání smyslu života je konfrontována s citací z Diderota: „*Co je vám do toho?! Jestliže se pustím do výkladů o účelu této cesty, sbohem, Jakubova láska!*“ *Ale já říkám, já přece jen říkám, má milá, minulá a budoucí, má procházející, ano, já říkám sbohem! Sbohem, láska! Neboť jediné, na čem tu záleží, je výklad o účelu této cesty.*¹⁰⁸

Do příběhu ženy, která přichází do litvínovské chirurgické ambulance kvůli ošetření zranění, jež jí bitím a kopáním způsobil její partner, je originálně zakomponována aluze na jeden z nejproslulejších surrealistických objektů. Venku právě prší a do prostor zdravotního střediska se začínají stěhovat švadleny, a tak v ambulanci dochází k setkání deštníku a šicího stroje na operačním stole: *A toto je prosté a docela všední setkání deštníku a šicího stroje na operačním stole, neboť se Oděvní tvorba, lidové družstvo, stěhuje do chirurgického pavilonu a prší.*¹⁰⁹ (Slavné Lautréamontovo podobenství o – zdánlivě nemožném – podivuhodném setkání šicího stroje s deštníkem na operačním stole je objasněno, doba padesátých let nepřeje snům, princip náhody, spojený s avantgardou, je karikován. Z textu je patrné, že Jedlička vede s avantgardou polemický dialog, při kterém ji zároveň nejednou paroduje.)

Promyšleně Jedlička také prokládá úvahové pasáže krátkými příběhy, které většinou ilustrují podstatu předcházející reflexe. Na vypravěčovu úvahu o vzdělání, jež by se dle státní politické doktríny mělo *stát majetkem širokých vrstev*, například navazuje soudničkový příběh o manželích Kondrových. Kondrovi dospěli k rozvodu poté, co údržbář Břetislav Kondr v důsledku večerního studia zanedbával rodinu a manželku, která mu nedopřála klid k analýze Máchova Máje, dokonce fyzicky napadl: – *Táto, řekla toho kritického večera, – dej už s tím,*

¹⁰⁷ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 13.

¹⁰⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 41.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 36.

prosím tě, pokoj. Ještě se z toho učení zblázníš! A taky bych potřebovala zaletovat prádelní hrnec. – Dej mi s tím teď pokoj, Máňo, řekl Kondr, – prádelní hrnec! Já potřebuju vědět, co je to „co amaranth na jaro svadlý“. [...] – Sakra! Tak ty nepřestaneš. Ty nepřestaneš, ne?!! zařvala Kondrová a vytrhla muži knížku a začala z ní trhat listy. – Tam – zase – po – horách – mladistvé stromky – sklání! řval i Kondr a bil v jambickém rytmu svou ženu přes ústa, při každém iktu jednu ránu pěští – takže byla udeřena pětkrát, jak zjistil soud a jak odpovídá pětistopému rozměru verše.¹¹⁰

Kniha vydaná díky odvaze nakladatelských redaktorů Ivana Klímy, Alexandra Klimenta a Jaroslava Smetany setkala s velkým ohlasem. Vyvolala pozornost jak u čtenářů, tak u kritiky. Pouze devítitisícový náklad byl rychle rozebrán. Kniha tak doplnila řadu dalších významných prozaických novinek roku 1966 (Ludvík Vaculík: *Sekyra*, Ladislav Fuks: *Variace pro temnou strunu*, Vladimír Páral: *Soukromá vichřice*, Ivan Vyskočil: *Kosti*, Věra Linhartová: *Přestořeč*, Karel Michal: *Čest a sláva* aj.). V anketě Literárních novin, která vyhodnocovala nejzajímavější knihy roku, se umístila próza *Kde život náš je v půli se svou poutí* na šestém místě, což byl pro téměř neznámého devětatřicetiletého spisovatele ze severu Čech ve zmíněné konkurenci velký úspěch.

Reflexi díla věnovaly vedle celostátního i regionálního denního tisku prostor všechny významné dobové literární časopisy: *Host do domu*, *Sešity pro mladou literaturu*, *Literární noviny*, *Kulturní tvorba*, *Plamen*, *Impuls* aj. Mezi literárními kritiky se strhla dokonce poměrně bouřlivá diskuse, když na příznivou recenzi Jedličkova díla z pera Miloše Pohorského v deníku *Rudé právo*, nazvanou výstižně *Pozoruhodná první próza*¹¹¹, zareagoval (rovněž na stránkách *Rudého práva*) prorežimní literární kritik František Nečásek. V duchu dobové rétoriky propagátorů socialistického realismu byl Jedlička obviněn mj. z rezignace a z opuštění společenských cílů a kniha označena za křivé svědectví o životě v naší společnosti: *Ano, je to svědectví. O spisovateli slabého zraku, kterému omyly, chyby a stíny doby a lidí změnily den v noc, v níž bloudí. Rezignuje, [...]. A tomu, právě tomu je třeba říci důrazné ne. Ve vystřízlivění z naivního revolučního snu není autor jistě sám. Málo bylo tak krušných období jako padesátá léta: každý, kdo nebyl této době jen divákem, musel si vypít svůj pohár hořkosti. Ale rozčarování a vystřízlivění, jakkoli bolestné, nemá přec a nesmí vést k rezignaci, k opuštění společenských cílů, k uzavření se do sebe. Účtování s minulostí má jen tehdy svůj pravý smysl, je jen tehdy obrodným aktem, znamená-li nikoli negaci všeho minulého, nýbrž kritické oddělení zrna od plev*

¹¹⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 63–65.

¹¹¹ POHORSKÝ, Miloš. *Pozoruhodná první próza*. *Rudé právo*, 20. 9. 1966, s. 2.

*a sněti, pravdy od pověr a iluzí, a tedy otvírá-li nová východiska a nové obzory socialistické aktivitě jedince i společnosti.*¹¹²

Zatímco pro autora doporučující recenze Miloše Pohorského našel Nečásek slova pochopení (*Recenzenta Rudého práva zřejmě zmátlo, že knížka je napsaná obratně a s talentem.*¹¹³), u Jedličky „diagnostikoval“, na základě zčásti nepochopených a zčásti z kontextu vytržených citací, kromě již zmíněného „slabého zraku“ i další „choroby“: *Takovými lidmi se tedy autor vidí sevřen a z toho zřejmě pramení i jeho klaustrofobie – chorobný pocit prostorové stísněnosti – a odtud myslím i další jeho nemoc, které se říká antropofobie – chorobný strach z lidí, přerůstající v psychózu pronásledování.*¹¹⁴

Nečáskova kritika nezůstala našťěstí pro Jedličku bez odezvy. Na stránkách Literárních novin se autora i jeho debutu zastala např. Věnceslava Bechyňová.¹¹⁵ Jedličkovu knihu ocenila jako velmi dobrou a *vzácně poctivou*, Nečáskovi vytýká, že na základě vytržených citací nehodnotí dílo, ale prověřuje spíše Jedličkův vztah k únorovým událostem roku 1948. V Jedličkově výkladu světa Bechyňová podtrhává vypravěčovu sounáležitost s okolním světem, jeho shovívavost a lásku k lidem. Jednoznačně tak odmítá Nečáskova slova o chorobném strachu z lidí, který kritik autorovi (pojem vypravěč totiž Nečásek vůbec neužívá) neprávem přisuzuje.

Další přímou polemiku s článkem Františka Nečáska publikují Sešity pro mladou literaturu.¹¹⁶ Také její autorka Dobrava Moldanová podrobuje kritice Nečáskovu „osvědčenou metodu“ vybraných citátů, na jejímž základě recenzent účelově vyvozuje své závěry. Motivací pro její polemické vystoupení je především fakt, že Nečásek svými obviněními míří nejen na Jedličku, ale nepřímě i na další díla, která se v soudobé literatuře objevila. Na díla, která odmítají schematické zpodobení nedávné minulosti, díla, která usilují o demytizaci poválečného vývoje naší společnosti. Útočné reakce na Jedličkovu prvotinu Moldanová přirovnává k útokům na Škvoreckého po vydání *Zbabělců*. Demytizované zobrazení druhé poloviny čtyřicátých let a let padesátých přitom recenzentka považuje za nutnost: *Současná próza se pokouší demystifikovat další mysteria. Nečiní to z nějaké abstraktní touhy po pravdě, ale z nutnosti: Současná situace vyrůstá z padesátých let, její komplikovanost je jimi daná – proto abychom se v ní byli s to*

---

¹¹² NEČÁSEK, František. O jedné knize a jedné recenzi. *Rudé právo*, 16. 11. 1966, s. 3.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Kniha svědectví a její přijetí. *Literární noviny*. 1967, roč. 16, č. 9, s. 4.

¹¹⁶ MOLDANOVÁ, Dobrava. Kdyby v článku Františka Nečáska... *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 7, s. 54.

*orientovat, je třeba se vracet, rozbírat, hodnotit. [...] To, že velké věci zbavujeme oparu slávy, nám může jedině pomoci se dobrat jejich smyslu a to nejen historického, ale i aktuálního.*¹¹⁷

V regionu, kde próza vznikala a který je zároveň jejím dějištěm, na Mostecku a Litvínovsku, bylo přijetí Jedličkovy prvotiny převážně negativní. Vedle nahlížení díla výhradně prostřednictvím politických a ideologických měřítek to bylo jistě způsobeno pocity dotčenosti obyvatel nelichotivě zobrazovaného kraje. Ve své publicistické úvaze o osudech a postavení severočeských umělců, inspirované diskusí nad Jedličkovou prvotinou, se o tom zmiňuje Radovan Brychta: *Vznikla totiž zajímavá situace. Zatímco odborná kritika a značná část veřejnosti, která se hlouběji zajímá o literaturu, přijala Jedličkovu knihu vcelku jednomyslně kladně a označuje ji jako podnětný a zajímavý debut, i když ne bez rozporů, pokládá ji řada představitelů veřejného a politického života mosteckého okresu, [...], skoro za paskvil a dílo politicky škodlivé. Dochází tak znovu k naplnění starého přísloví, že doma nebývá nikdo prorokem.*¹¹⁸

Publicista dále srovnává recepci díla Josefa Jedličky s uměleckými osudy jiných severočeských umělců, kteří se rovněž potýkali s nepřízní regionálních politických, ale i kulturních institucí a „omilostnění“ byli až dlouho poté, co byli uznáváni celostátně. Vedle Jedličkova přítele malíře Bohdana Kopeckého tento osud potkal např. také básníka Emila Juliše.

Většina recenzí hodnotila Jedličkovu knihu kladně. Její umělecké hodnoty ocenili např. Alexandr Kliment¹¹⁹, Jiří Opelík¹²⁰, Jiří Čutka¹²¹, Vladimír Karfík¹²², Ivan Diviš¹²³, Růžena Grebeníčková¹²⁴ aj. V literárních kritikách je opakovaně vyzvedávána zejména jazyková kultivovanost textu, nekonvenční a originální způsob psaní, návaznost na literární tradici, důmyslnost motivické práce a umění zkratky. Každá z recenzí zdůrazňuje také samotným autorem proklamované pojetí literatury jako svědectví.

Pozoruhodný je rovněž fakt, že řada recenzentů přiznává silné osobní citové zaujetí Jedličkovou prózou. Vladimír Karfík pociťuje s autorem prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí* dokonce jakési souznění: *Četl jsem knihu jako něco, co se mě osobně dotýká. Málokdy jsem měl pocit takové autentičnosti jako zde. [...] Autentičnost Jedličkovy prózy je založena především*

---

¹¹⁷ MOLDANOVÁ, Dobrava. Kdyby v článku Františka Nečáska... *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 7, s. 54.

¹¹⁸ BRYCHTA, Radovan. Kameny na cestě. *Průboj*. 15. 1. 1967, s. 5.

¹¹⁹ KLIMENT, Alexandr. Kde život náš je v půli se svou poutí. *Literární noviny*. 1966, roč. 15, č. 35, s. 4–5.

¹²⁰ OPELÍK, Jiří. Obraz ze života mého. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 33, s. 4.

¹²¹ ČUTKA, Jiří. Prokazatelný talent. *Kulturní tvorba*. 1966, roč. 4, č. 48, s. 12.

¹²² KARFÍK, Vladimír. Žádné slovo už nemůžeme vzít zpátky. *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 24.

¹²³ DIVIŠ, Ivan. Courage! *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 4, s. 26.

¹²⁴ GREBENÍČKOVÁ, Růžena. Kde život náš je v půli se svou poutí. *Host do domu*. 1966, roč. 13, č. 12, s. 32–35.

na vyjádření generační zkušenosti. [...] *Je to vlastně generační kniha. Ještě jsem nečetl tak strohou, věcnou a přesnou výpověď o uplynulých dvaceti letech.*¹²⁵

Silné znepokojení nad knihou doznává i autor recenze publikované v Sešitech pro mladou literaturu Zdeněk Heřman, který si klade otázku: *Ale co s autory, kteří se něčím s úchvatnou krutostí dotknou vašich vlastních prožitků?*¹²⁶ Heřman vyzvedává konkrétnost textu, ale příčiny osobního zaujetí nalézá v obdobném životním pocitu: *Jedlička ničeho a nikoho nelituje. Je stroze věcný a jeho světem je celý svět, celá rozloha dějin. Snad proto rapsodický tón, který si vybral, rezonuje s životním pocitem lidí, kteří – snad o něco mladší – pocítili rytmus revolučního tepu celou svou osobností.*¹²⁷

Nejen na základě přátelství, ale také určitého příbuzenství, analogického substrátu a klimatu a tzv. *soupodstatného snáležení* koncipuje svůj expresivně laděný soud o Jedličkově díle i básník Ivan Diviš.¹²⁸ Jedličkovu knihu hodnotí jako výbornou, a to nejen proto, že je *výtečně napsaná*, ale zejména pro její obsah: *Jedlička vydal svědectví nepohodlné těm, kdo by stopy pohany chtěli zamést ohonem liščím. [...] Jde o to, že v něm stojí vše, co všichni přesně víme, co si však nikdo tak nahuštěně, k úpění bolestně, a z bitého, uráženého (a proto přerývané vydechujícího) těla netroufl dosud říct. Jedličkovo svědectví je septakord zklamání. Čím jiným by mohlo být, ne-li septakordem, načež může následovat už jen tónika smíření – a míru! – a čeho jiného nežli zklamání, když jsme po dvacet let viděli, čili, naslouchali, poznávali a prozírali, jak se revoluce proměňuje ve svůj zvrát a opak, jak se z avantgardy stává reakce, z vazeb mláto ve žlabu, a ze slova, politého éterem prvonadšení, popeleční sopol a permanentní urážka.*¹²⁹

Ve všech uvedených případech je podstatou pocitu souznění autorů recenzí s posuzovaným dílem poznání, že Jedlička ve své prvotině formuloval myšlenky a emoce příznačné pro celou generaci. Pro generaci, jejíž dětství a dospívání bylo poznamenáno zážitkem druhé světové války, mládí budováním velkého revolučního snu o šťastné budoucnosti a následující léta drsným vystřízlivěním z reality, která měla být uskutečněním onoho snu. Generace, již autorův přítel Jan Zábřana definuje slovy: *Rozdupaná generace... To jsme byli my! Ne ztracená.*¹³⁰

Jedná se o generaci, kterou nad jiné výstižně charakterizovala Helena Kosková: *Její přislušníkům byl společný hluboký osobní prožitek krize lidské identity, vyvolaný zážitkem*

¹²⁵ KARFÍK, Vladimír. Žádné slovo už nemůžeme vzít zpátky. *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 24.

¹²⁶ Třetí konfrontace (Josef Jedlička, Kde život náš je v půli se svou poutí, Praha 1966). *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 51–53.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ DIVIŠ, Ivan. Courage! *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 4, s. 26.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ ZÁBRANA, Jan. *Celý život*. Praha: Torst, 1992. S. 366.

druhé světové války a totalitárního režimu padesátých let. Společenské převraty byly doprovázeny stejně náhlými změnami v systému morálky a etických hodnot. Měřítka se posunovala a vytrácela se z nich, částečně nebo docela, míra pro spravedlnost, lidskost, morálku. Nelidskost, až nepochopitelně a absurdně zruďná, byla povýšena na princip, stala se zákonem, normálem. Celé jedné skupině lidí bylo znemožněno plně prožít vlastní život, a je otázka, zda to tím nebylo znemožněno všem. Lidé se měnili na pronásledované, pronásledovatele a majoritu diváků, která s větší či menší aktivitou přijímala a respektovala „pravidla“ a „zákony“. Jedinec, který si chtěl zachovat prostou existenční kontinuitu, přežít bez velkých osobních obětí, musel se neustále přizpůsobovat měnící se realitě a organizovanému zapominání. Strach, pud sebezáchovy, pocit bezmoci jedince proti mocenskému aparátu pozvolna měnily lidi v jeho součásti a spoluviníky či v jeho oběti.¹³¹

Kritickou reflexí byla provázena i polistopadová vydání Jedličkovy prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Ve druhém, rozšířeném vydání vyšla kniha koncem roku 1994 v nakladatelství Mladá fronta. Vydání bylo opatřeno doslovem Karla Jadrného, jehož text byl ústně přednesen již v říjnu 1993 v rámci vzpomínkového večera, uspořádaného na počest Josefa Jedličky společností Franze Kafky.

Přínosem druhého vydání bylo především zveřejnění dosud nepublikované devítistránkové pasáže. Jde o epizodu vyprávějící příběh dělníka Ladislava Pachty, který získal nejdokonalejší symbol socialistického blahobytu – nový automobil spartak – a jede si pro něj až do Prahy. Vypravěč zde, tentokrát jednoznačně nikoli jako svědek, ale z pozice vševědoucího vypravěče, popisuje události probíhající simultánně na několika vzdálených místech.

Zatímco Ladislav Pachta v zástupu dalších lidí čeká na opožděný trolejbus, který ho zaveze k vlaku do Prahy, je čtenář přenesen do Austrálie, aby si připomněl významnou sportovní událost roku 1956: *Trénink v Melbourne zatím pokračoval. Slunce rudě zapadalo do bělostné pěny oceánu a Zátopek s Jungwirthem vyběhli po lehké večeři ještě jednou na travnatou dráhu zavlhlou krůpějemi rosy.*¹³² Zároveň tou dobou promlouvá k jásajícím davům na budapešťském náměstí Imre Nagy. A když Ladislav Pachta vystupuje z trolejbusu, v kibucu na břehu Genezaretského jezera cvičí *černobrvé dívky hod ostrým ručním granátem* a velí jim *krátce ostříhaná prošedivělá žena s vytetovaným číslem na levém předloktí.*¹³³

¹³¹ KOSKOVÁ, Helena. Hledání ztracené generace. *Svědectví*. 1981, roč. 16, č. 64, s. 723.

¹³² JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 71.

¹³³ Tamtéž, s. 73.

Po příjezdu vlakem do Prahy vybírá Pachta v hračkářství maňáskové loutky pro dceru Marcelku. Tou dobou v Budapešti vypuklo ozbrojené povstání: „*Poslední bitva vzplála, dejme se na pochod,*“ zpívali ženy a muži uzavření ve sklepích, do nichž policie házela ruční granáty.¹³⁴ Večer se majitel nového spartaka vrací šťastně domů s pocitem, že teď už mají se ženou „úplně všechno“, a trénink v Melbourne stále pokračuje. V Budapešti se mezitím schyluje k tragédii: *Tu noc vzlétla z černomořského letiště eskadra sovětských letadel s rudou pěticí hvězdou na křídlech a na kormidle a shodila bomby na obytné čtvrti Budapešti.*¹³⁵

Obraz splnění snu příslušníka konzumní společnosti, v jehož zemi *revoluce ztloustla a sedí u televize*, je v této části prózy výrazným kontrastem k obrazům nerovného boje Maďarů za svobodu a nezávislost i odhodlání obyvatel Izraele uhájit svou nedávno nabytou samostatnost.

Vzhledem k tomu, že celonárodní maďarské povstání proti stalinské diktatuře nebylo ani v polovině šedesátých let dvacátého století tématem, které by mohlo být veřejně diskutováno, byla celá působivá pasáž v prvním vydání prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí* v roce 1966 vypuštěna.

Publikování příběhu Ladislava Pachty však nebylo jediným výrazným rozdílem mezi prvním a druhým vydáním Jedličkova debutu. Na první pohled upoutalo u druhého vydání také nové rozdělení textu prózy do čtyř číslovaných částí nebo výrazné zkrácení příběhů o návštěvě vypravěče u osamělé paní Hermíny S. a o setkání s výrobcem rakví panem A. Přes nápadné zásahy do textu literárního díla druhé vydání ale neobsahovalo ani stručnou ediční poznámku, která by recipientům poskytla informace o tom, kdo text prózy pro vydání připravil, jaké změny (a proč) v textu oproti prvnímu vydání provedl.

Do problému vneslo jasno až souborné vydání Jedličkových próz *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*, které nakladatelství Host připravilo v roce 2010. Toto vydání obsahuje jako součást závěrečného *Komentáře* Emila a Marie Lukešových rovněž *Textovou zprávu*¹³⁶, jež přináší zásadní informaci, že uvedené změny provedl sám autor. Potvrzuje to dle editorů předloha uložená v Památníku národního písemnictví.

Jedlička přepracoval dva zmíněné epizodní příběhy (původně šlo o samostatné povídky, na jejichž jistou stylovou nesourodost upozornil ve svém lektorském posudku i Ivan

---

¹³⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 75.

¹³⁵ Tamtéž, s. 77.

¹³⁶ LUKEŠ, Emil, LUKEŠOVÁ, Marie: *Komentář*. In: JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 586–596.

Klíma¹³⁷), zakomponoval do textu část o maďarských událostech roku 1956 (pro tuto část knihy existuje rukopisná verze označená nadpisem *Malá óda na naději*, datovaná 18. 4. 1957, i její přepis na stroji¹³⁸), rozdělil prózu do čtyř kapitol, vypustil některé adjektivní a adverbialní výrazy, popř. vsuvky, v několika případech změnil členění do odstavců, drobné úpravy provedl i ve větovém členění a odstranil rovněž dvě věcné chyby z prvního vydání (křestní jméno Josefa Palivce a jméno malíře Corota).

Analýzou změn, které Jedlička připravil pro druhé vydání díla *Kde život náš je v půli se svou poutí*, docházíme ve shodě s editory souborného vydání k závěru, že většina úprav byla motivována úsilím o jednodušší a úspornější vyjádření.

Druhým vydáním byl textový vývoj díla uzavřen a toto vydání poslední ruky bylo také předlohou vydání z roku 2010 (třetí vydání Jedličkovy prvotiny, ale jako soubor označeno jako vydání první).

Recenzenti polistopadových vydání se shodují v názoru, že čas dílu nijak neublížil. Jeho vydání rozhodně nepovažují pouze za akt piety připomínající zapomenuté dílo téměř neznámého autora. Časový odstup umožňuje navíc jasnější charakteristiku Jedličkovy díla z hlediska vývojových tendencí literatury, na což s odvoláním na F. X. Šaldu upozorňuje ve své recenzi Aleš Haman: *Sama skutečnost, že Jedličkova próza vyšla v edici Život kolem nás, jako by potvrzovala starou Šaldovu tezi o vývojových fázích literárního procesu; podle ní po období, kdy došlo k upevnění (a ustrnutí) tvárných formulí, přichází fáze průniku života do literatury. Ten s sebou nese uvolnění, ba rozbití existujících forem. V literatuře je obvykle pro tuto etapu příznačný vpád životní empirie, od osobních zážitků a zkušeností až po žurnalistické reportážní postupy.*¹³⁹

Literární periodika u příležitosti reedicí Jedličkovy prvotiny v letech 1994 a 2010 zdůraznila, že próza je vzhledem k originálnímu zpracování řady nadčasových témat zneklidňující a inspirativní výzvou i pro současné čtenáře: *Kulisy, v nichž žijeme své osudy, se mění, ale schopnost rozhrnout iluze a zahlédnout svou pravou podobu, zrcadlíci se v hemživém světě přítomnosti, je cosi, co nás bude fascinovat stále.*¹⁴⁰

Jako aktuální je jistě vnímáno zachycení existenciálního zlomu, jakým je pro člověka polovina života, byť jen nejasně pociťovaná nebo odhadovaná. Jednoznačně nadčasová je

---

¹³⁷ LUKEŠ, Emil, LUKEŠOVÁ, Marie: Komentář. In: JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 587.

¹³⁸ Tamtéž, s. 588.

¹³⁹ HAMAN, Aleš. Zrcadlo, které se opozdilo (ne vlastní vinou). *Literární noviny*. 1995, roč. 6., č. 2, s. 7.

¹⁴⁰ Tamtéž.

rovněž problematika odcizení, otázka odpovědnosti, hledání smyslu života i směřování společnosti. Zodpovědný přístup k přírodě je stále vzhledem k jejímu stavu nezbytný.

Až hrozivě živý a přítomný je pak jednoznačně i pro dnešního vnímatele důraz na mravní hodnoty a obraz konzumního životního stylu, který Jedličkův vypravěč poněkud jednostranně spojoval s životem v socialistické společnosti.

Na degradaci lidí v masy konzumentů i postupující devastaci přírody kriticky poukazuje v polistopadové éře řada myslitelů, výstižně tak již v devadesátých letech dvacátého století činí například i Květoslav Chvatík: *Základním rozporem tohoto typu myšlení, jehož plodem je nesmírná produktivita a ekonomická efektivita moderní vědotechniky, je stupňování výkonu, obratu a zisku bez ohledu na devastaci přírody a potlačení lidské potřeby rovnováhy s přírodou, potřeby harmonie, krásy a poesie, které jsou bez respektu k přírodě kolem člověka a v člověku nemyslitelné. Hektické tempo devastace životního prostředí člověka symbolizují moderní velkoměsta s jejich nezvládnutelnými problémy automobilismu, dopravních kolapsů, rostoucí kriminality, šíření drog a degradace lidí v manipulované masy konzumentů. Dimenze svobody individua byla redukována na možnost volby mezi dvaatřiceti kanály nabízejícími dvaatřicet druhů pracích prostředků. Fakt této degradace není sám o sobě tak tíživý jako okolnost, že lidé jej jako degradaci vůbec nepocítují a i ti, kdo dosud žijí mimo dosah této civilizace, po ní touží jako po vysněné vyšší úrovni uspokojování lidských potřeb; to znamená, že lidské potřeby samy se stávají nelidskými.*¹⁴¹

Jedličkova prvotina, vydaná roku 1969 pod názvem *Unterwegs* rovněž v německém překladu Věry Černé (v nakladatelství *Suhrnkamp Verlag*), byla reflektována v mnoha kontextech a souvislostech.

Využití narativních strategií osobní ich-formy je v souladu se subjektivizačními tendencemi literatury šedesátých let dvacátého století, které se projeví významným posílením vnitřní perspektivy vyprávění.

Podíváme-li se na vypravěčskou perspektivu v závislosti na věku vypravěče, jde u Jedličky – jak samotný název napovídá – o tzv. poločasovou bilanci. Zde se nabízí např. srovnání s Vaculíkovým románem *Sekyra*, jehož vypravěč ve vzpomínkové názorové konfrontaci se svým mrtvým otcem, komunistickým funkcionářem, rovněž hledá pravdu o

---

¹⁴¹ CHVATÍK, Květoslav. Postmoderna jako sebekritika moderny. *Tvar*. 1996, roč. 7, č. 7, s. 4–5.

poválečném vývoji v naší zemi a o úloze jedince v historii. Stejně jako Jedličkův vypravěč se ohlíží zpět a zároveň hledá směr další cesty.

Často byla Jedličkova próza uváděna v souvislosti s deníkovým žánrem a s autenticitní linií literární tvorby, reprezentovanou v české poválečné literatuře zejména Jiřím Kolářem, Janem Hančem a Janem Zábranou.

Pozornost vyvolává tradičně u všech recipientů rovněž intertextuální charakter Jedličkovy polyfonní prózy: *Intertextové odkazy vstupují tedy do kontrastu s materiální povahou okolního světa se všemi jeho tragédiemi, zintenzivňují jejich působivost a současně svým způsobem jsou pro promlouvající subjekt místem úniku, prostorem, byť imaginárním, v němž ještě existuje krása. Je ovšem také možno k otázce intertextových aluzí a metatextových pasáží přistoupit tak, že subjekt promlouvající v obou Jedličkových prózách se vědomě určuje jako subjekt intelektuální, pro něhož je jeho vzdělanost pevnou součástí vnitřního světa a události kolem vnímá a interpretuje nutně (i) skrze tyto intelektuální zkušenosti.*¹⁴² Intertextualita spolu s tematizací aktu tvorby souvisí s experimentálním charakterem Jedličkova textu, o němž jsme se již zmínili.

Z hlediska evropského kontextu stojí rovněž za pozornost blízkost díla k tendencím nového románu, přestože příbuznost s antirománem Jedlička v rozhovoru (zveřejněném na zadní straně obalu prvního vydání knihy) popírá.

Pojetí literatury jako svědectví a metoda montáže vede k hledání společných zdrojů inspirace Josefa Jedličky a Bohumila Hrabala či členů Skupiny 42. Se Skupinou 42 Jedličku pojí také reflexe vztahu subjektu a dějin, tedy konfrontace tzv. „velkých“ a „malých“ dějin.

Na obdobné pojetí zobrazení existenciální situace subjektu uvnitř světa v díle Josefa Jedličky a Jana Hanče upozornil ve své studii Vladimír Papoušek: *V poněkud jiné poloze se lze setkat s pojetím dějinnosti v díle [...] Jana Hanče, jenž ve svých Událostech přináší záznamy všedních dějů, každodenní banality, útržků myšlenek, nápadů, snů, aby tak zachránil vlastní vědomí identity před zcizujícím tlakem univerzalizované skutečnosti, před dějinnými koncepty a jejich hrozivými důsledky v životě jedincově. [...] Podobně je mýtus dějin rušen v Jedličkově próze Kde život náš je v půli se svou poutí. Jako je rozpolcena hrdinova životní pout', tak i on sám vnímá rozpor mezi ideologizovaným obrazem dějinných událostí a skutečností, jak ji vidí a prožívá ve svém všedním dnu.*¹⁴³

---

¹⁴² KOŠNAROVÁ, Veronika. Jak je tomu s estetickým poselstvím díla? Nad texty Josefa Jedličky. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 1, s. 6–7.

¹⁴³ PAPOUŠEK, Vladimír. Konfrontace osobních dějin a velké historie v české literatuře druhé poloviny dvacátého století. *Tvar*. 2001, roč. 12, č.12, s. 1 a 4–5.

Jedličkův protagonista se ocitá v absurdní situaci člověka, kterým je proti jeho vůli neustále manipulováno. Nemůže z dějin „vystoupit“, stejně jako ostatní se stává jejich obětí, obětí *absurdních hříček dějin*. Krize jedince je prohlubována krizí jazykového kódu, znemožňující dorozumění: *Rozpolcený hrdina, jenž neztrácí schopnost reflexe skutečnosti se vši její rozporností, se stává tragickým osamělcem bez možnosti komunikace.*¹⁴⁴

Vzhledem k zachycení tak závažných existenciálních témat, jako jsou situace obklíčení, motiv úzkosti, téma univerzality lidského utrpení napříč dějinami, zcizenost doby i místa či pocit rozkladu a zmarnění všech ideálů, se stala Jedličkova prvotina rovněž předmětem analýz existenciálních fenoménů v české próze dvacátého století v publikaci Vladimíra Papouška *Existencialisté* (2004): *Není útočiště a není jednoty, nelze poskládat život v smysluplný celek. [...] Vše se rozkládá a zaniká, jen lidské utrpení a úzkost vzdorují času.*¹⁴⁵

V této práci pak činíme předmětem našeho zájmu další z možných kontextů – zobrazení osobitého prostoru severních Čech.

Jedličkova prvotina patří k textům, které zneklidňují, spíše než odpovědi přinášejí otázky: *Více než hotová a definitivní tvrzení jsou zde předloženy konfrontace jevů, událostí a osudů. Hodnoty jako svoboda, duchovní dimenze lidské existence, možnost individuálního, privátního štěstí či krásno jsou předvedeny ve stavu ohrožení či dokonce devalvace, jsou zaznamenány skutečně spíše z pozice onoho „očitého svědka“, aniž by se promlouvající subjekt pokoušel o explicitní apologii, apel či podobně.*¹⁴⁶ V tom spočívá výzva, kterou by přes časový odstup od doby vzniku díla, měli čtenáři vnímat i dnes.

---

¹⁴⁴ PAPOUŠEK, Vladimír. Konfrontace osobních dějin a velké historie v české literatuře druhé poloviny dvacátého století. *Tvar*. 2001, roč. 12, č. 12, s. 1 a 4–5.

¹⁴⁵ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004. S. 311.

¹⁴⁶ KOŠNAROVÁ, Veronika. Jak je tomu s estetickým poselstvím díla? Nad texty Josefa Jedličky. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 1, s. 6–7.

V. Zobrazení prostoru severních Čech v Jedličkově prvotině

Prostorem, v němž se vypravěč nachází v čase vypravování, je prostředí reálné – město Litvínov.

Analyzujeme-li literární dílo vzniklé v padesátých letech dvacátého století, v němž podstatnou úlohu zaujímá zobrazení městského prostoru, nabízí se zamyšlení nad inspiračním vlivem Skupiny 42 na tvůrce textu.

Obraz moderního města v české literatuře samozřejmě nebyl objevem Skupiny 42. Městským prostředím a zejména městským folklorem se výrazně inspirovala už generace buřičů. Přímé vlivy civilismu pak najdeme u představitelů moderny ještě před první světovou válkou. Obdiv k zázrakům techniky a opojení z perspektiv moderní civilizace u civilistů jsou v naší literatuře později vystřídány obrazem města, které se pro představitele poetismu stává zdrojem smyslového opojení. Město je pro ně vesměs místem zábavy, místem s harmonickou atmosférou, s níž rezonuje i melodický tvar většiny poetistických děl.

Umělci Skupiny 42 považovali město naopak za jeden ze zdrojů krize, v níž se moderní člověk ocitl, zároveň však pro ně bylo součástí skutečnosti a pravdivý obraz skutečnosti se bez zobrazení města obejít nemohl: *Zatímco chabý a opatrný malíř a básník dnešní vyhledává pro své umění skutečnost co nejnezávadnější, co nejvzdálenější, co nejméně jeho životní praxe se týkající, a prchá za ní kamsi daleko mimo sebe, vždy jindy se uměním člověk opíral o skutečnost co nejbližší, ať to byla zvěř, již lovil, hedvábné šaty žen, jež miloval, krajina, v níž žil. Skutečností moderního malíře a básníka je prakticky město; jeho lidé, jeho dláždění, stojany jeho lamp, návštěví jeho krámů, jeho domy, schodiště, byty. A tuto skutečnost zapírá, a zapírá ji, poněvadž se jí bojí, poněvadž je to svět, v němž žije, a moderní člověk se bojí tohoto světa, poněvadž by se v něm upamatoval na sebe – a on se sebe bojí.*¹⁴⁷

Těsným přimknutím ke skutečnosti, k všednímu civilnímu životu, k člověku a ke každodenním „dramatům“ jeho života, situovaným do moderního prostředí, kterým bylo převážně město, chtěli umělci vzdorovat vytrácení významu umění v životě jednotlivce i celé společnosti.

---

¹⁴⁷ PEŠAT, Zdeněk, PETROVÁ, Eva. *Skupina 42. Antologie*. Brno: Atlantis, 2000. S. 85–86.

Zaujetí pro konkrétní životy konkrétních lidí najdeme i u Josefa Jedličky, byť pochopitelně jeho konkrétní člověk není časově zakotven v realitě let čtyřicátých, ale reflektuje situaci člověka let padesátých. Shodných prvků mezi poetikou Skupiny 42 a charakterem Jedličkovy prvotiny však najdeme mnohem více. Důraz na pozici vypravěče jako svědka, pozorovatele, diváka či účastníka událostí, který vedle sebe své postřehy řadí bez významové hierarchie a hodnotících soudů, mozaikovitě skládání obrazu skutečnosti z jejích útržků, inspirace anglo-americkou literaturou, existenciální rozměr textu, střídání jazykových rovin, výrazná polyfoničnost textu – to vše svědčí o silném vlivu poetiky Skupiny 42 na ranou Jedličkovu tvorbu a souvisí především se skutečností, že Jedlička přijal východiska a programové principy skupiny v mnohém za své, protože rezonovaly s jeho vlastními názory na moderní umění.

Vrátíme-li se však k problematice zobrazení města, uvědomíme si i jeden podstatný rozdíl. Umělci Skupiny 42 zobrazují ve svých dílech převážně velkoměsto, tedy přesněji jeho periferie. Jedlička svůj text situuje do nevelkého Litvínova. Severočeské město je však zobrazeno jako periferie celého tehdejšího Československa.

Litvínov je Jedličkou zobrazen jako město rozrůstající se – za přispění poválečného budovatelského nadšení mladých lidí – na úkor okolní přírody, v krajině, která měla před válkou spíše venkovský ráz: *Krajina dosud nepřivykla městu. Před pár léty bylo hned za domkem bukové mlází a stačilo odskočit od plotny a za pár minut se mezi kabely a plecháči a kostrami dětských kočárků nasbíralo hub do polévky.*¹⁴⁸

Následky druhé světové války jsou však ve městě i okolní krajině stále patrné: *Dodnes zůstaly na holé vyšlapané pláni kolem závodu krátery po bombách, na jejichž dnech se po dešti tvoří kaluže. Děti tam loví plankton pro zlaté akvarijní rybky a občas vyhrabou nevybuchlou bombu.*¹⁴⁹

Rozhodnutí představitelů státní moci vybudovat moderní průmyslové centrum právě v krajině silně poznamenané válkou (vzhledem k přítomnosti německé továrny na výrobu benzínu byla oblast často bombardována) vypravěč vnímá jako riskantní ignorování varovných signálů: *Nicméně, nedbajíce varovných gest smrtelného zápasu těch mrtvých pod destilačními kolonami aniž staré moudrosti, že jsou místa, kde sto let tráva neroste, rozhodli se, že zde vybudují moderní socialistické středisko, město budoucnosti. Architekti vypracovali*

---

¹⁴⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 9.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 26.

*čistotné plány se stafáží hrajících si dětí, podle nichž se postavila osada typových domků, a jiní architekti navrhli kolektivní dům pro patnáct set lidí [...].*¹⁵⁰

Na citovaných ukázkách vidíme, jak vypravěč klade proti sobě obrazy smrti a násilí (krátery, nevybuchlé bomby, smrtelný zápas) a obrazy dětí (děti lovící plankton pro akvarijní rybky, hrající si děti). Výsledným účinkem je vyvolání pocitu stálého ohrožení, který naprosto není v souladu s vizí, že by se město mělo stát útulným domovem pro mnoho nových obyvatel. Smrt je totiž líčena jako stále přítomná: *Smrt obchází nepozorovaně. [...] Číhá v záloze, nespěchá. Žije líně z minulé prosperity hromadných hrobů.*¹⁵¹

Pocit stálého ohrožení popisuje i vypravěč, který prostředí, v němž žije, na jedné z prvních stran textu prózy charakterizuje velmi nezvykle – pojmem obležení: *ZAČNU TEDY svým obležením. Na silnici, která vede od Stalinových závodů k litvínovskému Koldomu, je po každých dvou stech metrech vyryto do betonu datum. Za starými jatkami asi uprostřed neomítnuté cihlové osady, kterou postavili za války francouzští zajatci, setřeno deštěm a vyleptáno žravým popílkem fabrik a povrchových dolů, je datum 18. II. 1948. [...] Dávno předtím, než nás tu zajali v typových rodinných domcích, se rozprostírala dál už jen lada rozrytá trychtýři po bombách s několika osamělými boudami z černých mokvajících prken, zapomenuté březové remízky, ostnatý drát, pouťové růže zabarvující trávu dorůžova a domodra – a v těch místech, kde stojí dnes má knihovna, měl pelech divoký králík.*¹⁵²

V popisu subjektu převažují negativní obrazy: jatka, neomítnuté budovy, stavby vzniklé na základě zneužití lidské síly, pláň poznamenané výbuchy bomb, dřevěné boudy, ostnatý drát, pohozené, rozmoklé pouťové růže. Březové remízky krajinu zdobí jen náhodou, jsou totiž podle vypravěče pouze *zapomenuté*.

Svůj příchod do Litvínova vypravěč přirovnává prostřednictvím citace z Dantovy *Božské komedie* dokonce k sestupu do pekla: *Tak jsem sem přijel po zaprášené silnici s pahýly stromů. „A jako ten, jenž spasiv se z vlnobití bouře, zachráněn hledí zpět do vln a cítí novou hrůzu, tak i můj duch chvátající k spáse, přece jen se ohlížel zpátky do průsmyku, jímž zpět se nikdo živý nikdo nedostal.“*¹⁵³

První okamžiky strávené v městě na severu republiky má vypravěč ve vzpomínkách spojeny se samými nepříjemnými pocity: *Měl jsem hlad a dusil jsem se sirovodíkovým zápachem, který ležel nad zakouřenými poli.*¹⁵⁴ Ani po uplynutí řady týdnů a měsíců se ale

¹⁵⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 26.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 54.

¹⁵² Tamtéž, s. 8.

¹⁵³ Tamtéž, s. 23.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 24.

vypravěčovo vnímání Litvínova nemění. Zápach svítiplynu, jak vypravěč po čase zjistí, je všudypřítomný: *Šaty všech, i živých, jsou nasáklé tímto nasládlým pachem a voní tak i vlasy žen, sedadla v trolejbusích, manželské postele i plyšové hračky mého syna.*¹⁵⁵ Pach svítiplynu je dalším ze symbolů smrti, která městem i jeho okolím stále *tiše obchází*. Svítiplynem nejčastěji lidé páchali sebevraždy, jejichž počet od padesátých let dvacátého století v severočeských městech nápadně stoupal, v pecích v krematoriu se topilo odpadovým *švelkoksem*, který také páchl svítiplynem.

Zápach není jediným atributem spojeným s životem v Litvínově, *v tomto strašlivém městě, poddolovaném slojemi na zával a hroby.*¹⁵⁶ Přítomny jsou i další motivy navozující skutečnou představu pekla. Povrchový důl je zobrazen jako *dýmající propast*, krajinou otřásají *podzemní výbuchy*, po setmění je prostor navážek osvětlován *plameny odpadového plynu* apod. Rudé hvězdy zářící ve tmě nad těžebními věžemi však svědčí o realitě jiného řádu.

Ulice, které v moderní literatuře představují většinou ústřední obraz města, nejsou v Litvínově spojeny s výraznější aktivitou obyvatel. Obraz pusté litvínovské ulice, kterou se v den výročí „únorového vítězství pracujícího lidu“ rozléhá Gottwaldův hlas (místní rozhlas pouští jeho proslulý projev na Staroměstském náměstí z gramofonové desky), výrazně kontrastuje s vypravěčovými vzpomínkami na pražské ulice v únoru 1948: *Rozednilo se a z pouličních tlampačů začali vysílat pořad k výročí únorového vítězství. Jako by člověk za každým příštím rohem měl padnout na tisícíhlavé shromáždění, jako by se minulost k nerozeznání mísila s přítomností v tísnivé illusion du déjà-vu. Pršelo jako tenkrát, ale v pusté ulici bouchali popeláři popelnicemi. Mluvil Gottwald, byla to deska s jeho projevem na Staroměstském náměstí. Jeho hlas se co chvíli ztrácel ve stoupajícím křiku obrovského davu. Naslouchal jsem pozorně, abych rozeznal minulost svého vlastního hlasu, [...].*¹⁵⁷

Atmosféru města, jak z ukázky vidíme, dokreslují jeho zvuky. Pro průmyslové město je příznačné, že převažuje *rachot a hvízdání vlaků a neustávající dusot závodu, který jede bez přerušování na tři směny.*¹⁵⁸ Svist trolejí a klaksony autobusů střídá hlučná hudba z místního rozhlasu, vyhrávající většinou budovatelské písně a pochody. Prázdným litvínovským náměstím pak znějí nejčastěji písně sovětské, protože zaměstnanci obchodu s gramofonovými

---

¹⁵⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 52.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 57.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 20.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 25.

deskami jsou k jejich propagaci finančně motivováni: – *Moskva moja, strana moja...*, *zní prázdným náměstím až vysoko ke kostelním zvonům, [...]*.¹⁵⁹

Neútlunou atmosféru dotváří vypravěčem opakovaně zdůrazňovaný zvuk větru: [...] *neboť miliony mírových holubic už byly vypuštěny a mávání jejich křídel fičí tímto mizerně postaveným domkem jako mrazivý vítr, který cuchal Dantovi vlasy, když zůstal sám v mlhách a temnotách.*¹⁶⁰

Jedličkův popis Litvínovska postrádá výraznější pozitivní moment. I v okamžiku, kdy se dvě z postav prózy (Klára Š. a Miloš H.) vydávají na motorce na nedělní výlet do nedalekých hor a projíždějí přitom *nepravděpodobně kýčovitými alejemi rozkvetlých ovocných stromů*, je nakonec čtenáři popsán především pohled, jaký se postavám naskytne při pohledu na Litvínov shora: *Za každou serpentinou se Kláře otevíral širší a rozlehlejší pohled na krajinu, neznámou a nepojmenovanou, vyhlodanou až na kost skrejpry a buldozery – na krajinu jejího života, v níž dychtivě, leč marně hledala okno své kanceláře, cestu, po níž se vrací z práce, anebo alespoň tovární komín, který by se vynořil ze změti nesčetných cizích komínů jako přátelské znamení.*¹⁶¹ Orientačním bodem při pohledu na město není věž kostela, ani historická budova či strom nebo park, ale negativními konotacemi „nabíty“ tovární komín. Zpěv ptáků a zvuk plechových zvonců opodál se pasoucího stáda krav sice vytvářejí příjemnou atmosféru, ani na tomto místě však člověku není dáno zapomenout na skutečnost: *Na hřebenu je zastavila hlídka Pohraniční stráže a stavěli je pak ještě dvakrát, vynořující se zčistajasna z podrostu a křoví s černými psy na dlouhé šňůře, [...]*.¹⁶²

Ani les přímo za městem není pro vypravěče místem vhodným pro nedělní procházky. Je to území spojené s nadpřirozenem.¹⁶³ Víla se v době „vědecky odůvodněného“ historického materialismu vypravěčovu synovi sice neukáže (*Dozví se nejspíš mnoho o atomových urychlovačích, ale pravděpodobně se nikdy nedozví, že ta píšťala o osmi tónech, zhotovená z umělé hmoty zvané stalinit, na niž hvízdá s ostatními dětmi pod mým oknem, je za určitých sociálně historických podmínek s to přivolat z lesních houštin nahé dívky s rusými vlasy.*¹⁶⁴), zato chlapec může i prostřednictvím moderní umělohmotné stalinitové podoby Panovy flétny navázat kontakt s fauny, ukrývajícími se zde v neprostupné mlze: *Hvízdá si na*

¹⁵⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 32.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 55.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 59.

¹⁶² Tamtéž, s. 59.

¹⁶³ Obecně bývá les spojován se zkušeností setkání s jinakostí, viz: HODROVÁ, Daniela. *Chvála schoulení (Eseje z poetiky pomíjivosti)*. Praha: Malvern, 2011. S. 175.

¹⁶⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 49.

*píšťalku s osmi tóny a kdesi za domy, které postavil Severočeský hnědouhelný revír pro své zaměstnance, mu plaše odpovídají faunové.*¹⁶⁵

Přítomnost faunů tak signalizuje, že text Jedličkovy prvotiny představuje typ fikčního světa, který Lubomír Doležel označuje jako svět *aleticky dvojdomy*¹⁶⁶, tedy svět, v němž se spojuje svět přirozený a svět nadpřirozený. Z dvou Doleželových podtypů tohoto fikčního světa (svět mytologický a svět kouzelný) se přikláníme k podtypu kouzelného světa, pro který je charakteristická oslabená hranice mezi světem lidí a světem nadpřirozených postav. Faunové sice obývají prostory oddělené od prostorů lidské existence, dochází však mezi nimi a bytostmi přirozeného světa ke vzájemné interakci i určitému druhu komunikace.

Místem s pozitivním nábojem není u Jedličky ani hospoda, oblíbený topos, v literatuře nejednou líčený téměř jako locus amoenus. Místní hospoda Na Růžku je zmíněna jen v souvislosti s opilci chodícími močit na zadní stěnu hrobky továrníka Picka na nedalekém hřbitově.

Poddolovaný hřbitov se sice občas otřásá podzemními výbuchy, přesto je pro vypravěče místem představujícím v hlučném průmyslovém městě alespoň enklávu ticha. Ani hřbitov, v jehož středu nestojí kříž, ale stožár dálkového vedení, však není popsán jako příjemné místo posledního odpočinku: *Litvínovský hřbitov je na jílovité půdě a rakve se spouštějí do žlutohnědé kalné vody. Rakvičky děti plovou v hrobečku tak dlouho, až klesnou pod dostatečnou vrstvou hlíny.*¹⁶⁷ Procházení mezi náhrobky, na kterých převažují německá jména, pak navíc u vypravěče jen umocňuje pocit cizince.

Při čtení prózy si tak uvědomujeme, na jak protichůdných pozicích stojí Jedličkův vypravěč a pábitelský vypravěč Bohumila Hrabala, autora rovněž výrazně ovlivněného poetikou Skupiny 42, který v *Tanečních hodinách pro starší a pokročilé* (1964) opojeně prohlašuje: [...] *tak ten svět je pořád krásnej, ne že by byl, ale jak já ho vidím,* [...].¹⁶⁸

Svítání jsou tu šedivá, mlhavá a pustá, [...].¹⁶⁹ Šeď a pustota se ale netýká jen vnějšího popisu míst. Pustý je i vnitřní svět lidí, kteří vesměs opustili tradiční duchovní hodnoty. Motiv kříže je spojen se symbolem nové doby a konzumního života – televizí: *Nad střechami trčí*

¹⁶⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 49.

¹⁶⁶ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. S. 22.

¹⁶⁷ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 50.

¹⁶⁸ HRABAL, Bohumil. *Tři novely*. Praha: Československý spisovatel, 1989. S. 111.

¹⁶⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 25.

*proti večernímu nebi komolé kříže televizních antén.*¹⁷⁰ Biblické motivy jsou originálně užity i k ironickému popisu dalších prvků životního stylu obyvatel města: *Tak bývala nade dveřmi prvních křesťanů narysována ryba, tak byly v egyptských časech pomazány veřeje krví beránka. Tak si všichni předplácejí Rudé právo, aby anděl Zhoubce, procházeje při svítání podél poštovních schránek, nezhubil prvorozené. A jiná ještě znamená vyvěšují v tomto strašném boji na život a na smrt – bílé povlaky peřin, silonové prádlo a při sobotě čalouněná křesla, květiny a rudé praporky [...].*¹⁷¹ Novodobé rituály vypravěč vnímá jako důkaz úpadku společnosti a naprosté absence duchovních principů v odcizeném světě.

Místy, jejichž zachycení autor věnuje velkou pozornost a která jsou spjata přímo s Litvínovem, jsou především chemická továrna Stalinovy závody, sídliště z typových rodinných domků, Kolektivní dům a barákové ubikace pro brigádníky i nové přistěhovalce. Těmto místům jsou věnovány následující řádky této kapitoly.

Továrna byla v literatuře reflektována od samotného počátku své existence, tedy od doby, kdy se s šířící průmyslovou revolucí jasně odlišila a vymezila od starších řemeslnických dílen a manufaktur. V době vzniku prvních továren šlo o fenomén natolik výrazný a agresivní, že nebylo možné jej přehlížet. Továrna zásadně proměňovala ráz svého okolí, často drasticky zasahovala do krajiny, podrobovala si přírodu. A výraznými změnami procházela v důsledku výstavby továren i města. Továrna přiváděla do měst mnoho nových obyvatel, ovlivňovala jejich životní rytmus, narušila tradiční vazby, zásadně měnila architektonickou podobu měst.

Pro spisovatele však byla továrna nějakou dobu obtížně popsatelným prostorem, protože představovala od samotného počátku značně uzavřený mechanismus: *Proniknout do prostoru továrny bylo možné nikoliv vcitěním, ale studiem, sběrem materiálu a osobním seznámením s vnitřním chodem podniku – takové výpravy bývaly ovšem mnohem náročnější a obtížnější než výpravy za životem obyvatel vesnice či než fyziologické sondy do života „nižších“ sociálních skupin města.*¹⁷²

Úspěšně do tohoto svébytného prostoru pronikli autoři píšící v duchu realismu a naturalismu. V české literatuře jsou počátky zájmu o továrny či o život dělníků tradičně

---

¹⁷⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 49.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 49.

¹⁷² MACURA, Vladimír. *Továrna: dvojí mýtus. Příloha obtýdeníku Tvar – edice Tvary*. 1996, svazek 6, s. 5.

spojovány se sociálními prózami autorů jako např. Jakub Arbes, Matěj Anastasia Šimáček, Gustav Pflieger Moravský, Josef Karel Šlejhar, Karel Matěj Čapek-Chod a další. Od dvacátých let dvacátého století je pak již továrna prostorem, který se v české literatuře „zabydlel“.

Vladimír Macura ve své studii *Továrna: dvojí mýtus* (1996) poukazuje na zrod dvou protichůdných mýtů ve znázorňování tohoto prostoru. První z mýtů představuje továrnu jako infernální prostor. Mnohdy personifikovaná všepohlcující továrna ničí okolní krajinu, vpadá do ní jako agresivní, nepřátelský živel, vymyká se kontrole člověka, mrzačí a zabíjí. Příchod továrny znamená vpád strojů, hluku, dýmu a nebezpečí. Základ metafory továrny jako pekla vidí Macura ve vědomí lidí o narušení a destrukci původního řádu, který bývá většinou vnímán jako „řád boží“. Dále autor studie uvádí, že tato metafora *se rodila s ustalováním emblematické topografie továrny jako místa věčných ohňů, plamenných jazyků, záře a horka, neustálého, nekonečného pohybu strojů, sykotu páry, roztopených kotlů, přízračného hluku, pohybujících se stínů dělníků*.¹⁷³

Takovou je továrna v románu Josefa Karla Šlejhara *Peklo* (1905), který svým alegorickým názvem (i úvodním mottem), stejně jako Jedličkova próza, odkazuje k Dantově *Božské komedii*, a proto se u něj na chvíli zastavíme.

Stejně jako Dantovo slavné dílo i Šlejhar využívá od středověku oblíbeného modelu alegorického putování: [...] *spousta budov, mocná, bizarní nakupenina, okna nesčetná, komíny, střechy, útvary podivné, stožáry lamp, celé barikády čehosi – to byla továrna, ten svět, v nějž pohlcen byl jeho život a v němž naplní se dnes velké osudové příští. [...] Zřel k tomu vzdálenému komplexu, k tomu peklu druhdy, v nějž vchýlí se dnes ráj*.¹⁷⁴ Peklem je bezejmennému protagonistovi příběhu svět továrny, konkrétně cukrovaru, očištěm hrdinův byt v městečku, u něhož továrna vyrostla, a okolní zdevastovaná krajina. Rájem pak milostné splynutí s jeho milou Marií, nápadně stylizovanou v souladu s mariánským kultem. V epilogu se však dozvídáme, že ráj byl pouhou chvilkovou iluzí uvnitř románového pekla. Oba milenci umírají v důsledku ničivé katastrofy – obrovského požáru, který zachvátil celou továrnu.

Podstatnou část textu Šlejharova románu – v době svého vzniku naprosto ojediněle – zaplňuje právě popis továrny, alegorického zpodobení pekla. Téměř veškerý život hrdinů se odehrává pouze v tomto prostředí: *V Šlejharově románu továrna také zdaleka není jen obyčejným prostorem románového dění. Ústřední postavy v konfrontaci s továrnou, která zaplňuje celý prostor univerza, neuspějí. Podlehnou a jsou jí pohlceni: jejich vlastní*

¹⁷³ MACURA, Vladimír. *Továrna: dvojí mýtus*. Příloha obtýdeníku *Tvar* – edice *Tvary*. 1996, svazek 6, s. 22.

¹⁷⁴ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Peklo*. Praha: F. Šimáček, 1905. S. 30.

*subjektivnost je jen marnou vzpourou vůči světu továrny. Továrna se ukazuje být jejich protihráčem, ba dokonce právě ona je – jak se ukazuje – jediným skutečným aktivním hrdinou prózy: je božstvem – démonickým – ale božstvem, které vymezuje, ovládá a podle potřeby také ukončuje osudy hrdinů.*¹⁷⁵

Továrna i její jednotlivé části jsou v literárních dílech často personifikovány, popisovány jako obrovské živé bytosti, např. obr, netvor, moloch, tedy bytosti zásadně nelidské: *Vývěvy stenaly v temném těžkém hukotu svých plic, pohlcujících bez ustání spousty par ve svých útrokách, jako plíce obrovských netvorů... a nemohouce jaksi stále nabrati dost dechu, jako by se tím děsivě bouřily v nekonečných těch výkonech vzdechů svých. A vakua, z jejichž prostor ony vývěvy jako polypy neúnavně ssály, byla rozestavěna nad nimi, celé lesknoucí se sálavé skupiny jako démonických posupných těles, [...]*¹⁷⁶

Kladné hodnoty, které s sebou průmysl přináší – pokrok, obživa, užitečnost, efektivita – jsou v těchto zobrazeních většinou zcela potlačeny.

Vlivem civilismu a futurismu se však obraz továrny v umění postupně proměňuje, její prostor je estetizován, mění se i role dělníka. *Továrna je přijímána jako místo zrodu „nového světa“ již nejen jako světa civilizace a techniky, ale jako světa nové sociální struktury, „nových lidí“, nových vztahů mezilidských i hospodářských, je první linií zápasu o zásadní přestavbu společnosti.*¹⁷⁷ Tento mýtus dále rozvíjelo proletářské umění a poté i socialistický realismus. Proti mýtu továrny-pekla je postaven mýtus továrny, která připomíná ráj, je ztělesněním krásy a jedním ze stěžejních symbolů šťastného socialistického života. Dojde-li v ní ke katastrofě, nejde o varování před nebezpečím technické civilizace, ale o zkoušku lidské odvahy, odolnosti, odhodlání překonat překážky. Vyžádá-li si katastrofa oběti na životech, jedná se o jakési rituální oběti *posvěcující význam stavby nebo výroby, nebo dokonce hrdinský čin jedince ve prospěch společného díla.*¹⁷⁸

Ke kterému z uvedených mýtů, vracejících nás stále k aluzím na Dantovu *Božskou komedii*, má blíže Josef Jedlička? Odpověď hledejme v textu. Podívejme se například, jak vypravěč Jedličkovy prvotiny líčí okolnosti samotné výstavby chemické továrny u Litvínova:

Na holé pláni mezi Mostem a Litvínovem u vesnice Záluží se začal stavět obrovský závod na výrobu umělého benzinu: Hydria-Werke – Hydrák. [...] Němci sem svezli na sto

¹⁷⁵ MACURA, Vladimír. *Továrna: dvojí mýtus. Příloha obytideníku Tvar – edice Tvary. 1996, svazek 6, s. 14.*

¹⁷⁶ ŠLEJHAR, Josef Karel. *Peklo*. Praha: F. Šimáček, 1905. S. 54.

¹⁷⁷ MACURA, Vladimír. *Továrna: dvojí mýtus. Příloha obytideníku Tvar – edice Tvary. 1996, svazek 6, s. 25.*

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 25.

*padesát tisíc zajatců a totálajzaci, zřídili koncentrační tábory a začali stavět silnici. Káceli lesy do holoseče a zvěř prchala do hor. Zajatce zakopávali tam, kde padli. Kdekoliv zde zaryje buldozer hlouběji do země, aby vyhloubil základy pro novou stavbu, hrne před sebou lidské kosti.*¹⁷⁹

Stavba továrny je, jak vidíme, reflektována jako hrubý a necitlivý zásah do přírody, spojený navíc se zneužitím práce tisíců zotročených německých zajatců a s mnoha obětmi na lidských životech. Vzhledem k této skutečnosti je součástí stavebních aktivit i zřízení koncentračních táborů, které jsou symbolem naprosté devalvace hodnoty lidského života.

*A výsledek úsilí? Za dva roky vyrostl na třasoviskách, kde byly miliony žab, chemický kombinát a na čerstvé seči osada pro dělníky a inženýry. Stroje, silnice, železnice, byty s koupelnami a ústředním topením. Osadu navrhl vynikající německý architekt s citem pro urbanistické řešení i pro hrůzu doby. Sto padesát tisíc zajatců při tom vyšlapalo všechnu vegetaci až na holou skálu a ztrouchnivělou kost lignitu. Továrna začala pracovat a od těch dob její komíny zasypávají téměř nepozorovatelně krajinu na desítky kilometrů dokola jemným, žíravým popílkem.*¹⁸⁰ Výsledkem dvouletého úsilí tedy – viděno očima vypravěče – nejsou pozitivní hodnoty, byť jsou zde působivým kontrastem oceněny schopnosti architekta, jenž projektoval bydlení pro zaměstnance továrny. Továrna přinesla jen další poškozování krajiny.

Chemická továrna je spolu s povrchovými doly v Jedličkově próze označena za hlavní příčinu špatné ekologické situace, která je popisována útržkovitě, na mnoha místech textu, prostřednictvím několika opakujících se motivů, jako např. popílek, sirovodíkový zápach, uhelný prach, páchnoucí mlha, zakouřená pole, pahýly stromů, poddolovaná území.

Polarita přírody a továrny je vyjádřena mj. mizením některých přírodních jevů: *Opřel jsem se o zčernalý pahýl stromu, na němž tlely papírové fábory od Prvního máje. Strom tu zbyl z hlubokých lesů, které ještě před dvacíti léty zasahovaly hluboko do kraje. Prý tu bývala i černá zvěř, rozrývající spadané bukové listí, a laně, pádící za noci světlými průseky.*¹⁸¹ Obraz pahýlovitého stromu je v naprostém nesouladu s tradičními významy obrazu stromu v literatuře, o němž Bachelard tvrdí, že osudem stromu je vždy velikost.¹⁸² O svou velikost stromy v popisovaném městě vlivem nepříznivé ekologické situace přišly.

Vedle ustupujících lesů vypravěč vnímá i nepřítomnost ptáků, motýlů aj.: *Dávno už se odtud odstěhovali ptáci a nad mrtvým motýlem, kterého sem občas zavane vítr, stojí děti*

¹⁷⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 24.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 24–25.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 24.

¹⁸² BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. S. 202.

v němém úžasu.¹⁸³ Lidem se nedostává dokonce jedné ze základních podmínek života – vody: *Obyvatelé chodí pro vodu se džbány a konývkami k lesní studánce, v níž vody pohřichu stále ubývá.*¹⁸⁴ Voda přestává být v důsledku jejího znečištění zdrojem života, je naopak příčinou zániku, např. úhynu ryb: *Dům stál na břehu černé páchnoucí stoky, která prý kdysi bývala horskou bystřinou a v níž prý pod kamennými mostky stávali proti proudu pstruzi.*¹⁸⁵ Boj přírody a průmyslových podniků je líčen jako nerovný, vítěz je z vypravěčova podání znám předem.

Továrna představuje pevně vymezený a značně uzavřený prostor. Takový prostor je možno reflektovat zevnitř nebo zvenjšku. Jedlička i přes svou osobní zkušenost s dělnickými profesemi nechává vypravěče většinou za branou továrny, reflektuje až na výjimky spíše vnější stránku tohoto fenoménu. Hranice prostoru továrny jsou pak v padesátých letech dvacátého století, tedy v době, o které chce vypravěč podat svědectví, stejně jako za druhé světové války, přísně střeženy: *Neboť znovu byl závod obehnán ostnatým drátem a znovu byly na jeho obvodu postaveny dřevěné hlídkové věže na čtyřech dlouhých nohách, zase byla zřízena závodní stráž a sirény, opršelé a zapomenuté v prvých poválečných letech, byly opět opraveny a dány do provozu.*¹⁸⁶

Vstoupit do takto uzavřeného světa je možno pouze organizovaně, pod dohledem, v přesně vymezenou dobu: *V DEVĚT SE ROZZVONÍ budíky. Vstávají na noční směnu. Děti už většinou spí. Vracejí se ženy z obchodů a jídelen. Ve dveřích se letmo políbí s mužem. Voni potem, uhelným prachem a sirovodíkem.*¹⁸⁷

Místo, které slouží ke vstupu do průmyslového závodu, je brána. Motiv brány opět inspiruje ke srovnání s bránou Dantovy *Božské komedie*. Zatímco brána do pekla je označena varovným nápisem (*Mnou přichází se k sídlu vyhoštěnců, / mnou přichází se do věčného bolu, / mnou přichází se v říši zatracenců. / [...] / Naděje zanech, kdo mnou ubírá se!*¹⁸⁸), nachází se v temném lese a vstupuje se do ní jednotlivě, brána do továrny zobrazené v Jedličkově prvotině je ozářena symbolem komunismu – rudou hvězdou a davům dělníků nastupujících na směnu hraje do kroku pochodová hudba: *A dál se valí temný proud fabriční branou, megafony hrají do pochodu, píchačky zvoní, nad odpařovací věží svítí rudá hvězda a vedlejší branou tiše projíždějí šedivé autobusy s vězni. Všichni se probouzíme do beztvaré noci se zoufalou a*

¹⁸³ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí/Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 25.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 29.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 47.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 28.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 12.

¹⁸⁸ DANTE, ALIGHIERI. *Božská komedie*. Přeložil O. F. Babler. Praha: Vyšehrad, 1952. S. 10.

*zarytou odvahou, jako by už nikdy nemělo nastat svítání. Třída začíná směnu.*¹⁸⁹ Ukázka však dokládá, že stejně jako středověké město mělo vedle hlavních bran i brány určené pro lidi vyčleněné z řádné křesťanské společnosti (Židy, katy, příslušníky nečistých řemesel apod.), i litvínovská chemička měla vedlejší bránu. Tou do závodu v tichosti vjížděly autobusy s vězni, tedy lidmi dočasně rovněž vyčleněnými ze socialistické společnosti. Fyzická práce v továrně měla přispět k jejich „převýchově“ a následnému zapojení do budování socialistické společnosti.

Továrna v její infernální podobě bývá, jak jsme si již ukázali na díle J. K. Šlejhara, v literatuře často zosobňována, stává se téměř živou bytostí, člověku nepřátelskou, nebezpečnou a neovladatelnou. Rovněž Jedlička o továrně hovoří jako o *nezničitelném organismu*, jehož *neustávající dusot* je slyšet daleko do kraje. Zatímco však továrna ožívá, člověk naopak svou individualitu ztrácí. I o tomto aspektu se v již citované studii zmiňuje Vladimír Macura: *Ovšem současně s tím, jak se továrna sama mění v bytost, člověk v ní se naopak odlidšťuje, ztrácí lidské rysy. Stává se její pouhou součástí, ozubeným kolečkem jejího mechanismu. [...] Lidé se přizpůsobují strojům i v tom, jak se v doteku s továrnou masově unifikuji, pozbývají svou původní jedinečnost. Všechno, co dělají, je synchronizováno nebo zploštěno v tuctový opakovatelný výkon [...]. Člověku hrozí nebezpečí proměny ve stroj, v pouhou věc nebo dokonce v číslo [...].*¹⁹⁰

Synchronizace a unifikace lidského počínání je u Jedličky vyjádřena např. motivem budíků, zvonících ve většině domácností zároveň, zvukem sirén, signalizujících střídání směn, nebo také prostřednictvím motivů dopravních prostředků, svážejících před počátkem pracovní doby zaměstnance továrny do tohoto *zářícího velkoměsta*: *Zase se noc nezadržitelně prosvětluje, zase neodvolatelně svítá, budíky zvoní a už to začíná. [...] Trolejbusy, autobusy, nákladní auta a tramvaje se řítí z kopce k závodu, který září z mlhy jako velkoměsto. Nad pustou krajinou houká šest tónů časového signálu a všichni si nařizujeme hodinky.*¹⁹¹

Zobrazení prostoru továrny je často spojováno s katastrofou či obětmi na životech. V Jedličkově próze jsou zmíněny především důsledky náletů spojeneckých letadel na továrnu vyrábějící pro německou Třetí říši tolik potřebný benzín. Ani lidské tragédie však nadlouho nepřerušily chod továrny: *Na počátku války přelétávaly svazy amerických bombardérů závod bez povšimnutí. [...] Pak jednou začaly padat bomby, právě když se střídaly směny.*

¹⁸⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 12–13.

¹⁹⁰ MACURA, Vladimír. *Továrna: dvojí mýtus. Příloha obtýdeníku Tvar – edice Tvary*. 1996, svazek 6, s. 17.

¹⁹¹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 81.

Z rozbitého potrubí unikal sirovodík, hořely benzinové cisterny a kácely se destilační věže. Mrtvé, kteří zahynuli v nedostatečných krytech, zahrnuli příštího dne rumem a hlínou a na troskách znovu začali stavět monstrózní chemické přístroje, zběsilou spleť konstrukcí a potrubí, která jako by zjevně demonstrovala poslední křečovitě pohyby umírajících. [...] Těch náletů pak bylo do konce války sedmnáct a zahynulo při nich na sto tisíc lidí.¹⁹²

Z předchozích řádků je patrné, že Jedličkova reflexe prostoru továrny odpovídá převážně negativnímu, démonickému mýtu. Ani pozitivnímu obrazu továrny, továrny-ráje, bohatě rozvíjenému soudobou oficiální literaturou, se však v padesátých letech dvacátého století Jedlička nemohl vyhnout, chtěl-li se prostřednictvím subjektu vypravěče vyrovnat s poučným směřováním naší společnosti.

Obraz továrny jako příjemného místa, místa tepajícího *rytmem radostné práce*, světa *nejlepšího ze všech světů*¹⁹³, v jehož prostoru se pohybují usměvaví lidé a odehrávají se tam veselé příhody, je ironizován například na příběhu svářeče Bendy. Svářeče Bendu vypravěč čtenáři představí jako spokojeného a vyrovnaného představitele socialistické společnosti: *Vedlo se mu dobře. Měl čistou a pracovitou ženu, vážil osmdesát kilogramů [...]. Měl akvárium, fotografoval, byl pomocníkem Bezpečnosti a členem závodní milice. Byl dřič a vtipkař.*¹⁹⁴ Dobrý vtip se Bendovi povedl i v den jeho smrti: *Benda našel kdesi v kanceláři svazeček tištěných cedulek s textem: V noci se obračejte se všemi potřebami na vedoucího směny! a s kabelou přes rameno, kráčeje ke svému osudnému pracovišti, hvízdal a pokřikoval po ženách a děvčatech a rozdával jim ty cedulky. Ženy se pištivě smály a Benda už se těšil, jak bude o svém vtipu vypravovat kamarádům ve výčepu, v němž se stavoval vždycky na dvě tři piva vestoje, když se vracel ze závodu.*¹⁹⁵

V dobré náladě se Benda pustil i do pracovního úkolu, úpravy potrubí ve výšce patnácti metrů: *Obkročmo seděl na objemné rouře, což dávalo ženám, které chodily okolo, podnět k dalším poznámkám a jemu příležitost k trefným odpovědím. [...] Přeřízl rouru před sebou, v zápalu práce se obratně otočil a začal řezat na druhé straně. Byl těžký a dobře živený, a proto se zřítíl dřív, než mohl druhý řez dokončit. Spadl na betonovou vozovku a byl na místě mrtev.*¹⁹⁶

---

¹⁹² JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 25–26.

¹⁹³ Tamtéž, s. 58.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 57.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 57.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 57–58.

Smrt svářeče Bendy, na pohřbu zahrnutého tituly *uvědomělý pracovník a skvělý představitel dělnické třídy*, není obětí přinesenou pro budoucí prospěch kolektivu, jak tomu často v románech socialistického realismu bylo. Vypravěč zde vystupuje jako ironický komentátor, parafrázující úsloví *řezat si pod sebou větev*, a hrdinovu smrt ukazuje spíše jako komickou situaci, přestože příběhu svářeče Bendy v textu předchází úvaha o pocitu pronásledování a následuje upřímné vyjádření stesku vypravěče nad smrtí básníka Roberta Desnose.¹⁹⁷

Jedličkovým cílem nebylo podat zevrubné svědectví o lidech či práci v továrně. Za brány Stalinových závodů čtenář nahlédne skutečně jen ojedinele. Na rozdíl od Bohumila Hrabala pro Jedličku továrna není prostředím, kde se rodí cenná přátelství, kde pracují lidé zajímavých osudů. Pro vypravěče prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí* je továrna především součástí kulisy jeho vlastního příběhu a tomu také odpovídá deziluzivní způsob jejího ztvárnění.

Od průmyslového objektu továrny nyní přejdeme k zobrazení privátního prostředí – místa, kde Jedličkův vypravěč bydlí. Jedná se o jeden z **typových rodinných domků na sídlišti**, jež bylo výsledkem budovatelského úsilí poválečných let.¹⁹⁸

Dům je jedním z nejrozšířenějších prostorových témat literatury, neboť – slovy Gastona Bachelarda – *dům je naším koutem světa*.¹⁹⁹ Dům jako prostor, který má soustředit a bránit lidskou intimitu, tradičně představuje symbol útočiště a plní ochrannou funkci pevnosti proti nepřátelským živlům. Jeho klasickými atributy jsou klid, jistota a udržované teplo – teplo „domácího krbu“. *Dům ochraňuje člověka v bouřích nebe i v bouřích života*, zdůrazňuje dále Bachelard, který rovněž dodává, že bez domu by člověk byl pouze rozptýlenou bytostí ovládanou nahodilostmi.²⁰⁰

Specifickou úlohu plní rodný dům, který představuje dům jako kolébku a symbol mateřské ochrany, jakýsi výchozí bod postupně se rozšiřujícího světa: *Je prvním světem lidské bytosti. Dříve než je „vržen do světa“, jak to hlásá povšechná metafyzika, je člověk uložen do*

---

¹⁹⁷ O zvláštním způsobu zarámování většiny příběhových pasáží textu jsme se již zmínili. Svědčí o důmyslné kompozici Jedličkovy prózy a o využití techniky montáže, lišící se od koláže právě promyšlenou výstavbou.

¹⁹⁸ Stavby mládeže vznikaly v Československu od roku 1946. V prvních poválečných letech budovatelské nadšení mládeže demonstrovalo především radost z konce války a československé samostatnosti. Výsledkem byly nové Lidice a bytová výstavba v Mostě a Litvínově. Masového charakteru a výrazného politického podtextu stavby mládeže nabyly až na počátku padesátých let.

¹⁹⁹ BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. S. 30.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 32.

kolébky domu. *A v našich sněních je dům vždy velkou kolébkou.*²⁰¹ Výsostnou úlohu útočiště pak u domu umocňuje odlehlost místa, kde se nachází, a hrdinova izolace.

Jako projekt idyly popisuje Vladimír Macura v jedné ze svých studií, věnovaných poetice míst, „chaloupku“: *Tento prostor byl vzdálen ruchu přicházející „nové doby“ představované městem, byl to prostor-útočiště, kam se před městem prchá [...]. Chaloupka byla obydlím „skromným“ a „nenápadným“, „nízkým“, i v nitru bukolické krajiny, která sama stále stranou tohoto světa, většinou skrytým a zapadlým.*²⁰²

Dům vypravěče Jedličkovy prózy představuje téměř pravý opak idyly: *Brigády Svazu mládeže začaly stavět ty domky, a vystavěly je dost špatně. Zdi se většinou nestýkají v pravém úhlu a bylo obtížné postavit skříně a postele, když jsme se sem nastěhovali jednoho listopadového dne [...]. Stavělo se ve spěchu. Nebyl čas. [...] Ani dveře nedoléhaly a často se samovolně otevřely a tlumeně bouchaly v průvanu. Dodnes zní za větrných dnů tím boucháním celá čtvrť, je to organický zvuk jako příboj anebo hučení lesa.*²⁰³

Poválečné budovatelské úsilí vypravěč neironizuje. Představuje pro něj důkaz lidské solidarity, jak dokládá úvahová pasáž, v níž se vypravěč zamýšlí nad tím, jak je jeho obydlí poznamenáno někdejší přítomností člověka. I tu se snaží vypravěč pochopit a přijmout, aby nebyl v domě pouhým vetřelcem a našel v něm svůj domov: *A já věřím, že v tomto domku, v tomto pokoji, kde stojí má knihovna, postel a stůl, kde se s tlumeným boucháním otevírají samovolně dveře, seděl jedné teplé noci na truhlíku od malty chlapec s děvčetem, věřím, že se objímali s hvězdami nad hlavou a šeptem mluvili o budoucích obyvatelích své stavby. Věřím tomu, protože tenkrát nebylo ještě nic ztraceno, i proto, že je to prastaré téma, nescetněkrát zpracovaný motiv hospodáře, který sází strom pro své vnuky, protože je to velké a základní téma budoucnosti, lidské solidarity a naděje.*²⁰⁴

Uvedené citace nicméně napovídají, že bydlíště Jedličkova vypravěče není ani zdaleka popisováno jako útulný domov. Špatně a narychlo vystavěný dům postrádá bytostnou podstatu, která je základem jeho ochranné funkce. Samovolné otevírání dveří, které je možno odemknout kterýmkoli klíčem, nedostatek bezpečí ještě stupňuje. (Funkčnost dveří je zde podstatně významnější než případná netěsnost oken: *Zatímco okno má podle Mathausera*

²⁰¹ BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. S. 32.

²⁰² MACURA, Vladimír. Chaloupka – projekt idyly. In: HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 45–46.

²⁰³ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 9.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 27.

sémiotický charakter – je výstupem pro naše vidění a poznávání, dveře jsou „průchodem jsoucná“ [...].²⁰⁵)

Otevírající se dveře spolu s průvanem neumožňují ani udržení potřebného tepla, zvuk bouchajících dveří narušuje atmosféru klidu domova. Motiv větru a průvanu ovšem spojuje text také s postavou vypravěčova průvodce, Danta, a má pravděpodobně i význam metafyzický, jak v jedné ze svých studií uvádí Daniela Hodrová: [...] *vítr, van, průvan (vítr z jiného světa) hraje důležitou úlohu v mystických viděních. [...] Vítr se vyskytuje všude v souvislosti s metafyzickou reflexí, s mystériem smrti.*²⁰⁶

Ani okolí domků není v době nastěhování útulné: podél blátivé cesty k domu rostou kopřivy, v nichž se válejí zbytky cihel, roury plynového potrubí, zkroucené dráty apod. Kromě tlumeného bouchání dveří se čtvrti rozléhají zvuky z pouličních tlampačů, za noci jsou obyvatelé občas vyděšeni hulákáním opilců nebo řevem pářících se koček.

Motiv bouchajících dveří a klíče může čtenáři asociovat i atmosférou blízké verše T. S. Eliota: *V této zvětralé hlubni uprostřed hor / V zsinalem měsíčním světle, tráva zpívá / Nad propadanými hroby, u kaple / s přebývajícími větry, vymřelé kaple. / Bez oken, dveře rumplují, / [...] / Myslíme na klíč, každý v svém vězení / V myšlenkách na klíč, každý ví, že je vězněn / [...].*²⁰⁷

Pocity blízké pocitům vězně prožívá i Jedličkův subjekt. Právě v souvislosti s bydlením v jednom z uniformních domů totiž vypravěč nejčastěji užívá pojmů zajetí, pronásledování nebo obléhání/obležení. Všechny zmíněné pojmy asociují přítomnost nebezpečí, přítomnost nepřátel.²⁰⁸

Obléhatelé jsou někdy popisováni s výraznou expresivitou: [...] *tady v tom mizerně postaveném domku, jímž fičí průvan z otevřených hub obléhajících čumilů.*²⁰⁹ Užití pojmu *čumilové* však znamená spíše ztrátu soukromí než skutečné nebezpečí. Větší úzkost vyvolávají blíže nespécifikované obrazy blížící se ozbrojené a organizované agrese: *UŽ JEDOU NACPANÝMI TROLEJBUSY, už se tlačí do železničních vagonů, už našlapují*

²⁰⁵ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 229–230.

²⁰⁶ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 46.

²⁰⁷ ELIOT, Thomas Stearns. Co pravil hrom. [Z básně Pustá země, 1922.] Přeložil Jiří Kolář a Jiří Kotalík. In: PEŠAT, Zdeněk, PETROVÁ, Eva. *Skupina 42. Antologie*. Brno: Atlantis, 2000. S. 220.

²⁰⁸ Obdobné pocity jako vypravěč prózy vyjadřuje Jedlička i v osobní korespondenci: *Jinak tu žijeme jako v obleženém městě, vytváříme, aby se tak řeklo, poslední koňskou kůži, a přitom se veselíme, a plesáme, abychom obelstili nepřítel. Jenže je už velmi nejisté, kdo koho obléhá a kdo komu je vlastně nepřitelem.* JEDLIČKA, Josef. *Milý pane Wilde / Dopisy z let 1954–1965*. Praha: Torst, 2006. S. 136–137.

²⁰⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 68.

*pětistovku, už pochodují v sevřených řadách s puškami a ocelovými přilbami, [...], už natahují dráty od domu k domu – už uzavírají neprostupný kruh obklíčení.*²¹⁰

Zatímco nepřátelé nejsou v textu přesně definováni, jako *bdělá přední hlídka* obléhatelů je označen vypravěčův nejbližší soused: *S úzkostí píšu každé slovo, zde v tomto větrném pokoji, kde se líbali milenci mého mládí, vedle knihovny, za níž měl pelech divoký králík, napjat tlumeným boucháním dveří. Každým okamžikem mohu být vyrušen, neboť už se scházejí ze všech stran k mým dveřím, už si dávají znamení, pronásledování započalo. A soused policajt se sklání nad záhon mrkve přímo pod mým oknem jako bdělá přední hlídka.*²¹¹

Postava vypravěčova souseda je charakterizována nepřímo. Muž sice miluje svou zahrádku, na níž pracuje celé dny, a se zanícením hovoří o různých druzích primulí a úrodnosti jednotlivých typů půdy, ale při výkonu své profese příslušníka bezpečnosti se nezdráhá vykonávat na lidech bezpráví a krutým zacházením se zatčenými se před sousedy dokonce chlubí: – *Takové my už znali, řekl policajt jednou večer, zapaluje si půlku cigarety v dlouhé višňové špičce. – Panenky! Ale my, orgány, jsme si s nimi už uměli poradit. Měli jsme takový docela malý prostředek, „šídlo“ jsme mu říkali, tadyhle v rukávu.*²¹² Ostatně už užití expresivního výrazu *policajt* svědčí o vypravěčově nedůvěře v tohoto člověka.

Ve vlastním domku se tak vypravěč tiskne ke zdem či sedí potmě, po vrzajících schodech se raději plíží. To vše, aby ho „jeho strážce“ nezahlédl. Pocit pronásledování a nejasného ohrožení je v Jedličkově próze orwellovsky všudypřítomný, lidská přirozenost je navíc znásilňována povinným optimismem: *Také jsem si zvykl chodit i potmě s tváří bodrou a usměvavou, protože člověk si nikdy nemůže být jist, nebude-li náhle jeho portrét vyříznut ze tmy kuželem kapesní baterky.*²¹³ Tma, motiv spojovaný tradičně s nebezpečím a ohrožením lidského života, představuje pro vypravěče vlastně chvíle svobody. Ani ona však není, jak vidíme, úplně „spolehlivá“.

Obdobnou myšlenku ostatně zachytili v moderní světové literatuře i další spisovatelé: *Ve 20. století se mnohdy stává pro člověka děsivější než tma situace, za níž je neustále viděn a sledován. Některá moderní vězení či jejich projekty [...] jsou založeny právě na tomto systému. Skleněné vězení popisuje Theodore Dreiser ve své Americké tragédii (1925), skleněné domy připravují o soukromí obyvatele utopického města v Zamjatinově románu My*

---

²¹⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 55.

²¹¹ Tamtéž, s. 55.

²¹² Tamtéž, s. 13.

²¹³ Tamtéž, s. 50.

(napsán 1920). V Orwellově románu 1984 (1949) je hrdina neustále pozorován zvláštní „televizí“.²¹⁴

Politicky proklamovaný kolektivismus padesátých let dvacátého století se u Jedličky projevuje nejen výše již zmíněnou unifikací lidských životů, ale také ztrátou soukromí rodin i jednotlivců, odsouzených k pobývání v prostorách „otevřených“ ze všech stran: *Já vím a dosvědčuji to, [...], že pro nás postavili tyto domky ze všech stran otevřené, abychom v nich žili a trpěli, milovali se na očích světa a plodili děti [...]*.²¹⁵

Čtenáři se může vybavit v této souvislosti jeden ze symbolů avantgardy – Bretonův *skleněný dům*, do něhož je také dobře vidět: *Pokud jde o mne, budu i nadále bydlet ve svém skleněném domě, kde je kdykoli možné vidět, kdo mě přichází navštívit, kde všechno, co je zavěšeno na stropě a na stěnách, drží jako nějakým kouzlem, kde v noci odpočívám na skleněné posteli ve skleněných prostěradlech a kde se mi dříve či později vyjeví, kdo jsem, vyryto diamantem.*²¹⁶ I zde je dům poznamenán ztrátou soukromí, tradičně spojovaného s představou domova. Ale zatímco autor Nadji metaforou skleněného domu formuluje svůj požadavek na moderní literaturu (*I nadále vyžaduji jména a zajímám se jen o knihy, které jejich autoři nechají otevřené dokořán jako dveře a ke kterým netřeba hledat klíč. Dny psychologické literatury s románovou fabulací jsou naštěstí sečteny.*²¹⁷), Jedlička, jehož vypravěč se vyznává se podobnými slovy (*Ale já nemám žádné tajemství, tímto pokojem prochází trasa z minulosti do budoucnosti, mé dveře jsou ve dne v noci otevřeny, [...]*.²¹⁸), nechává čtenáře v nejistotě, které významy pojmu dům a pokoj ve svém aluzemi nabitým textu zapojuje.

Nedostatek soukromí nespojuje vypravěč Jedličkovy prvotiny pouze s bydlením v jednom z typových rodinných domků, ale také s atmosférou neustálého sledování a posuzování jednotlivců státní mocí: *Už mě zvažili a změřili, už mě nahého prohlédli ze všech stran, do všech záhybů těla i duše mě prozkoumali, popsali má zvláštní znamení, změřili dioptrie mých krátkozrakých očí, spočítali mé vlasy i mé knihy, zakreslili objektivně a přesně a ze správných pozic otisky tvých opálových nehtů na mém rameni, má sladká, už mi předpověděli ten zajímavý zpěv pradlen za řekou a sepsali všechny mé herese a všechna má bláznovství, statisticky zjistili mou potřebu vzduchu, oblaků, podzimního kouře, svobody a*

²¹⁴ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 120.

²¹⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 67–68.

²¹⁶ BRETON, André. *Nadja*. Praha: Dauphin, 1996. S. 21.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 56.

*pitné vody, a tebe, miláčku můj, potěšení moje, Jakube, blbci s mozky okresních školních inspektorů započítali mezi kosti mých kostí a zanesli tě jako populační přírůstek.*²¹⁹ Hyperbolicky tak Jedlička odkazuje ke kafkovsky absurdním obrazům společnosti ovládané záhadnými a mocnými institucemi.

Zásahy totalitní moci do záležitostí bydlení jsou v Jedličkově díle ilustrovány také na problému zahrádek. Touha po zahradě, popř. zahrádce je v literatuře spojována jak s více či méně vědomou touhou člověka po návratu do rajske zahrady, tak s potřebou ohraničit a zkrášlit těsné okolí vlastního příbytku a posílit tak jeho ochranu: *Domek spolu se zahradou má obnovit svět bez hranic mezi jednotlivci, ale zároveň svět soběstačný a uzavřený jako kompozičně vyvážený obraz, jehož prostor je vymezený (a také chráněný) rámem. Stvořený svět zahrady a domku přesahuje obvyklé ochranné funkce příbytku.*²²⁰

Jakékoli individuální zásahy v prostoru litvínovského sídliště z typových rodinných domků, kde vypravěč Jedličkovy prvotiny bydlel, byly nejprve kvůli plánované jednotné parkové úpravě terénu kolem bloků zakázány: *Náhle a neočekávaně se objevovaly kontroly a přísně stíhaly každého, kdo porušil veřejný ráz prostranství.*²²¹ Vítr, tradiční symbol svobody, si ale nenechal od nikoho poroučet: *Zůstalo tu však mnoho rozbitých cihel, prken, kabelů, drátěného pletiva, a vítr, který vane, kam chce, zasil maně tu astru, tu měsíček, takže hned od počátku vznikala nejistota, co vlastně je a co není samovolný zásah. Muži s páskami na rukávech postávali v tupé bezradnosti nad ojedinělými trsy fialového orlíčku a mlčky se prodírali křovinami černého bezu – plni úzkosti, zda se přece jen nezpronevěřují věci dělnické třídy.*²²²

Obyvatelé města, často přistěhovalci z venkovských oblastí s blízkým vztahem k půdě, se postupně k porušení zákazu odhodlali také. Ze strachu před postihem tak ale činili výhradně v noci: *Jen za temných bezhvězdných nocí se plížili před dům s dětskými lopatičkami a ohlížejíce se na všechny strany [...] sázeli do vlhkých koutů pod zděnými teráskami ředkvičky, petržel a pažitku.*²²³ Děti, nechápající absurdní situaci, však tajné noční aktivity rodičů často prozradily, což mělo za následek vyšetřování porušení kázně a kolektivního cítění obyvatel sídliště na plenárních schůzích místní organizace KSČ.

---

²¹⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 55–56.

²²⁰ ČERVENKA, Miroslav a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 333.

²²¹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 9.

²²² Tamtéž, s. 9–10.

²²³ Tamtéž, s. 10.

V rámci nové politické doktríny, boje proti formalismu, bylo zakládání zahrádek u domků v Litvínově nakonec o několik let později povoleno. Ke změně postoje moci ve věci zahrádek však přispěly s největší pravděpodobností i důvody zcela praktické: nedostatek zeleniny v obchodech.

Lidé se na zahrádky doslova vrhli. Úprava těsného okolí domu se stala důležitou součástí procesu zabydlování, zútlňování a individualizace vymezeného místa. Vedle praktických záhonků se zeleninou lidé pěstovali květiny, zakládali skalky, a kvůli úrodné půdě neváhali vynaložit velké úsilí: *Nastalo období navážení úrodné prsti. Půda byla suchá a kamenitá, rozrytá buldozery, a sotva se na ní uchytil i netřesk. Vozili tedy hlínu dva tři kilometry v kbelících a koších na dětských kočárcích. Náš soused prý navezl na suchopár sedm set šestatřicet vozíků lesní prsti.*²²⁴ Vypravěčova zahrádka však leží ladem. Nechce trávit více času, než je nezbytně nutné, pod sousedovým policejním dohledem. Neláká ho dělat to, co dělají „s milostivým svolením“ úřadů všichni ostatní. Projevy „stádnosti“ ho děsí.

Život spojený s pobytem v *domku na očích světa, na této poslední pozici, obléhané trpělivým policajtem*²²⁵ svádí ke srovnání Jedličkova textu s texty zobrazujícími dům, popř. město, jako vězení (např. Camusův *Mor*, Satrova *Zed'*, Kafkův *Proces*, Orwellova antiutopie 1984 aj.).

Podobně jako Kafkova Josefa K. provázejí i Jedličkova vypravěče pocity stísněnosti a nedostatku soukromí. I v Jedličkově textu hrají významnou úlohu motivy oken a zejména dveří, které označuje pro topos vězení za příznačné Daniela Hodrová²²⁶, upozorňující ve své studii *Vězení jako místo přístupu k bytí* (1997) i na další pozoruhodný rys, který můžeme vysledovat i Jedličkově prvotně: *Všude tam, kde je oslaben konkrétní charakter vězení, které se stává symbolickým prostorem – vězením-světlem, a tam, kde je město jako pars pro toto světa pojato jako vězení, oslabují se zároveň i konkrétní historické charakteristiky vězně: vězeň se stává metaforou člověka, jeho lidské situace.*²²⁷

Na základě analýz uměleckých textů pak Hodrová formuluje dva základní typy postav takovýchto „vězňů“: *bud' je vězeň typem „jiného“, „cizincem“ [...], obžalovaným právě pro svou „jinakost“, stává se pak „vnitřním člověkem“, osvobozujícím se a obrozujícím svým postojem a duchovním vývojem, anebo je vězeň typem „stejného“, obrazem „každého člověka“, „vnějšího člověka“, obžalovaným pro svou „stejnost“ (K. utkvívá ve své*

²²⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život nás je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 10.

²²⁵ Tamtéž, s. 57.

²²⁶ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 118.

²²⁷ Tamtéž, s. 119–120.

každodenní, stereotypní existenci úředníka); z té pak plyne jeho neporozumění životu a světu a ta ho odsuzuje k absolutní smrti. Je příznačné, že všichni tito „vězňové“, jejichž životní situace je symbolická, většinou nemají jména (poutník) nebo mají jen jméno křestní (Vilém), nebo je příjmení nahrazeno iniciálou (Josef K.).²²⁸

Ani Jedličkův vypravěč nemá jméno, mezi lidmi v Litvínově se přes opakovaně proklamovanou snahu o začlenění cítí cizincem. I jeho obraz je možno označit spíše za metaforu lidské situace. Vypravěč však neusiluje o vysvobození z popisovaného světa, nestává se „vnitřním člověkem“. Přestože má jeho dům velmi daleko k představě domova, intimního a svobodného prostoru k životu člověka, je s ním spojen motiv naděje a budoucnosti, jak dokládají poslední slova celé Jedličkovy prózy: *Zase se dveře otevřely a průvan fíčí tímto domkem naší naděje našeho života i naší budoucnosti* [vše zvýrazněno R. C.] *jako vítr, který cuchal Dantovi vlasy, když zůstal sám v mlhách a temnotách...*²²⁹

Zatímco až do dvacátého století byly symboly historických epoch většinou významné církevní stavby (kostely, katedrály, chrámy, budovy působící svou vertikálitou zejména díky přítomnosti vysokých věží), symbolem moderních měst jsou jednoznačně stavby světské.

Na zásadní rozdíl mezi světskými a církevními stavbami upozorňuje Marie Kubínová: *Zvláštnost církevní stavby spočívá v tom, že není určena k nějakému konkrétnímu praktickému účelu, nýbrž k tomu, aby naopak člověka ze služby praktickým zájmům aspoň na chvíli vytrhovala, aby mu poskytla odstup od nich, dala mu nahlédnout svět jako celek, umožnila zamyslet se nad jeho uspořádáním a smyslem, ale také nad vlastní osobní odpovědností vůči tomuto smyslu; tato stavby je prostorem dočasného popření utilitaristy, prostorem transcendence.*²³⁰

Symbolem moderního socialistického Litvínova, který měl být naopak příkladem ryze praktického využití prostoru, v němž pro transcendenci nebylo místa, se měl stát především mnohaposchodový **Kolektivní dům**, v důsledku popularity zkratkových slov, pronikajících k nám po druhé světové válce z ruštiny, označovaný častěji jako **Koldům** či **Koldom**. Ten měl nejen poskytnout bydlení pro 1500 obyvatel rozvíjejícího se města, ale také umožnit

²²⁸ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 119–120.

²²⁹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 85.

²³⁰ KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. In: HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 129.

kolektivní stravování, zaopatřování dětí, kulturní vyžití či jiné formy trávení volného času. Jeho součástí byl biograf, kavárna, přednášková síň, ale i obchody, školka a jesle.²³¹

Spojuje-li Jedličkův vypravěč stavbu ve své době výjimečné budovy jednostranně s megalomanstvím socialistického stavitelství, počíná si zaujatě a bez ohledu na fakta. Myšlenkový koncept dostupného a rovnostářského bydlení pro všechny se totiž zrodil v době meziválečných avantgard. Stavbu typizovaných bytů pro abstraktního typizovaného člověka prosazoval již významný švýcarský architekt a urbanista Le Corbusier, s prefabrikovanými a typizovanými částmi staveb se experimentovalo od začátku dvacátého století. Je však pravdou, že naplno se tento způsob bytové výstavby u nás rozvinul až v éře centrálního socialistického plánování.

U zrodu projektu Kolektivního domu stála utopická vize o ideálním bydlení v ideálním městě. Realita si však později vynutila částečné odchylení od původního projektu. Časté krádeže např. znemožnily společné užívání některých prostor, více než knihovnu, symbol duchovního bohatství, obyvatelé domu potřebovali stanici bezpečnosti: [...] *nová doba, přinášející nové potřeby, s nimiž projektanti nepočítali, si vyžádala další úpravy. Elektrickou lednici brzy přestali používat, když se zjistilo, že se tam krade, [...] a na místě projektované knihovny zřídili stanici SNB. V přednáškové síni vystupuje občas kouzelník anebo tam lékaři odpovídají na dotazy několika starších žen, které se bojí rakoviny.*²³²

Život obyvatel domu býval občas ztrpčován netekoucí vodou či porouchaným topením. Příznačným motivem pro dobu, kdy se ukázalo, že spousta věcí (včetně revolučních ideálů) v praxi nefunguje tak, jak si lidé představovali, byly výtahy: *Starí lidé však většinou vymírají. Jejich srdce nesnese stoupaní do devátého a jedenáctého patra, když nejedou výtahy. Hned prvního jara zemřel na odpočívadle mezi čtvrtým a pátým patrem starý inženýr a krátce nato odvezli s infarktem i jeho paní, což byl ostatně osudový akt třídní spravedlnosti, neboť byt, který obývali, byl pro dva bezdětné manžele nadměrný.*²³³

Z ukázky je rovněž patrný sarkastický přístup k mýtu socialistického ráje, pěstovanému oficiální dobovou literaturou. Koldom totiž – viděno očima vypravěče – ilustruje pro padesátá léta typický a všeobecně vnucovaný kolektivismus a stejně jako život v typizovaných rodinných domcích představuje především ohrožení pro soukromí jedince. Plánovaný blahobyt obyvatel Koldomu je vypravěčem opakovaně ironizován: *Na balkonech*

---

²³¹ Přestože se chceme věnovat zejména literárnímu, a nikoli skutečnému prostoru, uvádíme pro úplnost, že dnes je tato technická památka řazena k objektům tvořícím významný vývojový článek české i světové architektury po druhé světové válce. Objekt je zapsán v Ústředním seznamu kulturních památek ČR a zájem o něj projevil i UNESCO.

²³² JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 29.

²³³ Tamtéž.

*bytů se suší prádlo, děti si po chodbách hrají s míčem a na špióny a pach všech kuchyní odvětrávaných na chodbu se slévá ve vůni blahobytu.*²³⁴

Kriticky vypravěč popisuje také rostoucí konzumerismus společnosti, projevující se mj. soustředěním na vybavení místnosti, kterou považovali obyvatelé panelových domů za nejdůležitější – obývacího pokoje. Důraz na vybavení „obýváku“ lze označit jako součást životního slohu socialistické éry: – *Nejdůležitější je, řekla Miluška po svatbě, – mít pěkný leštěný obýváček. [...] A pořádné čalounění, rozhar, to je nadosmrti. Sedneš si do křesla, řekla, – pustíš si rádio a co ti bude chybět! Domov, řekla Miluška, – krásu domova nemůže nic nahradit.*²³⁵

S obývacím pokojem souvisí i motiv televize, který vypravěč spojuje s pohodlím a rezignací, tolik vzdálenými někdejšími plány, snům a představám: *Svět je však odnedávna skvěle uspořádán, rok od roku se žije lépe a není tajemství, které by nebylo odhaleno. Revoluce si zakryla rozhalená ňadra, ztloustla a celé večery hledí na obrazovku televizoru.*²³⁶

Dalšími dobovými symboly konzumu byly pračka a lednička, které vypravěč klade ve výčtu podmínek rodinného štěstí člověka padesátých let dvacátého století spolu s leštěným nábytkem do obývacího pokoje záměrně ironicky dokonce před děti: [...] *dokonalou, leč nekanonizovanou realizací rodinného štěstí leštěný obýváček, pračka, lednička a zdravé děti.*²³⁷

Budova Kolektivního domu není v očích vypravěče pozoruhodným architektonickým projektem. Reflektována je spíše na pozadí mýtu o babylonské věži, symbolu lidské pýchy, jejíž osud měl být pro lidstvo varováním, aby se už nikdy nepouštělo do obdobných gigantických projektů. Její zobrazení je však vzdáleno Weissovu „domu o tisíci patrech“. Koldom není tajemným místem, ovládaným temnou silou. Je spíše prázdnou, neoduševnělou hmotou, horou betonu, k níž člověk jen těžko získává kladný vztah.

Jedličkův příklon k tradici, mnohem patrnější v jeho pozdější tvorbě, se pak v textu autorovy prvotiny projevilo kontrastem mnohapatrového Kolektivního domu a lidových staveb, odpovídajících „zdravému selskému rozumu“: *Rozměry lidové stavby byly naprosto omezeny výškou nejvyšších stromů – a jak známo, žádný strom neroste až do nebe. [...] Jenom z jakési cudnosti nepostavili na Koldům ještě čtrnácté, patnácté a osmnácté patro, jenom z radosti nad utajenou silou nezdvihli žulovou Stalinovu hlavu do řídkého vzduchu velehor.*²³⁸

---

²³⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 29.

²³⁵ Tamtéž, s. 73.

²³⁶ Tamtéž, s. 31.

²³⁷ Tamtéž, s. 41.

²³⁸ Tamtéž, s. 35–36.

Místem, které vypravěč Jedličkovy prvotiny opakovaně zmiňuje, jsou litvínovské **barákové ubikace**, nacházející se v blízkosti chemické továrny a povrchových dolů. Je to místo s tragickou minulostí, baráky totiž sloužily za války jako tábor pro německé zajatce pracující na stavbě továrny.

Způsoby zobrazení vězení v literárních dílech prošly v dějinách příznačným vývojem. Básníci období romantismu, mezi jinými např. i K. H. Mácha, znázorňují věžeňskou kobku symbolicky jako místo metafyzického rozjímání o smyslu bytí, vině, či nevině vězně apod., v romantických a zejména realistických prózách se však začíná tvořit zcela nová podoba tohoto místa: *Obraz vězení se tu v různé míře odpoutal od romantické stylizace – vězení přestalo být místem metafyzickým, branou k zázvěti a stalo se místem sociálním. Významnou roli sehrál při té proměně fakt institucionalizace vězení [...]. Jestliže až do té doby bylo tudíž velmi často jen místem pro jediného vězně – odsouzence na smrt, nyní začalo být místem kolektivní represe.*²³⁹

Funkce baráků, připomínajících nelidské praktiky nacistů, se po válce změnila. Podoba však zůstala téměř stejná: *Z koncentračních táborů nadělali baráky pro brigádníky tím způsobem, že nad bránu pověsili prkno s nápisem Domov Stalinovců a odstranili ostatné dráty.*²⁴⁰

Na počátku padesátých let se funkce barákových ubikací mění znovu. Některé jsou znovu opatřeny ostatným drátem, symbolem nesvobody a uzavřeného prostoru, a slouží opět k věznění, tentokrát politicky nespolehlivých občanů poúnorového Československa. Jiné baráky jsou upraveny a kromě ubytovny pro brigádníky v nich vzniká dokonce rodinné bydlení: *Dvě a dvě místnosti spojili společnou předsíňkou, provedli dezinfekci a dispenzarizaci pohlavních chorob.*²⁴¹

Místo jako by však již bylo poznamenáno přítomností násilí. Zůstává místem sociální i mravní lidské bídy, o čemž svědčí například do barákové ubikace situovaný soudnickový příběh rodiny Pomykalů a Svitáků.

Horníku Františku Pomykalovi se podařilo sehnat a za prémie (vyplacené u příležitosti výročí Února) koupit nedostatkovou pračku. Celá rodina z ní měla velkou radost: *Pomykalovi ten večer skoro ani nejedli a spouštěli a vypínali stroj málem až do půlnoci.*²⁴² Soused Sviták, který s instalací přístroje pomáhal, však druhého dne, popuzen výčitkami manželky, vtrhl do bytu Pomykalů a novou pračku rozbil. Napadl přitom i sousedku a její děti, které se snažily

²³⁹ HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 114.

²⁴⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 26.

²⁴¹ Tamtéž, s. 17.

²⁴² Tamtéž, s. 18.

pračku chránit vlastním tělem. Fyzické násilí, kterému nezabránil žádný z příchozích sousedů, završila Svitáková manželka vandalstvím, vyvolaným závistí vůči sousedům: *Svitáková cílevědomě strhla ze zdi fotografii, na níž stála ve skupince mladých děvčat vedle Pomykalové, když ještě za svobodna spolu cvičily na akademii rudých odborů, a převrhla hrnec na plotně. [...] strhla ubrus a šlapala po peřinách, takže jednotlivá pírká začala zvolna kroužit vzduchem.*²⁴³

Není náhodou, že je příběh zářmován zmínkami o výročí únorových událostí roku 1948. Naděje oněch dnů, které vypravěč osobně sdílel, jsou tak konfrontovány s realitou „revolučního snu“ o šťastném zítřku všech pracujících: *Prapory zplihle visí na opršelych žerdích a v barákovém táboře nad dýmající propastí povrchového dolu stále ještě krouží nad kamny bělostné prachové pírkó.*²⁴⁴

Městem, které tvoří jakýsi protipól k nemilovanému Litvínovu, je pro Jedličkova vypravěče Praha.

Předválečná Praha je spojena s vypravěčovým dětstvím. Vzpomínky na Prahu a toto období u vypravěče vyvolávají představu skutečného domova – *to fyzické jihnání v důlku pod prsní kostí, které jsem poprvé pocítil jednou v zimě na počátku třicátých let, když jsme se rozbláčenými pražskými ulicemi vraceli ze sáňkování.*²⁴⁵

Podstatně větší prostor je však věnován Praze poválečné, létům 1945–1948. Tehdy vypravěč studoval vysokou školu a bydlel v malém bytě u dvou sester, o nichž se čtenář mj. dovídá, že mladší z nich si později vypravěč vzal za ženu. V bytě bylo neustále plno lidí, kteří libovolně přicházeli a odcházeli, *protože klíč byl trvale pod rohožkou*²⁴⁶, přesto v textu nenajdeme ani zmínku o nedostatku soukromí: *To byly cigarety ještě na lístky a kouřili jsme jednu kolem stolu. [...] Na přednášky jsme chodili, pokud nezačínaly příliš brzo, a před zkouškami jsme se zavírali v koupelně. [...] Dvojice se chodily líbat do předsíně.*²⁴⁷ Šlo totiž o dobu mládí, *dobu nevinnosti a naděje*, dobu dlouhých diskusí a *sladké jistoty*, spatřované v budoucím spravedlivém uspořádání světa, dobu večírků končících společným zpěvem Internacionály.

---

²⁴³ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 19–20.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 22.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 53.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 14

²⁴⁷ Tamtéž, s. 14.

A tak zatímco Litvínov je zobrazen jako uzavřené místo, spojené s motivy obležení a pocity deziluze, Praha ve vypravěčových vzpomínkách představuje otevřený prostor, svobodu, nadšení, ale i mladickou naivitu: *Tenkrát jsme ještě chodili po Praze a zpívali tiše do noci starou ruskou revoluční písničku, tu kterou prý si hvízdal Lenin opřen o parapet otevřeného okna onoho mlhavého listopadového rána v přetiché generální pauze před výstřelem Aurory. Někdo ji předělal na nové poměry a zpívala se s refrémem Lidice–Most–Litvínov.*²⁴⁸

K budoucí realitě vypravěčova života na severu Čech poukazuje v jeho pražském období vedle budovatelské písně *Lidice–Most–Litvínov* postava horníka Josky z Mostu, který se ucházel o vypravěčovu budoucí švagrovou: *Usnul jsem, když ještě Joska se švagrovou hovořili vykloněni z okna a kouřili jednu cigaretu. Mluvili o šachtách a povrchových dolech tady na severu, kde se spolu seznámili, o Mostu a Růžodolu, o Komořanech a Ervěnicích, o místech mého osudu, který jsem dosud neprohlédal, o gigantických nakladačích, které trčí nad pustým pohorím násypek, nad umělou krajinou mého života, nad tou vše pozvolna pohlcující prapůvodní anebo definitivně ukončenou tváří světa.*²⁴⁹

Postava horníka Josky, která se v textu mihne jen několikrát, je významná v tom, že představuje protipól ke komunitě idealisticky zaměřených vysokoškoláků. Joskův postoj k závažným politickým změnám v naší zemi odhaluje naivitu levicových intelektuálů, kteří svou „šťastnou a spravedlivou“ budoucnost spojovali právě s vládou dělnické třídy: *Oznámili jsme mu, že zítra pravděpodobně začne revoluce. – Opravdu? řekl a plácl mě po rameni: – Já se s tebou vsadím, ty študente, že nesjedeš po schodech ani s motokolem. A já mám Drávu, pětistovku, vrchovou! Byli jsme jím nadšeni a já to nadšení sdílel, neboť už sama fyzická přítomnost skutečného představitele dělnické třídy byla v těchto těžkých dnech povzbuzující.*²⁵⁰

Zatímco Praha je v Jedličkově próze konkrétním místem spojeným se šťastnými vzpomínkami na dětství, mládí a první lásku a její popis má k popisu domova mnohem blíže než aktuální místo vypravěčova pobytu, místo vystřízlivění z revolučních ideálů – Litvínov, opakovaně zmíněná Paříž má v textu spíše symbolický význam: *Literární rekvizity – budící často nostalgii – mají jistě také u Jedličky úlohu při přímém pojmenování věcí. Přesto, že jde o rekvizity přejaté, s významy nepůvodními a spotřebovanými, navíc nesoudobými (již při*

---

²⁴⁸ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 8.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 17.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 16.

*pouhém vyslovení jména Paříž je jasno, že jsme v literární minulosti), jsou schopny rozněcovat obraznost a zasahovat označené, a to přesněji a intenzivněji než pojmenování nově utvořená. [...] Ale využíváním jednou již estetizovaného, jeho přesazováním do nových podmínek vznikají další možnosti k manévrování s různými úrovněmi sdělení.*²⁵¹

Francouzská metropole, asociující nejen meziválečnou avantgardu, je pro vypravěče žijícího v Litvínově městem vyvolávajícím stesk a symbolizujícím touhu po svobodě. Snovým městem, ukrytým v *perleťovém oparu*. Městem natolik vzdáleným a nedosažitelným, že téměř pochybujeme, zda vůbec existuje: *A mnozí začali tvrdit, že ta fotografie, na níž tiskne Alice sukni mezi koleny ve větru posledního patra Eiffelky, je příliš nezřetelná, než aby se dala vážně pokládat za pravou. Alice však přesto tvrdí se vzrušením, že jest ten perleťový opar pařížského vzduchu [...]. A já vzdor všemu dosud věřím jejímu rozčilení, neboť dobře znám to opálové světlo – ze snu je znám, z živého snu, který se mi tak často vracel v těch prvních létech padesátých, kdy se pražské ulice bolestně cukaly jako had vysvlečený z kůže.*²⁵² (Mlha, zde zastoupena pojmem jemnějšího významu – opar, je ostatně obecně v literatuře spojována s nedosažitelnými místy, jak v jedné ze svých studií poukázala i Daniela Hodrová: *Podobný význam jako mihání má motiv mlhy, ve které se zjevují nejasné a přeludné kontury nedosažitelných míst: [...].*²⁵³

Představa Paříže, popř. celé Francie, jako země zaslíbené, země Sedmihradské, je u Jedličkova vypravěče spojena s obdivem ke všemu, co s Paříží byť jen úzce souvisí: *Závidím, jak závidím Alici tu její temnou amatérskou fotografii, na níž je opřena ve větru o zábradlí Eiffelky, závidím ti, že občas vídáš na rentgenovém štítu jemnou kresbu bronchů francouzských repatriantů, zaprášenou uhelným prachem tam kdesi od Charleville. Je jich tu snad několik desítek, těch francouzských a belgických horníků, kteří se vrátili po pětačtyřicátém s cizím přízvukem a silikózou. [...] Hledám v jejich vráskách stopy slaného mořského vzduchu a lačně vdechují alespoň ten křídový pach jejich suchého kašle. Jedinou realitu touhy.*²⁵⁴ Cesta do Francie, ztělesnění vypravěčovy touhy, je pro něj představou z říše snů. Občas se jí ale podaří realizovat právě některému z francouzských repatriantů, kteří uspějí se žádostí o pas a vízum, aby mohli navštívit své umírající rodiče: [...] – a pak

²⁵¹ GREBENÍČKOVÁ, Růžena. Kde život náš je v půli se svou poutí. *Host do domu*. 1966, roč. 13, č. 12, s. 32–35.

²⁵² JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 77–78.

²⁵³ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 39.

²⁵⁴ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 69.

odjíždějí, snad tím neuvěřitelným rychlíkem s nápisem Praha–Strasbourg–Paris–Calais [...].²⁵⁵ I vlak, spojující Prahu s Paříží je, jak vidíme, považován za prvek takřka fantastický.

Ve svých snech se vypravěč ocitá daleko od každodenní litvínovské reality. Nečekaně se objevuje například na pařížském nádraží de l'Est, odkud kdysi odjížděl Rimbaud s Verlainem do Belgie, před prodejnou s nápisem Les Appareils Photographiques, v Latinské čtvrti s červenobíle pruhovanými roletami, na bulvárech s výkladními skříněmi plnými dámského prádla. Nedaleko Sorbonny se vypravěč setkává se slavným francouzským fotografem Atgetem (*štíhlý pán v cylindru připaluje doutník menšímu obtloustlému pánu s plnovousem à la Napoleon III. Au revoir, monsieur Atget!*²⁵⁶), překvapivě se ale nachází i v krajině obrazu Jeana-Baptista Corota, ve snu umístěné přímo před pařížské nádraží: *Já pak náhle vyjdu na vzduch a přede mnou proti vši pravděpodobnosti a všemu očekávání leží líbezná krajina v hnědavých odstínech, mírně a povlovně se svažuje k řece, na jejímž druhém břehu se pase stádo krav. Je to Corotův obraz a zvonce krav křaplavě zvoní.*²⁵⁷

Paříž jako symbol svobody a protipól života v pounorovém Československu zachytil ve své próze *Marieta v noci* (1969) i Jiří Mucha (1915–1991). I zde sní o Paříži jako o městě, nad jehož střechami je věčně modré nebe, člověk připoutaný okolnostmi k průmyslové krajině: *Zahleděl se na černý les, nad kterým se ve vodnatém úsvitu rýsovala těžní věž. Svítala na ní rudá hvězda a kolo se hystericky točilo chvíli dopředu, chvíli nazpátek. [...] Podrážděně se zastavil a zíral na vysoký komín, ze kterého se dral hustý, mazlavý kouř, srážený a odnášený větrem.*²⁵⁸ Nástup horníků do výtahové klece dolu Muchův vypravěč přirovnává ke vstupu do obrovské kovové *tlamy zvířete* s břichem hluboko pod zemí. Když pak dojde v dole k závalu, ocitá se Muchův hrdina přímo v útrokách tohoto zvířete: *V hlubině se stále něco nepozorovatelně děje jako v břiše velikého zvířete. Trávicí proces země, která se snaží slepě vsřebat všechno živé. Připadalo mu, že sedí v útrokách, v záhybu žaludku nějaké zlomyslné obrovské bytosti a čeká, až na něj dojde.*²⁵⁹ A právě v této situaci se hrdina upíná ke vzpomínkám a myšlenkám na Paříž: *Vzduch na ulici je asi vlažný, možná že svítí slunce a odněkud zní harmonika. Bylo to dál než na konci světa. Na druhé planetě.*²⁶⁰

Čtenář však zároveň sleduje paralelní příběh dívky Mariety, která v Paříži hledá štěstí marně. Město se pro ni paradoxně stává místem, v němž dochází k poznání, že její život nemá

²⁵⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život nás je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 70.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 79.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 78.

²⁵⁸ MUCHA, Jiří. *Marieta v noci*. Praha: Československý spisovatel, 1969. S. 7–8.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 59.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 110.

žádné východisko. Muchovo dílo tak konfrontací zdánlivě bezvýchodné situace horníka zavaleného v dole a osudu mladé ženy marně hledající naplnění života ve svobodné Paříži odhaluje iluze, které si člověk většinou neopodstatněně spojuje s určitými místy. Román svým závěrem vyznívá v ideu, že pocity štěstí a bezpečí je třeba spojovat především s lidmi, nikoli místy.

I Jedličkův vypravěč se od snění o líbezné francouzské krajině, pařížských bulvárech, dlouhých pasážích, Eiffelově věži a nádraží de l'Est vrací zpět na území každodenní reality, do Litvínova. Naději, tolik potřebnou k naplnění života smyslem, je totiž podle něj třeba nalézt v konkrétní realitě: *Pět třicet, jedenáctého listopadu, tisíc devět set padesát a něco. Ani nábřeží Seiny, ani Lucemburská zahrada, ani Pont des Beaux Arts – ale vysokotlaká kolona a laboratoře a vinklery a odpařovací věž, zuhelnatělá cesta, po níž kráčí opilý saxofonista, destilace a potrubí čpavku, cisterna a hlídkové věže a ostnatý drát a zauhlování a fenoly a pyrokatechin, pustopustá pustota, Stalinovy závody, hromadný hrob, přerývaný bagry a buldozery, tento svět – naděje, naděje, naděje světa.*²⁶¹

Zdeněk Hrbata formuloval dva krajní póly podob a funkcí města v moderní próze. Zatímco na jednom pólu stojí literárně bezpříznakové město jako dějiště, banální kulisa děje, na pólu opačném *spatřujeme město pojímané a konstituované literárním textem, město splývající s intencí psaní – vysoce aktivní element nebo figura samotného vyprávění.*²⁶² Většina literárních měst se však pochopitelně, stejně jako Jedličkův Litvínov, utváří v meziprostoru mezi těmito krajními póly.

Dále Hrbata na základě analýz konfigurací městských literárních prostorů v literatuře devatenáctého a dvacátého století dospívá ke třem základním podobám jejich zobrazení: *1) Město je (pokud není souběžně tím i oním) jednak reálným, jednak symbolickým dějištěm; 2) splývá s magickou topografií nebo se skládá (celé město nebo jeho části, vybraná architektura) z fantastických či fantomatických dekorací a míst; 3) exponuje problém jedince a celku, davu a samoty, identity a odcizení.*²⁶³

V rámci tohoto repertoáru možností Jedličkův způsob zobrazení města odpovídá třetí variantě, což dokládají mj. slova Vladimíra Papouška: *Jde o situaci intelektuála v dělnickém*

²⁶¹ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 81.

²⁶² HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 405.

²⁶³ Tamtéž.

*prostředí Litvínova, člověka uzavřeného v klauzuře vlastních myšlenek netečným, mechanickým prostředím, s nímž hrdina nemá nic společného.*²⁶⁴

V souladu s poetikou básníků Skupiny 42 se Jedlička totiž odklání od obrazu města stvořeného meziválečnou avantgardou, pro kterou město představovalo okouzlení a optimistickou budoucnost. Počínaje příjezdem do Litvínova líčí Jedličkův vypravěč seznámení s městem jako děsivou existenciální katabázi, prostor severních Čech je nejen geografickou, ale i morální periferií země. Prostor, v němž dominují průmyslové objekty, je charakterizován pojmy pustota, šed', rozbitost a nehotovost; život v tomto městě je pak definován pocity samoty, úzkosti, obklíčení a pronásledování.

Poutník prožívající deziluzi ze světa se často rozhodne pro opuštění „labyrintu světa“ a odchod do „ráje srdce“ či na jiné tzv. vnitřní místo: *Rytíř, poutník či meditující musí nejprve prožít deziluzi ze světa, světa jako exilu, nepřijmout svět [...], odcizit se světu a odpoutat se od něj prostřednictvím zasvěcovacího nebo jiného obřadu, stupňované askeze a meditace, modlitby, martyria, extáze, musí se stát asketou, mnichem, poustevníkem, mučedníkem, vidoucím.*²⁶⁵ Pro odpoutání se od světa se však Jedličkův vypravěč nerozhodl. Vší silou se snaží najít důvody pro pobývání ve vnějším světě, za jehož podobu koneckonců pociťuje spoluzodpovědnost.

Město viděné s výraznou mírou deziluze, absurdity a tragičnosti skýtá dle Zdeňka Hrbaty dvojí možnost: *Možnost poezie, pro niž je město v kterémkoli aspektu „surovinou“ (tak jako je pro B. Hrabala touto „surovinou“ prostředí velkoměstské periferie, staré Prahy, kladenských hutí, jejich detaily a mytologie, vstupující do nové poetiky vyprávění) a dále možnost – pokud ji zcela neškrtně atmosféra bezvýchodnosti –, že také v tomto objektivovaném, dvojznačném prostoru nejrůznějšího dění a zároveň osamělosti novodobých existencí nastane pro subjekt zvrát, že se tu jeho situace „vyřeší“, že v tomto mraveništi například někoho „najde“, že zde dojde k setkání, byť by bylo jenom letmé nebo iluzorní. Město nepřestávají obývat, i kdyby nebyly vysloveny, touha a naděje.*²⁶⁶

A právě druhou z možností představuje próza Josefa Jedličky *Kde život náš je v půli se svou poutí*, jejíž vypravěč v závěru spojí motiv naděje s příběhem lásky dvou mladých lidí.

Postavy mladých milenců nesou silně příznaková jména – jména hlavních hrdinů starověkého bukolického románu *Dafnis a Chloé*, připisovaného řeckému spisovateli

²⁶⁴ PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004. S. 306–307.

²⁶⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 188.

²⁶⁶ HRBATA, Zdeněk. *Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle*. In: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 415.

Longovi. Příběh je zpracován po vzoru meziválečnou avantgardou oceňovaného Julese Laforgua a jeho díla *Legendární morality* (1887), jejichž parodickou metodu zviditelnil ve svém *Odysseovi* (1922) i James Joyce.

Hornický učeň Dafnis Kučera se setkává se svou dívkou – přadlenou Chloe Drexlerovou. *Potáci se trochu, neboť vypil dvě dvanáctky a dva rummy na lačný žaludek. [...] Klopýtá mezi rozdrčenými cihlami, zrezivělými plecháči a kopřivami.*²⁶⁷ Setkání i rozhovor milenců na blátivé cestě, podél níž leží velké černé roury plynového potrubí, jsou stejně jako kulisy příběhu popsány zcela nepoeticky a antiidylicky, v silném kontrastu k Longově pastorálně-idylické předloze: *Chloe uhodí Dafnise do obličeje a s pláčem se dá na útěk. Megafon na sloupu elektrického vedení spustí píseň, v níž zaniká Dafnisovo volání. Rozběhne se za ní, zakopává o zkroucené dráty a kostry dětských kočárků, až ji konečně dostihne a porazí v koutě ohrady mezi uvadlé kopřivy a roztrhanou matraci.*²⁶⁸

Přesto v Dafnidovi a Chloe, představujících novou generaci, vypravěč, vykloněný z okna svého větrného pokoje, vidí naději: *A tu Chloe zvolna zvedá ruce pohybem, kterým vzlétá pták, špičky jejích prstů na okamžik zamíří k večernici, zkříží je nad Dafnisovou hlavou a spouští je v objetí na sever a na jih, uvnitř života, ve vteřinové radosti ze souladného a netrýznivého bytí, v obrovském prostoru naděje.*²⁶⁹

Narozením dítěte, tradičním toposem naděje, Jedličkova próza začíná, vyjádřením víry v osvobodivou sílu lásky končí. Nejedná se však o vyjádření vypravěčova optimismu, nýbrž pouze o usilovné vzdorování atmosféře bezvýchodnosti, která byla pro dobu vzniku díla – padesátá léta dvacátého století – příznačná. Prostředí severních Čech, kraje, s jehož originálním uměleckým ztvárněním je dílo Josefa Jedličky spjato, ji ještě umocnilo.

---

²⁶⁷ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 82.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 83.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 84.

VI. Tematizace prostoru severních Čech v dílech dalších českých spisovatelů

*Každý prostor má místa zlá a místa dobrá, místa zatracení a místa vyvolená. [...] Vyhraněnost míst je ostatně oslabována také všeobecnou relativitou, protože to, co je pro někoho a pro něco místem dobrým, je pro jiného a pro něco jiného místem zlým, a naopak.*²⁷⁰

Daniela Hodrová

VI.1 Bohumil HRABAL

Území českého pohraničí zaujímá zvláštní úlohu v bilančním románu Bohumila Hrabala (1914–1997) *Obsluhoval jsem anglického krále*. Toto dílo, napsané v roce 1971, bylo poprvé zveřejněno v samizdatu roku 1973, pak roku 1980 v exilovém nakladatelství v Kolíně nad Rýnem a na počátku osmdesátých let vyšla kniha ilegálně v nákladu přesahujícím 5 000 výtisků i v Jazzové sekci. Oficiálního vydání se čeští čtenáři dočkali až v roce 1989.

V próze, narušující řadu českých národních stereotypů zejména v pojetí doby druhé světové války a poválečného období, vystupují Sudety jako jakési „území druhé kategorie“. Území, kam byli lidé socialistickým státem posíláni v nejednom případě na základě tzv. umístěnky, nebo dokonce přímo za trest.

Hrdina románu Jan Dítě, v době nástupu komunistů k moci movitý hoteliér, se může vyhnout věznění na Pankráci, stráví-li alespoň rok na lesní brigádě v pohraničí. Přichází tedy do blíže neurčeného místa v okolí městečka Kraslice (německy Graslitz), ležícího v západní části Krušných hor.

Nejprve si všimá „zdivočelé“ přírody, pohlcující horská pole i obydlí, která po odsunu Němců zůstala většinou již opuštěná: [...] *už jak jsem šel, tak jsem odhadem zjistil, kde se pěstovaly brambory, ovsy, kde ještě žita, ale všechno už bylo zarostlé, zrovna tak jako vesnice,*

---

²⁷⁰ HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Vyd. v tomto souboru 1. Praha: Hynek, 1999. S. 48.

*kterými jsem prošel, jako bych prošel Oním světem, [...] a všade z rozpadajících se stavení a plotů trčely mohutné zdivočelé větve [...].*²⁷¹

Popsány jsou také stopy po rabování, jemuž byly domovy odsunutých Němců vystaveny: [...] *taky jsem se odvážil a chtěl vstoupit do několika stavení, ale nevešel jsem, všady jsem stanul s posvátnou hrůzou, nemohl jsem překročit práh tam, kde všechno bylo rozštípáno na kousky, nábytek povalen, židle, jako by je někdo dával na lopatky, nasazoval židli dvojitého nelsona... a sekyrou někdo dral do trámů, jinou sekyrou do zamčené truhly [...].*²⁷²

Protagonista románu se v zanedbaném pohraničí setkává rovněž s neuvěřitelnými případy devastace a dehonestace historických památek: [...] *a když se stromy rozestoupily, přede mnou stál krásný zámek, [...], asi to byla renesance, jak jsem si myslel, a krávy vešly vyraženými vraty do toho zámku, [...], a já jsem šel za těmi kravami, které snad tak zabloudily nebo co, jsem si říkal, ale ty krávy tam měly chliv... veliký rytířský sál, do kterého vedly široké schody a krávy v prvním patře byly v tom sále, pod křišťálovým lustrem [...], a taky tam byla mezi okny veliká zrcadla a ty krávy se s chutí a dlouze na sebe dívaly, a já jsem po špičkách vyšel v kravincích po schodech dolů, a taky jsem shledal, že tohle je asi počátek dalšího, kterak neuvěřitelné se stalo skutkem.*²⁷³

Ani po ukončení lesní brigády se však Jan Dítě nevrací do vnitrozemí. Mění jen místo svého dalšího pobytu v českém pohraničí. Z Krušných hor se přesouvá na šumavskou samotu poblíž obce Srní, kde pracuje jako cestář na odlehlém horském úseku. I zde obdivuje moc a sílu divoké přírody, která polyká zbytky lidské civilizace po odsunutých Němcích. Obraz opuštěných horských vesnic vede Hrabalova vypravěče k úvaze o smyslu uplatnění principu kolektivní viny na německém obyvatelstvu po druhé světové válce: *A jak jsem vjížděl do opuštěnější krajiny, míjel jsem lesní domky německých dělníků, kteří odešli, pokaždé jsem zastavil a stál na prahu do výše prsou v kopřivách a zdivočelých malinách, přes ně jsem se díval do už trávou zarůstajících kuchyní a světniček, skoro v každém stavení byly žárovky, šel jsem po drátech až k potoku, kde byly zbytky maličké elektrárničky s pohonem miniaturní turbíny, elektrárničky zhotovené dělnickýma rukama, které tady kácely lesy, lesními dělníky, kteří tady žili a museli odejít..., že museli odejít a byli odsunuti jako ti bohatí, ti, kteří vedli politiku, kterou jsem dobře poznal, kteří byli zpupní a neurvalí a chvástaví a suroví a plní pyšnosti, která je nakonec srazila, tohle jsem chápal, ale nechápal jsem, proč musely odejít ty*

---

²⁷¹ HRABAL, Bohumil. *Tři novely*. Praha: Československý spisovatel, 1989. S. 293.

²⁷² Tamtéž, s. 293–4.

²⁷³ Tamtéž, s. 294.

*dělnické ručičky, za které tady nepracuje teď nikdo, že škoda těchhle lidí, kteří neměli nic víc, než dřinu v lesích a políčka na stráních, [...].*²⁷⁴

Přes mnohá společná témata týkající se poválečného pohraničí však Hrabalův obraz šumavské krajiny, která se nakonec stala pro jeho hrdinu vyvolenou, není již předmětem zájmu této práce.

Konfrontujeme-li Hrabalův obraz Krušnohoří v díle *Obsluhoval jsem anglického krále* s Jedličkovou prvotinou, je zde řada zásadních rozdílů. Hrabal si na rozdíl od Jedličky nevšímá takřka vůbec městské krajiny na severu Čech, popisuje výhradně osudy opuštěných horských německých vesnic. Jejich tristní stav pak vede protagonistu knihy k odsouzení uplatnění principu kolektivní viny při odsunu Němců.

Kritika odsunu souvisí zejména s dobou vzniku Hrabalova díla: čtvrt století od konce války umožnilo autorovi jednak vidět a hodnotit spornou historickou událost z většího časového odstupu, jednak sledovat reálné důsledky někdejšího rozhodnutí politiků.

---

²⁷⁴ HRABAL, Bohumil. *Tři novely*. Praha: Československý spisovatel, 1989. S. 303.

VI.2 Emil JULIŠ

V roce 1953, tedy přibližně ve stejné době, kdy se do Litvínova z Prahy přestěhoval Josef Jedlička, poznal tento region zblízka i básník Emil Juliš (1920–2006). Juliš sice stejně jako Jedlička pocházel z Prahy, už ve svých jedenácti letech se však s rodiči odstěhoval do Loun, dnes náležejících Ústeckému kraji. Na počátku padesátých let pracoval v Lounech jako účetní, ale roku 1953 byl v rámci akce „Sedmdesát tisíc z administrativy do výroby!“ odeslán pracovat do mostecké ocelárny. V šedesátých letech byly pak jeho kontakty s industriálním severočeským regionem ještě těsnější: od roku 1961 bydlel přímo v Mostě a v letech 1966–1969 pracoval jako redaktor kulturní části měsíčníku Dialog, vycházejícího v Ústí nad Labem. Poté, co byl časopis Dialog z moci úřední zastaven, působil Juliš ještě krátce ve stejnojmenném mosteckém nakladatelství. Ve městě Most Emil Juliš žil téměř třicet let.

S básnickou tvorbou začínal Juliš, silně ovlivněn přátelskými kontakty s Jiřím Kolářem, zhruba ve stejné době, kdy Jedlička usedl k psaní textu *Kde život náš je se svou poutí*. První sbírku, nazvanou *Progresivní nepohoda* (1965), však kvůli zásahům cenzury vydal až v polovině šedesátých let. Tehdy její vydání na popud Jiřího Koláře prosadili Ivan Diviš a Karel Šiktanc. Charakterem své poetiky se Juliš začlenil mezi experimentální básníky. Pokoušel se o obrazové básně, využíval metod permutace a variace i jiných experimentálních postupů. Vrcholem jeho experimentální poezie byla sbírka *Nová země*, jejíž náklad byl roku 1970 zničen a vydána byla až v roce 1992. Po ní se Juliš vrátil k volnému verši a k tradičněji pojaté poezii.

Obrazy podkrušnohorské krajiny nacházíme v jeho poezii od samých počátků. O zásadním vlivu regionu na Julišovu tvorbu se v doslovu k autorskému výboru z tvorby, vydanému pod názvem *Pod kůží* (2007), zmiňuje i Jan Štolba: *Ačkoliv původem z Prahy, Emil Juliš je životem i tvorbou osudově svázán s drsným průmyslovým krajem severních Čech. Na Mostecku, mezi šachtami a jámami povrchových dolů, v „infernální krajině fabrik“, [...], nachází básník svou „černou poezii“ [...]. Drsná a rozbitá severočeská krajina je Julišovým zásadním prožitkem. Znamená pro něj cosi, co se opravdu zadře „pod kůží“, je pro něho pronikavým sblížením se s tvrdostí žilů, s magmatickou podstatou proměnlivých dějů*

lidského i anorganického světa. Zároveň se ale krajina v díle okamžitě mění i v klíčovou, do mnoha stran rozvíjenou metaforu.²⁷⁵

Obdobně jako Jedličkův vypravěč, i Julišův básnický subjekt reflektuje v díle první kontakt s krajinou, konkrétně v básni *Příchod do krajiny SHR* ze sbírky *Nová země: já, který přišel ne zdaleka, také ne zblízka / já, který znal skřivany a louky, žil se zelenou řekou / já, který jsem zblízka skřivanem, dávno nežiji se zelenou loukou / já, který přicházím také řekou, ale který znám / ale který poznávám, že cesta nadále nepůjde než černým uhlím / že cesta nadále nepůjde než podél ohrad kouře a popele / [...]*.²⁷⁶

Označení Julišovy poezie jako černé je nad jiné výstižné. Černá jednoznačně převažuje, ať už je zmínka o černých horách, černé krajině, černém kouři, černých siluetách stromů, městě černí pokrytém, černých mracích apod. Naléhavě působí také přirovnání krajiny k poušti, v tomto případě rovněž černé, či k mrtvé krajině: *Jiná pláň, samá mrtvá země, sterilní. / Vyčnívají z ní kusy drátů, rezavé plechy, / ohořelá dřeva, dehtové papíry a kosti, / zbytky lidského bytování, konce věcí; / [...]*.²⁷⁷

Zkáza krajiny vyvolává existenciální pocity úzkosti a bezmoci, s nimiž se básnický subjekt svěřuje čtenáři např. v básni *Děs* ze sbírky *Nová země: [...] nemohu se pohnout, proniká mnou úzkost, jsem tíživě bezmocný / [...] / myšlenka, že přestala existovat moudrá příroda, že přestala / nemohu se pohnout, nemohu se pohnout, nemohu se pohnout, / nemohu se pohnout, proniká mnou úzkost, jsem tíživě bezmocný / stačím si ještě uvědomit, že přestala existovat moudrá příroda / že přestala existovat, že přestala... děs.*²⁷⁸

V jednotlivých básních Emila Juliše nacházíme řadu motivů totožných či příbuzných s motivy, pomocí nichž zachytil námi sledovaný prostor i Jedlička: ptačí kostry, prach, železo a rez, páchnoucí kouř s popílkem, detonace, povrchové šachty, blátivé cesty, komíny aj. Nechybí ani infernální motivy plamenů „dantovského pekla“: *Oči planoucích ohňů vyvracejí se vzhůru / i Dantem opuštěny / vrhajíce k nebesům již jenom tmou.*²⁷⁹ Zoufale skřípějící příroda je i u Juliše zastoupena často motivy stromů, které jsou *holé, zrezivělé* nebo po nich dokonce zbyly jen *zasychající strupy*.

I v Mostu je – stejně jako v Jedličkově Litvínově – po válce opomíjen duchovní život a historické hodnoty, jak ukazuje koláž všedních a nepoetických obrazů, z nichž se skládá báseň *Vzpomínka na noční Most v roce 1953*, publikovaná ve sbírce *Pod kroky dýmů* (1969):

²⁷⁵ JULIŠ, Emil. *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*. Praha: Dybbuk, 2007. S. 180–181.

²⁷⁶ JULIŠ, Emil. *Nová země*. Praha: Československý spisovatel, 1992. S. 49.

²⁷⁷ JULIŠ, Emil. *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*. Praha: Dybbuk, 2007. S. 61.

²⁷⁸ JULIŠ, Emil. *Nová země*. Praha: Československý spisovatel, 1992. S. 41.

²⁷⁹ JULIŠ, Emil. *Pod kroky dýmů*. Most: Dialog, 1969. S. 48.

– – – *prázdnota a ticho / vytlučeního kostela na třetím náměstí / zurážené ruce svatého / opředené zaprášenými pavučinami.*²⁸⁰

Obyvatelé „černého města“ se nechávají uchlácholit vnucovanou iluzí spokojeného života: [...] / *a oni se o básníky neprosí – těch padesát tisíc / s teplou vodou a dálkovým topením / televizory a tranzistory / jsou spokojeni nic jim neodporuje / všechno je v pořádku nikdo přece neříká / že třeba žijí nějak moc pohodlně nebo špatně nebo / – nedej bůh – že snad ani nežijí / protože se nijak nesnaží být znepokojováni poznáním / či důvodem bytí [...].*²⁸¹

Lyrizovaná próza *Potřeba tance*, publikovaná ve sbírce *Nová země*, pak vyjadřuje atmosféru až neuvěřitelně blízkou Jedličkově prvotině. Obrazy devastované přírody jsou propojeny se ztrátou nevinnosti, s hromaděním majetku, s pocity osamění, odcizení a ohrožení, prožívanými obdobně jako v případě Jedličkova vypravěče v nepříjemném průvanu, s nostalgickou touhou po změně, s voláním po odpovědnosti člověka k sobě samému, s voláním po návratu naděje, radosti a krásy do lidských životů: [...] *co je naše, když zůstaneme sami mezi tím vším a elektrárny běží naplno a sedíme u okna otevřeného na zbytek zrezivělého lesa a stroje neustále vymílají maso země i kosti skal a na útržek vzduchu prostoupený kouřem a z hor zůstávají pahýly, z krajín torza a civíme daleko přes půlnoc a kouře neslyšitelně deptají krajinu i člověka tam, kde se člověk stal ohroženým každou vteřinou zastavení se a civíme až do rána sedíce v průvanu otevřených dveří a oken a naše byty, naše automobily, naše televizory a necháváme se ovívat vzácnou melancholií vína a naše ... a naše... a naše ... a nostalgií po něčem, co zítra zadupeme do prachu před domem a naše je vlastně co a budeme spěchat do života leptaného kyselinou touhy a co je naše, když zůstaneme sami mezi tím vším a touhou po nezadatelné odpovědnosti člověka k sobě samému a sedíme u okna otevřeného na zbytek zrezivělého lesa a člověka k člověku, člověka ke světu [...] a tancovat se také vždycky nechce a elektrárny běží naplno a stroje neustále vymílají maso země i kosti skal, ale tančit, tančit by se chtělo.*²⁸²

Celkově v Julišově poezii převažují tóny tragické, ale i z těch nejtemnějších obrazů zániku a smrti vyrůstá vždy naděje: *A také to že člověk žije (jako ten strom) s obrodnou silou / Bezostyšnou otevřeností dravým směřováním bojem o trvání / Přilnutím k zemi-cizince touze starosti a naději.*²⁸³

²⁸⁰ JULIŠ, Emil. *Pod kroky dýmů*. Most: Dialog, 1969. S. 33.

²⁸¹ Tamtéž, s. 37.

²⁸² JULIŠ, Emil. *Nová země*. Praha: Československý spisovatel, 1992. S. 81–82.

²⁸³ JULIŠ, Emil. *Pod kroky dýmů*. Most: Dialog, 1969. S. 70.

I v jiných krajích docházelo s důrazem na rozvoj průmyslu k necitlivým zásahům do přírody, přesto v nich nedošlo k ekologické katastrofě takového rozsahu jako v Podkrušnohoří. Možnou příčinu tragédie vyjádřil Emil Juliš v básni *Tvář*, která mj. dokládá i Julišovu zálibu v aluzích na díla jiných autorů: *i tvář krajiny zuhelnatělých a obnažených vegetací i tvář / krajiny dávající i tvář krajiny rabované i tvář krajiny / k níž člověk ztratil cit a tím ji ztratil i tvář krajiny / vyvzdorované i tvář krajiny v dědictví dané i tvář krajiny / zcizené i tvář krajiny k níž bylo všechno naše odsouzené.*²⁸⁴

Severní Čechy jsou pro Juliše zcizenou krajinou, k níž člověk ztratil vztah. Básnický obraz odpovídá závěrům celospolečenské diskuse, která již v šedesátých letech dvacátého století poukázala na jasně patrnou souvislost ekologické problematiky s nedostatkem citových vazeb lidí k zemi nově osídlené po odsunu původního obyvatelstva. Ani poměrně otevřená kritika státní hospodářské politiky v šedesátých letech a zviditelnění jejích důsledků pro životní prostředí však nezabránilo další devastaci regionu, především smutnému osudu města Most, který Emila Juliše rovněž nenechal klidným.

Uvažujeme-li dnes o Mostecku, sotva si někdo vzpomene, že byl Most ve středověku významným obchodním centrem, královským městem, v jehož okolí byly od počátku třináctého století zakládány vinice. Většina má v paměti pouze novodobou historii oblasti, která se začala psát někdy ve druhé polovině devatenáctého století, když byly v okolí města objeveny obrovské zásoby uhlí.

Osudy Mostu, který byl kvůli bohatým nalezištím uhlí přímo pod městem v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století zbořen a nově vystavěn o kus dál, jsou Julišem evokovány především ve sbírce *Bližíme se ohni*. Sbírkou byla nejprve (bez autorova vědomí) roku 1987 vydána v Mnichově v nakladatelství Poezie mimo domov, její značně odlišnou definitivní verzi básník vydal v Severočeském nakladatelství v Ústí nad Labem roku 1988.

Mizející Most je označen jako město, na které dopadl *nelítostný Damoklov meč*. Vedle antické mytologie je při zachycení tragédie tohoto severočeského města užito i biblických reminiscencí, které měl v oblibě také Jedlička: *Dnes mohou zmizet všechny zdi spíš než hradby Jericha. / Každé město je hříšnou řízí; kolik živi spravedlivých?*²⁸⁵

I zde se tragédie pojí s pocity odcizení (*Na infernálním obzoru měst ohňů, kouře, betonu, / uhlí a daleké blízkosti lidí*²⁸⁶), s kritikou bezohledného utilitárního přístupu ke

---

²⁸⁴ JULIŠ, Emil. *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*. Praha: Dybbuk, 2007. S. 40.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 109.

²⁸⁶ JULIŠ, Emil. *Bližíme se ohni*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1988. S. 22.

krajině (*Zóna se rychle / – co je to jeden život, / co pár životů, co celý věk – / propadá do vln uhelného moře.*²⁸⁷), s otázkami po odpovědnosti (*Odmítáme tvrzení, že odpovědní jsme všichni, / je to známá finta, i voláme: Proč jsi nás / opustil, proč jsi nás zavrhnul, ty...*²⁸⁸).

Obdobné motivy jako Jedlička použil Juliš také k zachycení stereotypnosti a uniformity života lidí v průmyslovém městě. I u něj je to zvonění budíků, zvuk píchaček, sledování televize, černá káva: *Násilnické zvonění budíků / způsobuje katastrofy v epicentru nervů, ale ideály / ne a ne se zhroutit. Kroky tepají / nevratkou dlažbu panelových kaňonů. / Kdesi v galaxii však trvá mrazivé ticho. / [...] / Píchačky slouží ranní mši, jsou zapojeny / do času. Některé tváře už jsou pod maskou / a šlehají mravenčíkovým jazykem / syrovátku teleprogramů / [...] / Už už vypukne řetězová reakce černé kávy / [...] / Člověk si však brzy zvykne, prý i na smrt si zvykne, / neberme její jméno nadarmo. Nanebevstoupení / v tomhle industriálním výběhu potká jen ty, kteří / rozdrtí náhle zešílevším podpatkem zvonícího budíka, / čistě se umyjí, pečlivě oholí, obléknou se / a vyjdou dveřmi úsměvem napřed. Kampak to jdou?*²⁸⁹

Julišův pojem *industriální výběh* v sobě zahrnuje nejen přirovnání lidského života k životu zvířat, ale vyjadřuje především omezení svobody. Svobody, která v tomto pojetí nesouvisí s politickým režimem, ale se způsobem života moderního člověka, a představuje tak téma i dnes mimořádně aktuální. Téma, které ve své prvotně ztvárnil i Josef Jedlička, jehož s Julišem pojí evidentně také potřeba nalézt cestu od skepse k naději: [...] *tančím na rozkvetlém asfaltu / pod táhlými mraky kouře, odpočívám / na stráni s popílkovým spadem, / dokud nezačne působit kyselý déšť / či páchnoucí mlha. [...] ztrácím jednu iluzi za druhou, / naděje vychází ze zklamané představy, / přesto se jí pořád držím za sukňe [...]*²⁹⁰

A naděje může vyrůst, stejně jako o tom píše Jedlička, právě ze zdánlivě beznadějně situace severočeského regionu: *Tak může vzejít desetitisíce srdcí nalitých krví / a bušících vesmírnými údery na pokraji této jámy [...] a pohybují se hlinou železem a uhlím pokud stačí krev / pokud nepotkám tak velkou dobrotu že sama zastaví můj pohyb / abych mohl klást poslední otázku tu / která všemi svými kořeny vrůstá do mého století / a odtud saje mízu té stále v krvi topené / a stále znovu jako měsíc narůstající / odpovědi lidskosti a štěstí.*²⁹¹

²⁸⁷ JULIŠ, Emil. *Blížíme se ohni*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1988. S. 67.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 71.

²⁸⁹ JULIŠ, Emil. *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*. Praha: Dybbuk, 2007. S. 150.

²⁹⁰ JULIŠ, Emil. *Blížíme se ohni*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1988. S. 27.

²⁹¹ Tamtéž, s. 35.

Z předcházejících řádků vyplynulo, že se v Julišových verších obdobně jako v Jedličkově prvotině setkáváme s hledáním podstaty lidství, se snahou o co nejnítěnější výpověď o tomto světě a s hledáním co nejpřesnější odpovědi na otázky lidské existence.

VI.3 Vladimír PÁRAL

V souvislosti se zobrazením severu Čech v české literatuře rozhodně nemůžeme pominout jméno spisovatele Vladimíra Párala (nar. 1932). Z jeho rozsáhlého díla si pro srovnání se zobrazením prostoru v Jedličkově prvotině vybereme jednu z próz autorovy slavné „černé pentalogie“ – román *Milenci a vrazi* (1969).

Výčet toho, co mají Jedlička a Páral společného, je vcelku bohatý. Oba se soustředili na problematiku všedního života, oba zachytili střet snů a ideálů s každodenní realitou, oba usilovali o zobrazení konzumního způsobu života a stereotypního, zmechanizovaného denního rytmu. Oba autoři se také rozhodli experimentovat s vypravěčskou technikou, ale každý se při hledání své poetiky vydal jinou cestou. Páralův technický styl se od Jedličkova lyrizujícího liší naprosto zásadně, přestože oba autoři hojně využívají intertextových a metatextových prvků.

Vraťme se však k otázce zobrazení severočeské industriální krajiny. Ani pro Párala, stejně jako je tomu v případě Josefa Jedličky, nejsou severní Čechy krajem rodným. Narodil se v Praze, od dvou let žil v Brně a kontakt se severočeskou krajinou získal až prostřednictvím svého prvního zaměstnání. Po absolvování pardubické VŠCHT pracoval jako chemický inženýr mj. v Ústí nad Labem, kam je situován také děj románu *Milenci a vrazi*.

Základní kulisy města tvoří obludné konstrukce dálkových plynovodů, stožárů vysokého napětí a tovární lanovky. Jeho ulice jsou *zasněžené* neustále se snášejícím béžovým spadem a *osou všeho je nesmírný komín elektrárny jak triumfující falus chrlící chuchvalce dýmu*.²⁹² Obyvatelé trpí – zejména kvůli špatnému ovzduší – zdravotními problémy, ale to není jediné, co je trápí. Celková atmosféra ve městě působí bezvýchodně: [...] *do smrti shrbení a ploužící se tímhle městem srabu, kde ve dne v noci padá vražedný prach z elektrárenských komínů a kde všechny děti od narození kašlou* [...].²⁹³

Páralův román líčí osudy několika mileneckých a manželských párů, přičemž vedle problémů soukromého života postav věnuje autor velkou pozornost také jejich pracovnímu uplatnění. Většina románových postav je zaměstnána v továrně, pro kterou si Páral vymyslel jméno Kotex. Továrna je sice místem ponurým, ale zároveň monumentálním: *Modrošedé*

²⁹² PÁRAL, Vladimír. *Milenci a vrazi*. Praha: Melantrich, 1990. S. 291.

²⁹³ Tamtéž, s. 318.

*kontury závodu, věž, stanice a haly, v jitřním oparu jak kotvící letadlová loď, velkolepá, poutavá a vzrušující technická hračka z kovu pro muže – [...].*²⁹⁴

Po mnoha letech práce v továrně však i jeden z protagonistů Páralova románu, stejně jako Jedličkův vypravěč, dochází k dantovské aluzi. Váhá však, zda je pro továrnu vhodnější přirovnání k pecku, či neméně děsivé připodobnění ke koncentračnímu táboru: *Nová hala na mě zírá černým vchodem bez vrat. Co takhle dát sem kovanou mříž s lucernou? Na ni nápis ZANECHTE VEŠKERÉ NADĚJE, KDO SEM VCHÁZÍTE nebo nápis ARBEIT MACHT FREI?*²⁹⁵

Ani krajina v okolí Ústí nepůsobí přitažlivě. Obdobně jako Jedlička hovoří v případě Litvínovska o krajině *prvního dne stvoření*, i Páral označuje zobrazovaný prostor jako *nahou biblickou krajinu*, ze které se zdvihá *mrtvé pohoří násypek a hald*.²⁹⁶ Vesnice jsou poznamenány hromadným transferem původního německého obyvatelstva a necitlivým přístupem nově příchozích: *Ve volném čase [...] projížděl čtyřikrát denně dříve německými, nyní polozřícenými obcemi, jejichž obyvatelé krátce po nastěhování neprodleně pozurázeli kříže a sochy světců na návsích a v polích a jakoby vyčerpání tím úsilím nechali pak chátrat svá vlastní, přelacino nabytá stavení.*²⁹⁷

Odsun jako takový nepatří k tématům Páralových textů, ale chování některých Čechů ve vysídleném kraji je, podobně jako v Jedličkově díle, součástí autorovy kritické charakteristiky společnosti: *Sladké holčičky svých vládnoucích papíneků, vypěstované v omračujících vilách odpravených židovských a odsunutých německých komerčních ředitelů, advokátů a chirurgů, [...] uvnitř těžké lustry původních majitelů, jejich obrovské tmavé obrazy [...].*²⁹⁸

Páralův obraz severních Čech však v dalším období autorovy tvorby prochází značným vývojem. Sarkastický obraz deformovaného životního stylu a konzumní mentality lidí, *shrbených a ploužících se městem srabu*, se proměňuje. Viktor Panc, jeden z vypravěčů Páralovy prózy *Mladý muž a bílá velryba* (1973), s pocitem úlevy opustil rodnou Prahu a rozhodl se pro život právě v Ústí nad Labem: *[...] jak vůz ujížděl dolů k centru, rozevřelo se za řekou panoráma mého rodného města, v němž jsem prožil asi už všechno, co se na této*

---

²⁹⁴ PÁRAL, Vladimír. *Milenci a vrazi*. Praha: Melantrich, 1990. S. 7.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 374.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 318.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 76–77.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 8.

*planetě dá... a které mám s úlevou už za sebou.*²⁹⁹ Okolí Ústí líčí Viktor jako nádherný kraj s řadou romantických přírodních koupališť: *Hned pod ním se prostírá Lesní oprám – rozsáhlá vodní plocha, vzniklá zatopením opuštěného dolu, s několika docela malými travnatými plázičkami, všude kolem husté hájky rostoucí divoce z propadlin a plynule stoupající do strmých vysokých lesnatých svahů a úbočí hlavního horského hřebene. [...] Sedím tu na trávě a hledím zpříma na vodu, hory a nebe. Víc už nepotřebuji a nechci.*³⁰⁰ Příroda v okolí průmyslového města je tak pro jednoho z hlavních hrdinů místem, v němž nachází a prožívá pocity smířenosti se světem i vlastním životem: *Nyní lehávám na náhorních loukách Krušných hor, odkud je vesmír patrně blíže... teprve smířenému přístupný.*³⁰¹

Také poměry v ústeckém průmyslovém podniku jsou líčeny ve srovnání s pražským pracovním prostředím téměř jako idyla. Ústy jednoho z dělníků se např. dozvídáme: *Nevím, jak to děláte v Praze, ale tady se podrazy nepěstujete.*³⁰² Chemická inženýrka Edita, která se v Ústí sice narodila a vyrostla, ale nyní žije a pracuje v Praze, dochází na základě srovnání obou pracovních prostředí k závěru: *Ale nejvýraznější na těchto lidech a všem jim společná je jejich klidná a sebevědomá nezávislost. Tady se nikdo netřese o místo, nepachtí se udělat kariéru, neintrikuje, nešplhá ani se nevypíná... tady se prostě scházejí na osm hodin denně, které si nehodlají ničím otrávit, pokojně uznávají svého mladičkého mistra, a když je požádal, klidně se tu kvůli mně zdrží déle o dalších osm hodin.*³⁰³

Porovnáme-li tuto charakteristiku s nelítostným bojem „červených“ dobyvatelů a „modrých“ obležených v jen o málo mladším románu *Milenci a vrazi*, nevyhneme se úvahám o dvojím způsobu recepcie Páralova díla v období normalizace, tedy možnosti číst některá jeho díla jako parodie.³⁰⁴

Porovnání popisu prostoru v prvotině Josefa Jedličky a v románu Vladimíra Párala *Milenci a vrazi* ukazuje na četné shody v pojetí této kategorie u obou autorů. Páralovo dílo je však, na rozdíl od fragmentární Jedličkovy prózy, založeno na ději. Děj je vždy výrazným jednotícím faktorem, a tak docházíme k závěru, že prostor, do kterého Páral svůj modelový příběh zasadil, nehraje pro celkovou integritu literárního díla úlohu tak zásadní, jako je tomu v próze Josefa Jedličky.

---

²⁹⁹ PÁRAL, Vladimír. *Mladý muž a bílá velryba*. Litvínov: Dialog, 1995. S. 5.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 31.

³⁰¹ Tamtéž, s. 9.

³⁰² Tamtéž, s. 120.

³⁰³ Tamtéž, s. 156.

³⁰⁴ Více o tom viz např. JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989*. Praha: Nakladatelství Academia, 2008. S. 485.

VI.4 Jiří ŠVEJDA

Poetikou Vladimíra Párala se inspirovala skupina autorů, kterým dobová kritika prisoudila označení severočeská literární škola. Jednalo se o spisovatele, kteří žili v severních Čechách a v sedmdesátých letech 20. století vydávali svá díla v ústeckém Severočeském nakladatelství, jehož redaktorem byl v letech 1971–1974 právě Vladimír Páral. Vedle Páralova vlivu a osobní znalosti průmyslového regionu autory spojovala také zobrazovaná témata: postavy prožívající konflikt mezi svými představami a realitou, problematika práce, vztah práce a soukromého života, kritika konzumního života. *Jako inspirační vliv Vladimíra Párala byl vnímán důraz na dějovost a čtenářskou přitažlivost, ale také větší důraz na sociologický rozměr reality. Oceňováno bylo, že jednotliví tvůrci reflektují svou příslušnost k industriálnímu kraji a evokují svérázné scenerie severočeského regionu, v němž se aglomerace průmyslových měst osobitě prostupuje s přírodou.*³⁰⁵ Vzhledem k faktu, že se jedná o autory publikující oficiálně v období normalizace, modelovost a výrazná kritičnost Páralovy „černé pentalogie“ byly naopak potlačeny.

Kromě Vladimíra Párala byli za reprezentanty severočeské literární školy označováni Jiří Švejda, Václav Dušek, Josef Volák, Arnošt Herman, František Srnec a v první polovině osmdesátých let i někteří mladší prozaici, např. Petr Novotný a Pavel Růžek.

Jiří Švejda (nar. 1949) zaujal čtenáře i kritiku především svou románovou prvotinou *Havárie* (1975). Děj románu je situován, stejně jako Jedličkovo dílo *Kde život náš je v půli se svou poutí*, do města Litvínov. V případě Jiřího Švejdy se však jedná o autorovo rodiště a rodáci, citujme slova z vnitřního monologu jedné z hlavních postav Švejdova debutu, *na něj nedají dopustit.*³⁰⁶

Láska k rodnému městu je ale jen jednou z možných příčin zcela jiného obrazu Litvínovska, než jaký čtenářům předložil Jedlička. Dalším faktorem, který jistě ovlivnil Švejdův způsob zobrazení prostoru, je čas příběhu. Litvínov sedmdesátých let skýtal ve srovnání s ponurými lety padesátými, která zachytil Jedlička, jistě více pozitivních momentů.

---

³⁰⁵ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989*. Praha: Nakladatelství Academia, 2008. S. 506.

³⁰⁶ ŠVEJDA, Jiří. *Havárie*. Praha: Československý spisovatel, 1990. S. 191.

Svou roli sehrál také fakt, že Švejda se nechystal psát „do šuplíku“, chtěl publikovat, a tak se vyhýbal všemu, co by mohlo vydání jeho knih v éře normalizace znemožnit. Temný a jednoznačně negativní obraz regionu rozhodně neodpovídal požadavkům doby.

A tak zatímco u Jedličky byl litvínovský Kolektivní dům megalomanskou stavbou socialismu, která zbavovala lidi soukromí, pro Švejda protagonistu byl byt v devátém poschodí bezpečným domovem, kde prožil hezké dětství: *Kamil pocítil úzkost a stesk. Stesk po něčem prchavě neskutečném, co se už nikdy nemůže vrátit. To sálavé zářivé světlo, lemující oblohu nad továrnou jak svatozář, bylo neodlučitelně spjato se vzácnými okamžiky, kdy na mne měl táta čas... Z devátého patra kolektivního domu jsme vzhlíželi na vzdálená oblaka rudého ohně a otcova obrovitá paže hrála přes slabé pyžámko na těle.*³⁰⁷

Plameny šlehající z továrních komínů litvínovské chemičky zde nevyvolávají představy dantovského pekla. Motivy plamenů mají u Švejdy naopak význam pozitivní, jsou přirovnány nejen ke svatozáři továrny, ale mají také funkci jejich strážních ohňů: *Za viaduktem nad temnou svažující se strání vyšlehlý plameny obou fakulí. Dva věčné strážní ohně chemičky.*³⁰⁸

Továrna samotná, kterou Jiří Švejda poznal zblízka, protože v ní na několika různých pozicích sám pracoval, pak působí většinou spíše ponurým dojmem, ale např. popis chemických závodů za nočního osvětlení nepostrádá překvapivé poetické motivy: *Jako šňůrky s navlečenými zářivými korálky se z jakéhosi nádvoří za bránou paprskovitě rozbíhaly betonové ulice do nitra závodu. Obrovské opuštěné město. Dunící gigant. Silné železobetonové zdi staveb a tuny ušlechtilých kovů. [...] Sykot páry z kondenzačních hrnců a netěsných fičících přírub vytvářel zvukovou kulisu futuristického hororu. Tajuplné město.*³⁰⁹

Jako protiváha k popisu tohoto tajuplného „ocelového“ města působí vypravěčovo líčení místních parků: *Zámecký park byl plný barev a vůní. Z barev převládala zelená, ale i ta měla tolik odstínů. Sršící zeleň ozářených ploch, zlatavá zeleň neproniknutelné clony stromoví, šťavnatá zeleň vzrostlého trávníku... [...] Když tudy člověk proběhne ve spěchu, barbarsky přehlédne ten ostrov krásy uprostřed průmyslového města.*³¹⁰

Okouzlejícím dojmem působí za krásného počasí na hrdinu románu i okolní krajina: *Při pohledu na mimořádně jasný obzor jak potažený modrým baldachýnem, na korunku*

---

³⁰⁷ ŠVEJDA, Jiří. *Havárie*. Praha: Československý spisovatel, 1990. S. 282.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 282.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 285.

³¹⁰ Tamtéž, s. 191.

*Krušných hor ze tří stran obklopující město, na sluncem zalité špičky smrků pokrývajících mohutné kopce hustou zelení, dojetím ztrácel dech.*³¹¹

Radostné obrazy přírody v okolí i uprostřed města jsou však spojeny výhradně s obdobím jara. Podzim či zima jsou naopak obdobím, kdy město *rdousí* páchnoucí mlhy: *Padala mlha. Jako lenivé ale neúprosně postupující moře zahalovala osvětlené město neprodyšným, nepříjemně páchnoucím mrakem.*³¹²

Šeď, popílek, sirovodíkové exhalace, tovární komíny, hluk agregátů, zmrzačené stromy, průdušková onemocnění či zástupy lidí čekajících na zastávkách jsou motivy, které se objevují téměř u všech spisovatelů popisujících severočeská průmyslová centra. Depresivním obrazům Jedličkova Litvínova se ale u Švejdy nejvíce blíží popis městečka Obrnice, kam se hlavní hrdina románu *Havárie* s manželkou a dcerou z Litvínova přestěhovali.

Venkovský ráz původně převážně německé obce nedaleko Mostu se v první polovině sedmdesátých let mění. Dochází k rozsáhlé výstavbě, jejíž součástí je především panelové sídliště pro pracovníky okolních průmyslových závodů: *Šedivé přišlápnuté městečko se krčilo pod mohutným silničním nadjezdem krušnohorské magistrály. To byly staré Obrnice. Šedivé a černé nízké hornické domky, ulička, rozježděná těžkými nákladními vozy, které se tudy hnaly k mohutnému velkolomu pro upravené uhlí, zanedbaný chátrající dvůr bývalého statku, dnes skladiště rozmanitého harampádí, a hlučící špinavé nádraží sotva sto metrů před věžákem. Věžka městského kostelíka, nejvyšší stavby ve staré části městečka, se ztrácela v mlze. Vlastně to ani nebyla mlha, ale oblaka dýmu z celého mosteckého kotle, nahuštěná nízkou oblačností k zemi. Tady snad nikdy nesvítí slunce, napadlo ji, a jak stála sama na balkóně, pocítila úzkost. Chlad a přítí. Věčný podzim. A ty věžáky tu působí jako pěst na oko. Nepochopitelné, že do moderního výstavného Mostu jsou odtud dva a do hřejivě domácího Litvínova sotva čtrnáct kilometrů. To městečko tady jako by bylo ztraceno v neproniknutelné pustině.*³¹³

Litvínov ze srovnání s rozestavěnými (a ve staré části naopak chátrajícími) Obrnicemi vychází jako město skýtající – zcela v rozporu s pocity Jedličkova vypravěče – pocit domova. Takový obraz Litvínova (stejně jako např. vypravěčovy zmínky o brzkém zakoupení nových filtrů na tovární komíny, díky nimž nebude v dohledné době okolní krajina již připomínat poušť) vycházel jistě dokonale vstříc dobové politické objednávce období počátku normalizace.

---

³¹¹ ŠVEJDA, Jiří. *Havárie*. Praha: Československý spisovatel, 1990. S. 312.

³¹² Tamtéž, s. 32.

³¹³ Tamtéž, s. 243.

Z analýzy tematické vrstvy textu románu *Havárie* vyplynulo, že mnohem více než k osudům ekologickou katastrofou postiženého regionu se Jiří Švejda kriticky staví k jevům jako honba za penězi a majetkem, závist, snobismus, tedy k projevům konzumního způsobu života. V obdobném duchu se ostatně nese charakteristika celé tzv. severočeské literární školy: *Jejich příběhy stály na aktivních postavách, které naplno prožívají konflikt mezi ambicemi a životní realitou, respektive polaritu práce a osobního milostného či rodinného zázemí. Případné kritické prvky jednotlivých próz pak mířily proti tomu, co bylo v dobové terminologii označováno jako maloměšťáctví a co mohla angažovaná kritika interpretovat jako odmítání přežitků minulosti, které nepatří do rozvinuté socialistické společnosti.*³¹⁴

---

³¹⁴ JANOUŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989.* Praha: Nakladatelství Academia, 2008. S. 506.

VI.5 Václav DUŠEK

Konflikt mezi sny a představami o životě na straně jedné a prožívanou realitou na straně druhé je dominantním problémem postav v dílech Václava Duška (nar. 1944). V souvislosti se severočeskou literární školou se o tomto spisovateli hovořilo především v počátcích jeho tvorby. Vzhledem k postavám mladých outsiderů, které revolta a touha po osobní svobodě vede k (mnohdy záměrnému) vyčlenění z konformní společnosti nebo je přivádí dokonce do křížku se zákonem, bývá Duškovo literární dílo uváděno také v souvislosti s linií české literatury zobrazující nonkonformní životy lidí na společenské periférii.

S regionem severních Čech jsou spojeny novely *Panna nebo orel* (1974) a *Druhý dech* (1975), které mají společného protagonistu Tadeáše Falka. (Později se Dušek k této postavě ještě vrátil a napsal díla vracející se do období Falkova problematického dospívání. Volnou „falkovskou“ tetralogii tak doplňují prózy *Tuláci*, 1978, a *Dny pro kočku*, 1979.)

Novela *Panna nebo orel* líčí osudy již dospělého Tadeáše, zaměstnaného jako řidiče na jatkách v Teplicích. I v Duškově pojetí je severočeské město charakterizováno pospíchajícím davem dělníků, přeplněnými trolejbusy, šedými zdmi továren, dýmajícími komíny, chrlicími čpavý kouř: *Město nám za zády svítilo do noci a ztrácelo se v kouři a jedovatých parách.*³¹⁵

Přesto se Teplice stanou městem, v němž Tadeáš najde domov. V rozhovoru vysvětluje přítelkyni z dětství, proč se nechce vrátit do Prahy: „Zvykl jsem si, a to je všechno. Chybělo by mi, kdybych ráno neviděl vrcholky hor a stromy.“ [...] *Usmála se a vzdychla. „Vím, že tam jsou mlhy a spousta továren. Kam se podíváš, samá továrna, dým a zápach. Já mám z továren strach.“ „V noci z těch hor můžeš vidět města, který se podobají San Francisku...“ „Ve tmě.“ „Ano. Ale za bílého dne vidíš, jak se všechno mění. Tam, kde byl před tejdnem oprám, je koupaliště, a kde byla holá pláň, stojí obrovský sídliště. Probudíš se a za pouhou noc se událo tolik, že chceš bejt při tom. [...]"*³¹⁶

³¹⁵ DUŠEK, Václav. *Panna nebo orel*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1974. S. 38.

³¹⁶ Tamtéž, s. 47.

Líčení zimní procházky městem navozuje dokonce pocit předvánoční idyly, které si kromě domácích obyvatel užívají i turisté: *Toulal jsem se městem. Výkladní skříně se předháněly v nápadech. Aranžéři si dali záležet. [...] Před vánočním stromem stály děti a dívaly se do výšky, hlavy zakloněné, promrzlé tváře. [...] V zámecké zahradě bylo bílo, rybník už zamrzl a pár tátů s uhelkami odklízelo sníh a vyrábělo kluziště. Stromy spalý. [...] Vrcholky hor měly bílou čepičku z mraků a horské hotely už svítily. Žlutá světýlka blikala v bílé záplavě a já si dovedl představit, jak hosté srkají horký čaj nebo grog a chystají se na lyže.*³¹⁷

Novela *Druhý dech* (1975) sleduje Tadeášovo úsilí o spokojený rodinný život. Sňatkem se svou dívkou Bárrou získal hrdina příběhu i nevlastní dceru, malou Berušku, jejíž lásku se snaží získat. A právě v souvislosti s výchovou dítěte si Tadeáš uvědomuje propastný rozdíl mezi životem ve městě a na vesnici: *Tady má své místo v pokoji, pod židlemi, pod stolem, na klozetu, ve vaně, tam všude má své hračky. Jenže louku, rybník a volnost, to jí dát nemohu.*³¹⁸ Tematizován je zde i život v panelovém domě na jednom z městských sídlišť, který představuje jistou ztrátu soukromí: *V kuchyni protějšího domu seděl chlupatý chlap, pil pivo z láhve a kouřil čibuk. Někdy jsem si připadal jako okrasné zvíře, kterému vyměřili voliéru a starají se, aby jim vydrželo.*³¹⁹

Tadeášův vztah k městu, které přijal jako svůj domov, se mění: *Bára se nechtěla stěhovat. Měla ráda město. Já ho začal nenávidět. Měl jsem města po krk. Narodil jsem se ve velkém městě. Má žena na malé dědince. A v tom to bylo. Každý jsme toužili po tom, co jsme v mládí neměli. Já po klidu, ona po shonu. Já po lese, ona po kavárně. Já bych nejraději zabral kus lesa jen pro sebe, ona naopak stromy nevnímala.*³²⁰ Novela končí Tadeášovým rozhodnutím odstěhovat se ze severu Čech a žít se svou rodinou na venkově, v malé vesnici Uhlíře nedaleko Lázní Běláhoř.

Ani v této knize však není region severních Čech líčen jen temnými barvami. Dušek např. prostřednictvím některých přírodních motivů zachycuje malá vítězství přírody nad devastujícími důsledky těžkého průmyslu: *Za silnicí se zvedaly haldy hlušiny; rostly v nich břízy. Oprámy sevřené hustým jedlovým lesem. [...] Z vrcholku stromu se vzeslo káně. Plachtilo nad holým údolím a strážilo svůj revír.*³²¹

---

³¹⁷ DUŠEK, Václav. *Panna nebo orel*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1974. S. 178–9.

³¹⁸ DUŠEK, Václav. *Druhý dech*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1986. S. 9.

³¹⁹ Tamtéž, s. 83.

³²⁰ Tamtéž, s. 100.

³²¹ Tamtéž, s. 100.

Na sever Čech se Václav Dušek vrací i v jedné z částí románu *Skleněný golem* (1989). Román, který byl autorem dopsán v roce 1982, musel kvůli neskrývaně kritickému zobrazení atmosféry strachu a pronásledování v Československu padesátých let na své vydání sedm let počkat. Dětství a dospívání i v tomto případě outsiderského hrdiny Matouše Tонера bylo poznamenáno tím, že byl jeho otec, drobný podnikatel, označen nálepkou „buržoazní nepřítel socialismu“ a za údajnou protistátní činnost vězněn v pracovním táboře. Ve škole, na hornickém učilišti, na stavbě mládeže – všude se Matouš dostával do konfliktů, protože odporoval pokryteckému přístupu vychovatelů, nadřízených apod. Po sérii neúspěchů se tedy rozhodne začít nový život právě na severu Čech: *Já, Matouš Toner, odjel z Prahy jednoho zářijového dne. Odjel jsem s Pavlem Svobodou, abychom dobyli svět na severu, abychom se konečně postavili na vlastní nohy; [...]*.³²²

Obraz severočeských Teplic je však tentokrát podán drsněji: *První den, kdy vystoupili na autobusovém nádraží, padla do ulic dusivá mlha prosycená pachem uhlí. Chodníky byly zanesené popílkem, který musel na město padat v tunách; kolem oprámů se drželi divocí králíci, zvěř ustupovala z remízek do horských lesů – jenže i tyto lesy padaly pod sloučeninami unikajícími z obrovské chemičky; nerovný zápas člověka, přírody a civilizace. Hlavním úkolem bylo plnění plánů. Vyznavači čistoty prostředí byli bráni na jistých místech jako kverulanti – v lepším případě se na ně pohlíželo, jako by šlo o zbytečné vlastenčení v provincii. – Soudruzi, pochopte, že bez chemického průmyslu není možná pružná ekonomika národního hospodářství. – Co na tom, že uhyne zvěř, co na tom, že lesy jsou mrtvé jako sám velký Babylon?! My nemůžeme donekonečna toužit po českých chaloupkách, čistých bublavých potůčcích, po těch kýčovitých obrázcích jelení zvěře na krásném slunném palouku. Dnešek je nemilosrdný zápas o ekonomiku.*³²³

Najednou v Duškově díle nacházíme i styčné prvky se zobrazením Josefa Jedličky: *Šachetní ubikace byly dřevěné baráky po muklech. Kolem holé pláň porostlé slabou trávou, v dálce navezené hory hlíny, potrubí s betonovými kanály. Fabrické komíny chemičky schované za koridorem se strážními věžemi.*³²⁴

Ve srovnání s novelami ze sedmdesátých let přibývá v popisech prostředí temných barev a motivů: páchnoucí mlha, špinavé ulice, nemocné stromy, mrtvé oprámy, uhelný kouř... Objevují se také infernální obrazy: [...] *ohně v lomech nepřestávaly hořet ani minutu.*

---

³²² DUŠEK, Václav. *Skleněný golem*. Praha: Mladá fronta, 2006. S. 208.

³²³ Tamtéž, s. 210–211.

³²⁴ Tamtéž, s. 250.

[...] *V noci to tady vypadalo, jako by nějaký šílenec zapálil zemi. Vypadalo to jako obraz z filmu o zániku jedné civilizace.*³²⁵

Region prezentovaný médii a oficiální ideologií jako kraj netušených možností charakterizuje jedna z postav románu, kuchař Ondroušek, takto: „*Tahle krajina, mladý příteli, ta je podle mého soudu odepsaná na moc let. Něco jako laboratoř, rozumíš? [...] Já oblítal kus světa, to mi můžeš věřit, ale nikde jsem tohle neviděl. Tohle je přehlídka ksichtů jako v legii. Lidi přijdou za prachama, protože si myslí, že je dostanou zadarmo... no a pak hajdy domů, třeba i bez peněz, jen aby odsud vypadli. Jsou i otrlejší náture, ty tady zůstanou a zvyknou si. Člověče, sever, když tě schmatne do pazour, tak se už těžko vykroutíš.*“³²⁶ Ústy jedné z postav tak autor ukazuje na schopnost krajiny navzdory všem negativním jevům k sobě některé lidi připoutat.

Teplíce vypravěč srovnává s obrazem tohoto lázeňského města v dobách nedávno minulých, s městem, kterému se říkalo malá Paříž: *Kdo by mohl věřit, že prý v každé ulici bývaly cukrárny, denní i noční vinárny, herny, kde se hrávalo o velké peníze. Kdo by mohl uvěřit, že město dýchalo nočním životem, že baráky praskaly ve švech, že v parcích se promenovaly mladé dámy, že po rybníku se dalo plout na lodičkách. Město vypadalo jako po výbuchu bomby nebo několik dní před totální evakuací; průmysl postupoval a střílel si po své cestě těžkými kalibry. Razil si cestu kupředu přes malé překážky a odpor několika lidí ve městě. Měnil tvář města i obyvatel v něm. Kdysi malá Paříž se ztratila.*³²⁷

Nově je u Duška také výrazněji reflektována romská problematika: [...] *romské rodiny zkoušely štěstí v uvolněných bytech. Bydleli po dvaceti, stahovali se do města jako tažní ptáci – město se bránilo, jenže marně. Některé ulice připomínaly malá ghetta. Cikánské děti se mlely po starých dvorech, schovávaly se v tmavých bytech, vyhýbaly se povinné docházce do školy. Stále jich přibývalo a nikdo netušil, kdy ten příval skončí.*³²⁸

V důsledku roztržky s matkou se protagonista v závěru knihy rozhodne na sever vrátit: *Odejdu tedy zpátky na sever. Kde ale začnu? S kým? A jak?*³²⁹ Otázky v závěru svědčí jak o nejistotě, tak o nedostatku sociálních vazeb protagonisty příběhu. Severní Čechy pro něj nejsou krajem, který příchozího přivítá s otevřenou náručí. Jsou spíše možností, která hlavnímu hrdinovi „zbyla“.

---

³²⁵ DUŠEK, Václav. *Skleněný golem*. Praha: Mladá fronta, 2006. S. 248.

³²⁶ Tamtéž, s. 254.

³²⁷ Tamtéž, s. 276–277.

³²⁸ Tamtéž, s. 212.

³²⁹ Tamtéž, s. 390.

Do Teplic a částečně i Litvínova je situováno i volné pokračování příběhu Matouše Tонера, román *Poslední kovboj* (1993). Region je zde, podobně jako u jiných autorů, charakterizován jako území s minimem stálých obyvatel. Lidé v něm žijí navzdory svým plánům většinou jen dočasně, zůstávají v nepřívětivé krajině cizinci: *V tomhle kraji byli lidé ze všech koutů země. Přitáhli jako tažní ptáci. Říkalo se o nich, že jsou cizinecká legie; postavili nová města, vesnice, fabriky.*³³⁰ Přistěhovalci původně plni optimismu časem ztrácejí víru v lepší blízkou budoucnost a stěhují se jinam: *Rodina přestala věřit slibům, že bude obnovena pověstná zahrada, že přestanou šlehat ohně z rozpukané a vybagrované země povrchových uhelných lomů, že škodliviny nerozleptají listy na stromech a kyselá deště začnou padat v jiném kraji.*³³¹

Rozčarování hrdiny Duškova románu z prostředí, které tvoří kulisy jeho životního příběhu, je vyjádřeno s expresivitou, která se v díle *Poslední kovboj* výrazně stupňuje: *Kam bych mohl jít? Chození městem mě dávno pustilo. Před lety jsem po tobě chodil, ty město zlá kurvo, pamatuješ? [...] Mám tě, město, po krk! Vzalo sis do hlavy, že mě nepřijmeš, vzpomínáš? Pořád se bráníš, ale mě k slzám nedojmeš... každá slza je pro tebe zbytečná, jo, pro tebe i lidi v tvém břichu!*³³²

Poprvé se zde u Duška setkáme také s přirovnáním továrny k peklu. Jedná se o chemickou továrnu v Litvínově, měště, které dle protagonisty románu stojí před nevyhnutelnou smrtí: *Fabrika vypadala jako malé peklo; barvy se odrážely v parách, barvy, jaké paleta žádného výtvarníka neměla.*³³³ Vedle obrazů požárů povrchových skrývek a plamenů šlehajících k nebi se můžeme setkat i s přirovnáním okolí *smutného města Ústí nad Labem k měsíční krajině: Za okýnkem krajina podobna měsíčním vrypům, stožáry vysokého napětí v rezavé trávě, opuštěná depa na spadnutí, rypadla zapomenutá v proláklínách, těžní věže [...].*³³⁴

Devastace přírody je opakovaně znázorněna prostřednictvím motivu nemocných či umírajících stromů, které – slovy hospodské Mozrové – *mřou ostudou nad lidma a měly by jim padnout na ty jejich blbý kotrby, aby se jim rozsvítilo a začali myslet.*³³⁵

Budoucnost celého regionu vypravěč rozhodně nevidí v růžových barvách: *V údolí byla vyrabovaná země, uzly kolejišť lomové dopravy a lesklé kolejnice pro vlaky jedoucí do dálek, [...] a nad tím vším (když člověk pominul kopce) se tyčily k nebi desítky komínů, ze*

³³⁰ DUŠEK, Václav. *Poslední kovboj*. Žďár nad Sázavou: Impreso Plus, 1993. S. 40.

³³¹ Tamtéž, s. 10.

³³² Tamtéž, s. 37.

³³³ Tamtéž, s. 37.

³³⁴ Tamtéž, s. 151.

³³⁵ Tamtéž, s. 223.

*kterých padaly tony popílku. Vnikal všude. Otevřenými okny do bytů, do škol, na sportovní stadiony a poprašoval krajinu zvanou kdysi Zahrada Čech. [...] Ne, z té spouště nebylo úniku, ale noviny občas přinesly zaručenou zprávu, že jednoho dne toto všechno ustane. Kdo věřil a doufal?*³³⁶

Na prahu nového milénia vyšla v litvínovském nakladatelství Dialog další Duškova kniha situovaná na sever Čech, která však nedosahuje kvalit většiny dřívějších autorových próz. Román *Paví dům* (2001) nicméně ukazuje, že bezvýchodnost situace obyvatel severních Čech není v české literatuře spojována jen s érou socialistického Československa. Kromě přetrvávajících ekologických problémů je v polistopadové době Duškem reflektována výrazněji romská otázka, svět organizovaného zločinu, prostituce (hlavní hrdina Reny Motl pracuje jako vyhazovač v erotickém klubu Paví dům v Teplicích) a hrozba nezaměstnanosti: *Po trati přejížděl nákladní vlak naložený uhlím. Sajrajt dolovali jak o život, už se tím nedalo ani topit, ale vezmi lidem práci a seš v hajzlu.*³³⁷ Sociálních problémů totiž se změnou režimu v severních Čechách nebylo, spíše naopak.

---

³³⁶ DUŠEK, Václav. *Poslední kovboj*. Žďár nad Sázavou: Impreso Plus, 1993. S. 244.

³³⁷ DUŠEK, Václav. *Paví dům*. Litvínov: Dialog, 2001. S. 90.

VI.6 Alžběta ŠERBEROVÁ

V souvislosti se severočeskou literární školou bývá uváděno i jméno spisovatelky Alžběty Šerberové (nar. 1946), jejíž poetika se však od ostatních představitelů skupiny značně liší. V jejím díle jsou patrné jak vlivy české lyrizované a reflexivní prózy šedesátých let dvacátého století, tak vlivy poválečné moderní francouzské literatury. Proto jsme v prózách Šerberové často na hranici reality a snu, četné autorčiny fantazie čtenáře znejist'ují.

Ačkoli se Šerberová narodila v Příbrami, od roku 1949 až do své dospělosti žila v Mostě, kam situovala jeden ze svých románů – *Sbohem, město M.* (1991). Tématem psychologického románu, napsaného již na počátku sedmdesátých let minulého století, je rozpadání. Rozpadání severočeského města je paralelou a zároveň naznačenou příčinou rozpadání jednoho manželství. Úmysl ukázat důsledky devastace životního prostředí, důsledky ekonomicky motivovaného „obětování“ Mostu na život jeho obyvatel vedl k opakovanému přepracovávání a nakonec (z ideologických důvodů) k odkladu knižního vydání díla až do roku 1991: *Niterní svět románové protagonistky Broni se hroutí proto, že se hroutí svět kolem ní, její neuralgické chování způsobuje děsivá devastace: bourá se město M., starý Most, ustupující dobývání uhlí, tisíce lidí se stěhují do panelákového sídliště. Staletí se tu vrstvily dějiny do svérázného architektonického tvaru pod hradem Hněvínem, teď je všechno minulé nemilosrdně drceno. Město ztrácelo paměť už od konce války, lidská kvalita většiny nových osídlenců ji ani nepotřebovala, ale nyní s ní navždycky skončují čelisti buldozerů.*³³⁸

V jednom ze starých domů Mostu, města, jehož ulice končí *nebem a hnědouhelným dolem*, žijí mladí manželé Broňa a Kvido. Své okolí „provokují“ vzájemnou láskou, očividnými prožitky štěstí i mravní čistotou. Zejména Broňa však odmítá stěhování ze starého Mostu do panelákového bytu na novém sídlišti. Život v *ohyzných škatulích nacpaných lidmi*³³⁹ ji děsí. Závistiví sousedé jim komplikace v podstatě přejí: *Broňa zavolala Kvida a něco mu ukazovala na nebi. Opírala se přitom o jeho rameno a Kvido jí položil ruku na prsa. Marta tiše polkla, pak zavřela oči. Tohle taky na sídlišti skončí, pomyslela si spokojeně. Kdepak by se tam takhle ukazovali? Tam budeme všichni jeden jako druhý. Ve stejných bytech*

³³⁸ JUNGSMANN, Milan. *V obkličení příběhů*. Brno: Atlantis, 1997. S. 62.

³³⁹ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M.* Praha: Československý spisovatel, 1991. S. 161.

*a domech... cha!... možná budeme mít i stejný šaty...! Piano tam nedostanou, a i kdyby, zdi jsou tenký a všichni jim to zakážem..., božičku, tam budeme dočista stejný! – A ta úžasná, věčně nešťastně užaslá duše se uspokojila.*³⁴⁰

Kvido se snaží vidět v životě na sídlišti i pozitiva. Představuje si společenství vzájemně si pomáhajících sousedů, občanskou sounáležitost nově vzniklé komunity spojené podobným osudem, podobnou historií. Realita však jeho představy o budoucím životě narušuje: *Nicméně to musí být krása, tolik sousedů. Takhle když nemá Mirek příslušný šroubovák, tak abych si ho šel koupit. Zde zazvoníme, oni otevrou, nakouknu do předsíně – jen tak, jak to tam voní a jaká je paní bytu, a pěkně slušně požádám – vtom se zastavil a zíral na dvě ženy. Byly jak od Švabinského – polonahé, růžové hněvem, boubelaté, rozmáchlé – bohužel daleko, takže je neslyšel, ale bezpochyby jedna druhou vypuzené z prádelny, tahaly se o nějaký ubrus a lila se z něj voda – patrně spor o prádelnu. Okna se otvírala, jedno se zaseklo a druhé téměř vypadlo, ženy se uhodily a bylo po všem.*³⁴¹

Obdobné scény násilí líčil ve své prvotině i Josef Jedlička, k němuž má Šerberová blízko rovněž svými lyrizujícími postupy, přítomnými zejména v popisných pasážích: *Mlhy na Mostecku připomínají šilenství; zrovna tak náhlé i trvalé, vražedné i něžné, nevyhladitelné. Stane se, že mlha náhle jako opona ujede k nebi a skvělá, strhující scéna zaprášeného Mostu zalitého sluncem je vydána v celé hrůze zázraku. Ale někdy se nezvedne vůbec a lidé bloudí dnem tlumenými kroky po vlhké kluzké dlažbě plné děr. Učitelé matematiky otvírají okna a s vítězným pohledem v šílených očích konečně demonstrují nekonečno. Auta se s hukotem a žlutými světly řítí do smyků. Stařenky vůbec nevycházejí, protože vědí, že by se ztratily. Výčepy v ten den chrlí zlaté gejzíry. Nový příchozí je vítán hysterickým veselím a oslavován jako horolezec došlý vánicí či lavinou. Mlha se usazuje v krku, ve vlasech, na plicích a v duši. Je plná křivice, popílku, síry, chemických splašků, nemocí a polibků chiméricky zahalených milenců. Obsahuje vzdechy, výkřiky. Je silnější než tma a noci jsou žlutozelené. Člověk je neviditelný a sám, spjat s ostatními pouze nekonečně hebkým závojem, jehož vlhký, pronikavý pach připomíná jeskyni.*³⁴²

I u Šerberové se v popisech Mostecka a okolí setkáme s motivy šedi a zmaru, zápachu, poražených stromů, s detonacemi nočních odstřelů, život obyvatel se i v tomto románu řídí zvoněním budíků před začátkem směny, haldy za městem přirovnává autorka podobně jako jiní k povrchu Měsíce. Právě haldy jsou však zároveň symbolem zrodu nového života:

³⁴⁰ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M.* Praha: Československý spisovatel, 1991. S. 55–56.

³⁴¹ Tamtéž, s. 98.

³⁴² Tamtéž, s. 44.

*Milenci z města přecházejí po haldách až k vzdáleným vesnicím, milenci z vesnic se přibližují k městu. Uléhají do proláclin, a když jdou nazpátek, trhají dívky podběl, malou žlutou kytičku, které se na haldách daří.*³⁴³

Zanikající a postupně svými obyvateli opouštěné město je přirovnáno v úvahách jedné z postav, procházejících se městem o Vánocích, k potápějícímu se Titanicu: *Zná tohle město skrz naskrz a sestupuje do něho vladařsky, s příchutí hořka hluboko v hrdle: utěš mě. Utěš mě, město proložené dynamitem, město s nervy potrhaných drátů, nic nenesoucích kabelů, zpuchřelých ocelových lan, město dnes v noci jako každé jiné; pohádkově bílé; město zkázy, lásky, chemických splašků, tun uhlí, stěhovacích vozů, zrušených kuchyní a maleb, zapomenutých kanapí a porcelánových tanečnic, město opouštěné, dnes rozsvícená loď; ještě se hraje a tančí, ještě se štědrovečeří, kapelníci dělají jako že nic, a podpalubí města, zatopené uhlím, táhne zvolna a nepovolně bíle rozzářený Titanic až ke dnu.*³⁴⁴

Symbolem starého města se stal pozdně gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie, který se nakonec tehdejší vláda rozhodla (vzhledem k tomu, že šlo o významnou stavebně historickou památku) zachovat a pouze přestěhovat o více než 800 m dál. Tímto činem se chtěli politikové, kteří rozhodli o tzv. vyuhlování podloží historického jádra Mostu, očistit, získat sympatie světa i domácích obyvatel. Událost však byla vnímána spíše jako neupřímné gesto, jak v recenzi románu Alžběty Šerberové píše i Milan Jungmann: [...] *všechno se propadá do nicoty. Opuštěné domy jsou útočištěm násilníků, v zatopeném lomu se plaví lidé na vorech z vylomených starobyklých dveří, zchvácení podivným třesnutím v předtuše konce. Rozbíjejí se manželské svazky, ošuntělost se zmocňuje všech vztahů, zůstává živočišné přežívání a sebeobelhávání. Na pozadí této apokalypsy na objednávku působí nákladné přemístování gotického chrámu jako falešné gesto nečistého svědomí.*³⁴⁵

Symbolem nového Mostu se stal materiál převažující při jeho výstavbě – beton, který ve snově metaforickém líčení proniká i na oblohu: *Přidala. Chytil ji teprve v jedné z ulic, kde už bylo všechno z betonu: vozovka, domy, cesty, ticho, vzduch. Úzký pruh nebe byl citlivě vyveden z betonu namodralého a podepřen několika věžáky.*³⁴⁶

A právě moderní „betonové“ šedi se rozhodne nakonec svůj život přizpůsobit i hlavní hrdinka příběhu Broňa, která se rozhodne už ničím nevynikat, ničím se neodlišovat od ostatních obyvatel sídliště. Dobrovolně opouští všechny romantické ideály mládí, popírá sebe sama, román končí její až nepochopitelnou a sebedestruktivní rezignací.

³⁴³ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M.* Praha: Československý spisovatel, 1991. S. 93.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 107.

³⁴⁵ JUNGSMANN, Milan. *V obkličení příběhů.* Brno: Atlantis, 1997. S. 62.

³⁴⁶ ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M.* Praha: Československý spisovatel, 1991. S. 158.

VI.7 Zdeněk ŠMÍD

Převážně do oblasti západočeského pohraničí je situován také děj rodové ságy Zdeňka Šmída (1937–2011) *Cejch* (1992). Jedna z nejzdařilejších autorových próz je románovou kronikou, zachycující historii německého rodu Schmelzerů, jejichž předkové přišli do Čech již v patnáctém století. Samotný děj se však odehrává především ve století dvacátém, kdy do osudů obyvatel malé krušnohorské vesnice Bach zasáhly tragické události, na nichž autor výstižně zachytil komplikovaný vývoj sudetské otázky.

Román – vzhledem k humoristickému ladění většiny Šmídových próz – překvapí spřízněností s prózami Vladimíra Křenera, jehož postavy jsou také většinou „drceny“ tzv. velkými dějinami. Na tento aspekt upozorňují i autoři recenzí Šmídova díla. Milan Jungmann o něm hovoří jako o příběhu, *který je vystavěn na tragických událostech velkých dějin, vtrhávajících do osudů lidí žijících své malé dějiny.*³⁴⁷ Zachycení dopadu významných historických událostí na životy lidí považuje ve Šmídově textu za prvořadé i Blahoslav Dokoupil: *Vlastní příběh románu začíná v druhé kapitole někdy na přelomu minulého a našeho století a zauzluje se kolem obou světových válek. Jsou v něm přítomny tradiční motivy vesnických románů – rodové nepřátelství, láska s překážkami, zabití z vášně – ale hlavní důraz je položen na něco jiného: na to, jakou drtivou a rozkladnou silou působí na životy bašských obyvatel takzvaná velká historie a jak je tato velká historie nakonec připraví o domov.*³⁴⁸

Na rozdíl od většiny Křenerových próz ve Šmídově textu nesledujeme život jednotlivce, nýbrž osudy tří generací. Člověk je zde zachycen, obdobně jako je tomu v Jedličkové románové kronice *Krev není voda* (1991), jako *svérázný krajový typ,*³⁴⁹ formovaný nejen regionem, z něhož pochází, ale také mnohaletými rodovými zkušenostmi.

První světová válka obyvatele Bachu zaskočila. Do jejich životů, vyplněných hlavně bojem s chudobou a nepřející horskou přírodou, zasáhla zcela nečekaně. Netušili nic o problémech Balkánského poloostrova, slábnoucí Turecko jim bylo lhostejné, nedotýkala se jich ani nenávisť mezi Německem a Francií či boj o místo prvořadé evropské velmoci mezi

³⁴⁷ JUNGSMANN, Milan. Román proti cejchování. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, č. 20, s. 7.

³⁴⁸ DOKOUPIL, Blahoslav. *Cejch v duši*. *Tvar*. 1993, roč. 4, č. 15, s. 10.

³⁴⁹ Tamtéž.

Velkou Británií a Německem: *Za pár minut Mates přivrávorál, uhodil do bubnu a houkl na sousedy, že je válka, do války že odcházejí tyto ročníky, a pak je přečetl. Tyto ročníky zbledly a postupně začaly blednout i ročníky těm potrefeným blízké, i ročníky vzdálenější, bledli dědkové i ženy, koukali po sobě a pořád si to nedovedli srovnat: o válce se na Bachu už jenom vyprávělo nebo četlo, že by doopravdy, a proti komu vlastně? Kdo že nás napadl, Srbové? Arcivévodu že zastřelili? Kdo je ten arcivévoda, císař? A kde leží srbská zem?*³⁵⁰

Po první světové válce, rozpadu rakousko-uherské monarchie a vzniku Československa se sice vztahy Čechů a Němců v pohraničí zkomplikovaly, ale i tehdy politickými spory žili spíše obyvatelé měst než horalé: *Krušnohorci žili jako dřív, dbali na pořádek a kouřili z dřevěných fajfek, dál chodili na výšiny a pili pivo, stavěli rozhledny a koukali z nich do kraje.*³⁵¹

Situace se však podstatně mění v důsledku nacismu, šířícího se z hitlerovského Německa ve třicátých letech dvacátého století. *S citem a pochopením pro mentalitu německých horalů sleduje Šmíd, jak se do jejich jednání pozvolna vkrádá jed nacionalismus, jak je proměňuje, jak se stávají tvárnými loutkami v rukách demagogických svůdců a jak si sami připravují svůj poválečný úděl. Dějiny triumfují nad lidmi a pohlcují je v okamžiku, kdy člověk přestává v příslušníku druhého národa vidět člověka a začíná ho vidět jen jako Čecha nebo Němce: obyčejné lidské konflikty se v té chvíli ideologizují, to, co byla dříve vina konkrétních lidí, stává se nyní málem už dědičnou vinou nepřátelského národa – a z logiky trestu a pomsty pak není východiska.*³⁵²

Šmídův tradičně pojatý vševědoucí vypravěč sugestivně popisuje vítězství demagogické nacistické ideologie nad „zdravým selským rozumem“ obyvatel horské vesnice: *Poslouchali a žasli, vždyť Vůdce, podle toho, co křičel až z dalekého Norimberka, znal jejich ubohé životy líp než oni sami, a zatímco se o něj vcelku nestarali, on na ně myslel ustavičně, poznal, jak jsou k politování, a tím, že jejich bídu vyslovil, se ta bída stala pravdou. A najednou nechápali, proč vlastně si oni, děti tak slavného a mocného národa, tak dlouho nechali všechno líbit od Čechů, hořkost v nich stoupala, hanba se v nich rozlévala a veliký náčelník volal moji věrní, za mnou, palme a sekejme, tlučme do pomalovaných štítů, odčiňovat křivdy je přece ctí mužů a sláva nejvyšší je sláva smrti, arrrrgh! A oni, jak*

---

³⁵⁰ ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Olympia, 2005. S. 36–7.

³⁵¹ Tamtéž, s.73.

³⁵² DOKOUPIL, Blahoslav. *Cejch v duši. Tvar*. 1993, roč. 4, č. 15, s. 10.

*vykoupaní v divoké řece, jako náhle políbení bohyní zmaru zdvihli púllitry, zhluboka pili a paže jim hrály touhou po velikých činech, pomsta, pomsta, arrrgh!*³⁵³

Velké dějiny pak v roce 1938, po podpisu mnichovské dohody, připravily o domov nejprve Čechy žijící v pohraničí: *Zatímco do hor pochodovaly vojenské posily, sjížděly k nádražím první vozy českých dřevařů a úředníků, na korbách peřiny, hrnce, židle, kufry, děti, šatstvo a kredenc. Někteří z nich tady žili chvíli, jiní dvacet let, ba předkové některých tu žili už let sto, kolik let je ale potřeba, aby mohl člověk s jistotou tvrdit, že sem patří právem, třicet let, či padesát? Padesát, či sto? Sto, nebo sedm set let? Všechno to jsou samozřejmě hlouposti, neboť přijde-li vůbec někde řeč na oprávněnost vašeho pobytu, plyne z toho vždycky jedna jediná věc, že vás totiž tam, kde jste, někdo nechce mít. Všechno další pak záleží už jen na tom, jste-li silnější vy, nebo váš vyhazovač. A jste-li v právu, nebo naopak v nepravu, se dozvíte jen podle toho, či noviny máte zrovna k dispozici.*³⁵⁴

Po druhé světové válce krajinu českého Krušnohoří museli opustit naopak všichni Němci: *Setmělo se a údolímí dál stékaly potoky vyhoštěných, had z baterek a petrolejových svítilen se dál klikatil podél vod, [...]. Když vyšlo slunce, všude po stráních strnule stály prázdné domy, jako po ráně, co ještě nezačala bolet, na zápražích dosud kvokaly slepice, ale bylo jich den po dni míň a míň, jak na ně z lesů útočily lišky, kuny, lasičky a z nebe draví ptáci. [...] Na Bachu se rozklenulo ticho, jaké tu nebylo ani za moru, ani za třicetileté války, marně chalupy čekaly na nové obyvatele, nikdo nepřicházel, nebylo proč v té nevládné, neúrodné končině, a tak konečně vyšlo najevo, že jediným důvodem, proč tady ti vyhnání po staletí vytrvali, byl zvyk, láska k údolí a potom už nic.*³⁵⁵

Šmíd, stejně jako Jedlička a další autoři píší o problémech Sudet, zaznamenává také různorodost nových osadníků Krušnohoří po odsunu Němců: *Je s podivem, že při onom vzájemném ničení si ještě troufli zalidnit tak nesmírný prostor severozápadních hor, a pokud se jim to jakžtakž podařilo, tedy jen proto, že do těch konečně navrácených krajin Království českého táhlo s nimi půl Balkánu, Slováci, Maďaři, Cikáni, Rusíni a všelící Rumuni vůbec, lidé ubozí po celé generace, [...].*³⁵⁶

Samotná vesnice Bach však zůstala po odchodu jediných nových přistěhovalců, početné romské rodiny Olahů, opuštěná, a tak byly chátrající domy nakonec srovnány se zemí: *V tom kraji nestál jediný dům a jediný plot, pryč byly chalupy sousedů, kaplička, hospoda. I kostel byl pryč, snad odletěl do Říma i se svými zvony. Snad se tam prázdné*

³⁵³ ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Olympia, 2005. S. 90.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 97.

³⁵⁵ Tamtéž, s. 153.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 156.

*chalupy v pokoře vydaly za ním. Zůstaly louky porostlé rezavou trávou, která nesloužila ani člověku, ani zvěři. Zmizely cesty. I cesty odešly. [...] Chalupa Schmelzerů, poslední na Bachu, také umírala.*³⁵⁷

Vesnice tak zůstala „živá“ jen ve vzpomínkách slepého Jakoba Schmelzera, který si, usouzen steskem, vyprosil na sklonku života návrat z Německa do rodného kraje: *Lidi, chlapče, nejsou jistota, kdežto ves jo, a já si pamatuju každičkou hradbu, každičkej dům, nevěříš? Ale věřím, řekl Josef. Nevěříš, já to slyším, veselil se dědeček, tak dávej pozor [...] a ruku vztáhl nad zelené údolí, nad pláne kopřiv a javorové džungle, támhle, řekl Jakob Schmelzer, je naše chalupa, za ní zahrádka, před ní třešeň ptácnice. [...] pod náma je Heidlerova chalupa, níž bydlí Pochman, Vogeltanz, pěkný domky, ještě tak svítí? Už moc ne, řekl Josef a dědeček pokýval hlavou, jako by to předpokládal, naproti je hospoda, ukazoval do pustiny, kde nebylo nic než kamení, les a šelestící trávy, ještě se tam šenkují? Občas, řekl Josef, aby dědečka nenapadlo dát si tam pivo. [...] ale řekni mi, chlapče, proč je tam dole takový ticho?*³⁵⁸

Odsun Němců není v románu Zdeňka Šmída líčen jako české vítězství, ale jako prohra obou znesvářených národů: *Němcům zbývá marný stesk, Čechům se kdysi životem kypící kraj mění pod rukama nejprve v ráj zlatokopů a pak v džungli, v rozvaliny, které si příroda krok po kroku bere zpátky.*³⁵⁹

Šmíd se v porovnání s Jedličkou věnuje mnohem více osudům venkovské krajiny, ale osudy potomků rodu Schmelzerů ve druhé polovině dvacátého století jsou již také spojeny s městem. Život ve městě, tedy v nížině, je zachycen jako protipól nelehkého života v horách, kde lidé museli žít v těsném sepětí s mocnou přírodou. Prožitek bytostného sepětí s domovským prostředím však člověk žijící na nově vybudovaném sídlišti v průmyslovém městě zcela postrádá. Symbolem moderní doby se stává sedací souprava a televize: *A jinak tam neměli už nic. Nikde už neměli nic, ani fungující kašnu, ani úctu, ani Boha. Ani doma neměli nic, i když to nic bylo dosti drahé a dalo se v tom pěkně sedat u televize. Ani v té televizi jim potomci jiných nevolníků nepouštěli zase nic než nic a oni na to vděčně hleděli, protože si nic jiného než nic už ani nedovedli představit. S výjimkou urputných bojů na nížině, ale co jim zbývalo, k výšinám nedospěli, a tak se z nich stával zvláštní druh živočichů, jehož*

---

³⁵⁷ ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Olympia, 2005. S. 178.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 215.

³⁵⁹ DOKOUPIL, Blahoslav. *Cejch v duši. Tvar*. 1993, roč. 4, č. 15, s. 10.

*charakteristickým znakem byla dvourozměrnost. A velice je popuzovalo, když mělo něco třetí rozměr.*³⁶⁰

Kritika konzumního způsobu života a chybějící svoboda jsou tak dalšími společnými tématy srovnávaných textů. S Jedličkovou prvotinou Šmídův román spojuje i výrazný motiv naděje, která je – stejně jako v Jedličkově próze – i zde spojena s láskou: *Tři, to už je hodně, to už je naděje. Avšak jejich nositelů tak i tak ubývalo, mizeli ve městech, ztráceli se v nesmírnosti hor a bylo tak syrovo, tak sucho, vyprahlo v lidských duších, v planinách a lesích, že už všechny mohla zachránit jen nějaká nová, dosud nepoznaná láska, lásky bylo zapotřebí víc a víc, všichni ji čekali s pokorou a kňučením, aniž si to uvědomovali, všichni už umírali žízni, touhou po doušku lásky...*³⁶¹

Motiv naděje je v literatuře tradičně propojen vedle lásky také s narozením dítěte. V této podobě se objevuje i v závěru Šmídovy románové kroniky. Když se potomek Schmelzerů Josef Koudela dozvěděl, že se mu narodí dítě, rozhodl se dům prarodičů na Bachu z ruin vystavět znovu. Napadlo ho, že by na horské samotě mohla dokonce vzniknout nová dynastie, jakýsi *českoněmeckobenátskoslovenský rod Koudelů, nejspíše i s tatarskými prvky.*³⁶² Závěr románu tak vzbuzuje naději, že tradice opuštěného místa bude obnovena. Smíšený původ obnoveného rodu by navíc mohl být bariérou pro případnou další nacionalisticky motivovanou zášť či nenávist, kterou by „velké dějiny“ opět v lidech probudily.

Těžká fyzická práce na stavbě staronového domova představitele zatím nejmladší generace rodu navíc naplní pocitem smyslu života: *Les hučel jako před čtyřiceti roky i před stovkami let a on věděl, že činí dobře, že jeho plahočení má smysl, protože jaký by už byl vyšší smysl plahočení než zachycovat všecko, co uplývá k smrti, a zdržovat ten jednosměrný proud, aby nás voda tak docela neodnesla, aby naše lásky ještě aspoň chvíli zůstávaly živými, co víc už můžeme dělat?*³⁶³

A právě tématem uchování paměti, návratu ke kořenům a otázkami po smyslu lidské existence se Zdeněk Šmíd v románu *Cejch* přiblížil stěžejním tématům literární tvorby Josefa Jedličky nejvíce. S ohledem na zvolený literární žánr a dobu vzniku lze Šmídův román vnímat jako dílo blízké především Jedličkově próze *Krev není voda*.

---

³⁶⁰ ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Praha: Olympia, 2005. S. 157.

³⁶¹ Tamtéž, s. 157.

³⁶² Tamtéž, s. 217.

³⁶³ Tamtéž, s. 7–8.

VI.8 Václav VOKOLEK

Prostoru Jedličkovy prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí* se velmi blížíme při četbě memoárové publikace Václava Vokolka (nar. 1947) *Krajiny vzpomínek* (2000).

Kniha začíná popisem rodinného zázemí a života předků autorského vypravěče. Václav Vokolek se narodil v Děčíně, kam byl jeho otec, básník Vladimír Vokolek (1913–1988), okolnostmi přinucen odejít za prací po druhé světové válce. Severozápad Čech ovšem vnímala celá rodina jako kraj jí zcela cizí: *Proč právě tam? Nebylo místa vzdálenějšího a cizejšího. Celý náš rod byl od počátku století svázán s Pardubicemi, s vlídnou rovinou Polabí, s městem českým.*³⁶⁴

Václav Vokolek je umělcem o generaci mladším než Jedlička, narozený v roce 1927, a proto se svědectví obou autorů o obdobném prostoru v době padesátých let dvacátého století nutně musí lišit. Pro Vokolkova vypravěče jsou temná padesátá léta obdobím dětství, které líčí jako velmi šťastné: *Mé dětství bylo nádherné, oslňující, pohádkové a zcela mimo čas.*³⁶⁵ Zásahu na tom měli především vypravěčovi rodiče, kteří se rozhodli přísně oddělit rodinné prostředí od vnějšího světa. Zatímco Jedličkův vypravěč měl pocit, že žije v *obležení*, v trvalé úzkosti a strachu z nepřítele, Vokolek vzpomíná na tu dobu jako na *život v opevnění*. Pojem opevnění sice také znamená přítomnost nepřítele, ale zároveň vyjadřuje odhodlání vnějšímu světu vzdorovat. Hranici mezi nepřátelským vnějším světem a bezpečným domovem u Vokolka představuje plot zahrady: *Zahrada byla uzavřená, ohrazená kovanými mřížemi plotu, který zakroucenými arabeskami odděloval a kovanými špicemi chránil. Tady bylo doma.*³⁶⁶

V „opevněném“ domě Vokolkových vládla harmonie, drsná realita počátku padesátých let ovšem *číhala* za plotem zahrady: *Svět počátku padesátých let. Ten nechtěný rým je jako vystříhnutý z oněch časů. Občas k nám nepříjemně doléhaly jeho zvuky. O pár ulic dál byly nainstalovány plechové huby ampliónů, celý den vyřvávaly budovatelské písně, chrochtaly nesrozumitelná hlášení, o čemsi naléhavě informovaly. V hlavě mi doposud zní*

---

³⁶⁴ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 12.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 20.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 20.

*Kupředu levá. Ale bylo to přece jen daleko a díky technické primitivnosti oněch dob amplióny po čase nefungovaly.*³⁶⁷

I přes rozdílné vnímání reality oběma vypravěči vidíme, že Vokolek při charakteristice doby padesátých let používá řadu motivů, o nichž jsme hovořili i v souvislosti s Jedličkovou prvotinou: řev ampliónů, budovatelské písně, nefunkční zařízení. Vokolek navíc velmi podobně jako Jedlička dokumentuje, jak byl po nástupu komunistů k moci potlačován v zemi duchovní život: [...] *v moderní jezuitské koleji – byl jsem tam pokřtěn – se usadila Veřejná bezpečnost.*³⁶⁸ Stanice Veřejné bezpečnosti se v tomto případě usídlila příznačně na místě spojeném s církevním životem, u Jedličky to bylo v původně plánované knihovně litvínovského Koldomu. Děčínský zámek, kulturněhistorická památka, se stal sídlem pohraničnicků. Kulturní a duchovní život ve všech uvedených případech musel ustoupit orgánům a organizacím spojeným se státní moci.

Samotný Děčín je zachycen jako město, kdysi krásné, které se v důsledku poválečných změn stalo periferií, městem *bez tváře a bez historie*. Ta jako by odešla s původním německým obyvatelstvem. Jejich přítomnost však vypravěč stále pociťuje: *V době mého dětství na mnohých domech svítily německé nápisy, na každém kroku bylo zjevné, že tu donedávna žili jiní lidé, tajemní obyvatelé, kteří zmizeli patrně mávnutím kouzelného proutku. Kam? Tam. Ukázalo se na sever a na západ. Němci. Hovořilo se o nich s netajenou nenávisť, i když ti kousek za hranicí byli proklamovaní bratři. Němci. Cítil jsem, že tu jsou stále, že se jen kdesi schovávají, že jsou tu přítomni v tolika věcech, že tu jsou, třebaže neviditelní. Po Němcích tu bylo všechno. Město, krajina, domy, nábytek a kuchyňské náčiní, knihy, zahradnické nářadí, hroby.*³⁶⁹

Kolonizace a proces zdomácnění nových obyvatel sudetských území byl spojen s destrukcí, které byl Vokolek zejména v dětském věku často svědkem: *Vše spálit, roztrhat, surově vyhodit, zbourat, zničit. Prostě se zabydlet a být tu konečně doma. Všude se množil, snad oplodňoval sám sebe, neuvěřitelný zmar. Typickou klukovskou činností bylo nakukovat do vyrabovaných bytů, šlapat po cizích dopisech, rozbitém nádobí, fotografiích a obnošených šatech vyházených z vypáčených skříní. Chodit okolo domů, kterým někdo ukradl dveře, okna a vše, co se hodilo – a hodilo se tehdy neuvěřitelné.*³⁷⁰

Dehonestace se nevyhnula ani kostelům a hřbitovům. Řada hezkých zákoutí města se zachovala jen ve vypravěčových vzpomínkách. Vandalské chování mnohých příchozích

---

³⁶⁷ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 20.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 20.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 32–33.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 32.

vypravěč podrobuje sarkastické kritice: *Té práce! Prerazit mohutné pískovcové sloupy nebylo přece jednoduché, se zemí srovnat výletní restauraci na Kvádrberku také ne, stejně jako zdemolovat kamenné lavičky a naházet je ze skály dolů. Vyvrátit kříže při cestách, povalit sochy, doslova rozebrat desítky objektů, srovnat se zemí hřbitovy, to vše opravdu svědčí o příslovečné české pracovitosti. Zlaté ruce! Bez rozkoše to asi nešlo. Bez temné rozkoše ničení by to všechno nemělo smysl, neboť pocit soustavné destrukce tu ospravedlňoval samotnou existenci.*³⁷¹

S výraznou expresivitou líčí Vokolkův vypravěč také osudy zchátralých vesnic v okolí Děčína: *Na pravidelných výletech do okolí [...] byl obraz zmaru ještě zřetelnější. Vesnice byly poloprázdné, jako vykuchané zdechliny pohozené na smetišti, vykradené. Chalupaření bylo v nedohlednu a prázdné domy se vyčítavě propadaly do své opuštěnosti a cizích vzpomínek. Zbořeniště rychle splývala s divoce zarůstajícím okolím. Právě z pocitu zániku a povinnosti nezapomenout vyrostlo již tehdy mé životní téma.*³⁷² Poslední větou jako by se vypravěč zároveň hlásil k odkazu Josefa Jedličky, který rovněž usiloval zachytit a předat svědectví o událostech, které by mohly být zapomenuty.

Vedle rodného Děčína zaujímá ve Vokolkově knize významné místo právě „Jedličkův“ Litvínov, slovy autora vzpomínkové knihy – *město opuštěných*. Oblast Podkrušnohoří porovnával vypravěč s obrazem, který si o kraji vytvořil na základě romantizujících litografií německého výtvarníka Augusta C. Hauna. Litvínovská krajina byla však v důsledku překotné industrializace zcela nepodobná vedutám z devatenáctého století. Těžba uhlí způsobila, že vypadala, jako by byla *zpřevrácena naruby: Z kopců Krušných hor se otevíraly pohledy, které mě vyvedly z míry. Žádný romantismus, povrchové doly zpřevracely kdysi krásnou krajinu naruby, hladově polykaly vesnice a pole, za duchcovským zámkem se právě zakously do geniálního Broggiova špitálu. Ukryté útroby se obnažovaly.*³⁷³

Dominantou celého Litvínovska je v očích Vokolkova autobiografického vypravěče chemická továrna, za dobu své nedlouhé existence již několikrát přejmenovaná: *Na horizontu se rýsoval obrys gigantické továrny. Prelud mytického netvora? To jsem z dálky zahlédl pověstný Staliňák, jak se tu důvěrně říkalo nedaleké chemičce, Závodům československo-sovětského přátelství. V té době v okolních hospodách daly nalézt hnědé popelníky s pyšným názvem Stalinit. Pod tímto názvem se ve Staliňáku vyráběl bakelit, aby bylo jasné, že revoluce*

---

³⁷¹ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 33.

³⁷² Tamtéž, s. 32–33.

³⁷³ Tamtéž, s. 108.

zvítězila. Mladí se tu před nedávnem nazývali stalínovci a v domácnostech bylo možno spatřit obraz generalissima na místě Panny Marie.³⁷⁴

Obraz zmaru při prvním seznámení s litvínovskou krajinou působí na vypravěče natolik intenzivně, že mu dokonce neupírá jisté estetické hodnoty: *Z dálky jsem pozoroval obludnou fabriku se zdevastovaným okolím a poprvé si uvědomil, že destrukce má své dokonce i esteticky vnímatelné půvaby. Všechnen zmar si mě svou neskrývanou dramatičností podmaňoval.*³⁷⁵

Pod dojmem seznámení s touto krajinou napsal Vokolek dokonce báseň, kterou ve svých vzpomínkách cituje: *Krajina mě hladově pozřela / polkla strávila / rozlil jsem se do jejích rud / propadl do uhelných slojí / mlaskla věčným blátem / a po čase vyvrhla mé zbytky / do páchnoucích skládek / napospas v oleji urousaným rackům. / Nejprve mi chtivě prokousla hrdlo / rozřezala jakotem sirén / napíchla na bodliny stožárů / očichala nozdrami komínů / zapila kyselým deštěm / zajedla hustou pěnou mlh. / Pak se jen nasyceně rozprostírala / a slastně si hladila nafouklé břicho / plné všežravých kyselin.*³⁷⁶

V Litvínově se Vokolkův autorský vypravěč roku 1967 také osobně seznámil se spisovatelem Josefem Jedličkou. Setkání s autorem prózy *Kde život náš je v půli se svou poutí*, která údajně Vokolka zaujala bezprostředně po jejím vydání, označuje autor vzpomínek za jeden z klíčových okamžiků svého života.

I líčení Litvínova druhé poloviny šedesátých let dvacátého století je plné negativních obrazů – člověka obtěžují všudypřítomné řvoucí ampliony, téměř na každém rohu potkává močící opilce – přesto to do města i do *rozervaného, znásilňovaného a antiromantického* kraje Vokolka lákalo.

Vzpomíná na vášnivé debaty v Jedličkově bytě, kterým byla ve skutečnosti jedna z buněk Kolektivního domu, na návštěvy Ivana Diviše, seznámení s malířem Bohdanem Kopeckým a setkání s dalšími pozoruhodnými osobnostmi. Líčí také pohnuté události roku 1968 a následný odchod Josefa Jedličky do emigrace: *Okupační armáda se pohodlně usadila v krajině, sice dočasně, ale bylo zřejmé, že na věčné časy. [...] Krajině SHR to bylo lhostejné. Vše tu přece zůstalo při starém, nic se nezměnilo. Obří bagry převracely krajinu naruby a nezastavily se ani před starým městem, které jim stálo v cestě. Co na tom, že Josef Jedlička*

---

³⁷⁴ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 108.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 108.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 108–109.

*emigroval? Většina přece zůstala. Směny se pravidelně střídaly, mlhy se usazovaly nejen v údolích, lesy Krušných hor chřadly.*³⁷⁷

S Litvínovem se Vokolek ale ani poté neloučí, nahradil totiž na čas Jedličku na jeho místě etnografa v litvínovském muzeu: *Co kdybych nastoupil na uvolněné místo po Jedličkovi? Krajina SHR se otřásala smíchy. V lačném prozření ukázala ostré zuby vyčnívající z bolavých dásní hald. Z úst jí páchlo sírou. Skulinou oka pomrkávala na souhlas.*³⁷⁸ Výrazně personifikovaná krajina SHR (tj. severočeského hnědouhelného revíru) je tak prostřednictvím motivu zápachu síry propojena s motivy pekla, které jsme doložili vedle Jedličky i u dalších autorů zpodobujících průmyslový sever Čech.

Město Litvínov Vokolek charakterizuje i prostřednictvím popisu jeho obyvatel: *V krajině SHR se to podivnými bytostmi jen hemžilo. Jaksi cize, a zároveň vzácně, se vyjímalý v chatrných kulisách socialismu, mezi spokojenými obyvateli panelových domů zařízených s laciným vkusem, mezi věčnými oslavovateli významných výročí, pyšnými majiteli chalup a chat. V Litvínově jsem na ně narazil v několika hospodách. Pověstnou figurou byl Medvěd.*³⁷⁹

Ženský prvek je ve Vokolkových vzpomínkách přítomen poněkud schematicky, a to ve spojení s praktickým a zcela všedním úkonem nakupování: *V krajině SHR žily i ženy, dívky a paní. Báby vlekoucí narvané síťovky. Frontové bojovnice.*³⁸⁰

Životy obyvatel Litvínova ve Vokolkově podání, obdobně jako v Jedličkově próze, podléhaly kolektivnímu rytmu: *Společně se chodilo do práce, společně se odpočívalo, společně se chlastalo, společně se milovalo i nenávidělo, společně se radovalo.*³⁸¹ Životu a práci na směny byla přizpůsobena i provozní doba litvínovských hospod: *Navenek to byl kraj dělný. Vstávalo se brzo, chodilo se na ranní, odpolední a noční směny, vše se tomu rytmu podřizovalo. Některé hospody otvíraly v šest hodin ráno pro horníky vracející se z noční šichty; v poledne se to v nich rvalo jako jinde o půlnoci. Po krátké pauze, mnozí ji prospali na chodníku před zavřenými dveřmi, se putyka otevřela další směně.*³⁸²

Na začátku normalizace Václav Vokolek z Litvínova i z muzea, které bylo označeno za místní centrum kontrarevoluce, s pocitý jakési zbabělosti utekl. S krajinou SHR se

---

³⁷⁷ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 129.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 130.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 139.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 142.

³⁸¹ Tamtéž, s. 122.

³⁸² Tamtéž, s. 121.

rozloučil verši: *krajino věčně pošpiněná / krajino s rozervaným lůnem / krajino obnažovaná / krajino bičovaná / a přece tak shovívavá / krajino / odpusť / že / jsem / tě / opustil / [...]*.³⁸³

Z uvedených ukázek je patrné, že Vokolek při reflexi litvínovské krajiny s oblibou užívá personifikaci. Krajina SHR vypravěče nejprve *pozřela, spolkla a strávila*, jednou se *otřásá smíchy*, jindy *pomrkává*, vypravěč se na ni obrací s prosbou o odpuštění. Není to evidentně „žádná kráska“, ale prosíme-li někoho o odpuštění, pojí nás s ním většinou silné citové pouto.

Jinak je tomu v případě zosobněné záhuby, která se ve Vokolkově textu objevuje v souvislosti se zánikem Mostu: *Protože ze starého Mostu nezůstalo nic, musím připomenout, že to bylo město malebné a historicky cenné. Jenomže co to je proti potřebným tunám uhlí, co to je proti odvěké touze po destrukci, jež tu byla na čas ukojena. Kráter zející po pár letech na místě města svědčil o vítězství. Všepožírající huba záhuby se mlsně smála vyviklanými zuby a olizovala si sazemi zčernalé rty.*³⁸⁴

Srovnání Jedličkova textu a vzpomínek o generaci mladšího Vokolka odhaluje, že nejen samotné motivy, ale i metafory, které autoři volí pro zobrazovaný region, vykazují podobné prvky. Vokolek vidí záhubu jako *mlsnou všepožírající hubu s vyviklanými zuby*, Jedlička psal o krajině *vyhlodané až na kost*³⁸⁵, u obou se objevují obrazy pouště, měsíční krajiny, motivy stožárů, komínů, zvuku sirén apod.

Vokolkova kniha *Krajiny vzpomínek* pak přináší i cenné, byť subjektivně laděné, svědectví o litvínovském pobytu a působení Josefa Jedličky.

---

³⁸³ VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. S. 146.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 138.

³⁸⁵ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010. S. 59.

VI.9 Michael KONŮPEK

Spisovatel, esejista a překladatel Michael Konůpek (nar. 1948) není v českém kontextu příliš známým autorem. Krátce po podpisu Charty 77 se vystěhoval do Norska, kde nejprve vystřídal různé profese. Literární tvorbě se začal věnovat až později. V současnosti žije v Oslu.

V Norsku byl také roku 1987 poprvé vydán jeho románový debut, próza *Böhmerland 600 cc*, kterou v roce 1996 českým čtenářům zprostředkovalo nakladatelství Atlantis.

Román, nazvaný podle značky legendárního motocyklu vyráběného v meziválečném období firmou Čechie (německy Böhmerland), se odehrává v severočeském pohraničí šedesátých let. Obec Výsluní, dle vypravěče dříve Schönborn, se nachází na Ústecku, nedaleko průmyslového města Chomutov, který je však v románu vzhledem k pozitivnímu vztahu jeho obyvatel k alkoholu sarkasticky přejmenován na Rumdorf.

Pro vypravěče Járu Jambora, ohlížejícího se za svým dětstvím příznačně v letních měsících roku 1968, v době, kdy se chystá odejít studovat do Prahy a domov opustit, je Výsluní a jeho okolí krajem rodným, vnímá však jeho specifika. Obyvatele kraje, kam vypravěčovi rodiče přišli roku 1946 jako většina osídlenců Sudet s holýma rukama, charakterizuje (s ironií převažující v celém textu) velmi nelichotivě: *Jsme zloději a podvodníci. Jako na Výsluní všichni. V Rumdorfu samozřejmě taky. Celé Lužické hory se podvodníky a zloději hemží. Narazit v Sudetech na slušného člověka je v dnešní době velikou vzácností. Na Výsluní vím jenom o třech. [...] V létě se počet slušných lidí nepatrně zvýší, přijedou lidé z města na prázdniny. Ale prostředí na ně většinou rychle vykoná svůj neblahý vliv.*³⁸⁶

Různorodou skladbu obyvatelstva poválečného pohraničí, komplikující vytvoření obvyklých společenských vazeb, zachytil autor románu výstižně formou dlouhého výčtu jmen, napovídajících původ jednotlivých obyvatel: *V Monte Carlu [jméno místní restaurace – pozn. R. C.] je rozsvíceno i v zadním sále. [...] Díváme se oknem dovnitř. Jsou tam všichni: Váňa, Řízek, Ibl, Kec, Ondruch, [...], Kecskeméti, Treybal, Krasilov, Pistorius, Chroust, [...], Kristofori, Semerák, [...], Iháros, dva... čtyři... šest Lájošů, Křikava, Podzimek, [...], Ursíny,*

---

³⁸⁶ KONŮPEK, Michael. *Böhmerland 600 cc*. Brno: Atlantis, 1996. S. 18.

*Déczi, hajný Erlebach, [...], Patotschke, Hubáček, Rieger; v koutě spí Prdlas; chybí jen popálený Ištván.*³⁸⁷

Konůpek si všímá hlavně venkovské krajiny. Ústy vypravěče komentuje nevhodné zásahy státní moci do zemědělství, zánik venkovských škol, hospod i penzionů a zejména chátrání vesnických domů všude v okolí: *Z každé strany naší chalupy je zbořeniště. Po obou stranách každé chalupy v Sudetech je zbořeniště.*³⁸⁸

V Konůpkově próze s četnými autobiografickými prvky je, na rozdíl od Jedličky, otevřeně kritizován hromadný odsun německého obyvatelstva. Tento fakt může souviset s odlišnou dobou vzniku díla. Kniha *Böhmerland 600 cc* byla napsána ve druhé polovině osmdesátých let. A v té době už časový odstup od poválečných událostí i moderní výzkumy historiků, publikované v zahraniční odborné literatuře, umožnily vidět spleť problémů odsunu z více zorných úhlů.

Ironickým nadhledem, který je vlastní mladému autobiografickému vypravěči Konůpkova textu a který nejednou vyvolává komický účinek, se pak tato próza od Jedličkovy temně laděné prvotiny liší zcela zásadně. Konůpkův vypravěč nepodleh nikdy kouzlu komunismu, text tedy postrádá také u Jedličky tolik významný motiv rozčarování a odpovědnosti za osobní podíl na společenském vývoji.

Protože navíc vzpomínky na dětství ve Výsluní vznikají na základě notýsků, do nichž si Jára Jambor dělal záznamy již od léta 1959, tedy od svých devíti let, je vypravěčská perspektiva v knize *Böhmerland 600 cc* poznamenána, a to dle vypravěčova komentáře naprosto záměrně, vnímáním řady událostí očima dítěte: *První způsob mi vyhovuje líp: psát o sobě, Tomíkovi, svých sourozencích, tátovi, Tomíkových rodičích, Chruščovovi, panu Bujárkovi... tak, jak si dnes myslím, že jsem je desíti-, dvanácti-, patnáctiletý vnímal, aniž bych to tenkrát uměl vyjádřit.*³⁸⁹

Nadsázka, ironie a groteskní ladění jsou sice přítomny i v některých fragmentech Jedličkovy prózy, ale na rozdíl od Konůpkovy knihy *Böhmerland 600 cc* neurčují tyto výrazové prostředky celkové vyznění textu.

---

³⁸⁷ KONŮPEK, Michael. *Böhmerland 600 cc*. Brno: Atlantis, 1996. S. 69.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 77.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 27.

VI.10 Martin FIBIGER

Silné vazby na severočeský kraj má také Martin Fibiger (nar. 1964). Tento spisovatel a novinář se věnuje české literatuře také profesně, a to jako pedagog na katedře bohemistiky na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem.

Literární obraz námi sledovaného regionu podal především v próze *Aussiger* (2004), vydané v Edici českých autorů v olomoucké Votobii, a v knize *Anděl odešel* (2008), kterou vydalo brněnské nakladatelství Weles.

Téma prózy *Aussiger* je naznačeno podtitulem *Příběh ze Sudet*. Čerpá z reálných dějinných událostí, které zásadně proměnily vývoj v příhraničních oblastech – obsazení pohraničí Němci na podzim 1938, válka, poválečný odsun Němců, Únor 1948: *KDYŽ SME V OSMATŘICÁTÝM UTIKALI, bylo mi šest let. Já si pamatuju přesně, co se dělo, když už se dohodnul ten den, kdy německý vojáci budou přebírat Sudety. [...] No a pak, po tom květnu, otec dostal zprávu vod pošty, že zas musej do pohraničí, aby převzali všechny ty úřady vopuštěný, všechny ty kanceláře, tak von že pojedem, a máma mu říká, tentokrát už nepudem až na hranice. Ale šli sme. My sme se stěhovali zpátky do Čistý tak začátkem července.*³⁹⁰

Román s detailně promyšlenou kompoziční výstavbou, naplňující bachtinovskou teorii mnohohlasí, má hned tři vypravěče. První z nich, Walter Aussiger, vzpomíná na své válkou poznamenané dětství a rodiče, s nimiž se od svého útěku do Ameriky v roce 1951 neviděl. Vypravěčem druhé a páté kapitoly je postava označená prostě *starý Aussiger*, v němž v průběhu vyprávění rozpoznáváme Waltrova mladšího bratra Martina, který v příhraničním městě Čistá (Tschista) zůstal a svůj životní příběh vypráví v očekávání blížící se smrti záhadné neznámé dívce jménem Markéta. Vzpomínky starého Aussigera se týkají i kamaráda z dětství Brusse, který se v mládí chtěl stát knězem, ale po nástupu komunistů k moci se rozhodl pro politickou kariéru. Bruss je vypravěčem dalších dvou kapitol románu. Wehinger-Bruss zaznamenává jako městský archivář mj. osudy hřbitovů okolních vesnic, zajímá se především o německé hroby. Rodinu Aussigerů nenávidí, přestože nešlo o sudetské Němce, ale tradičně bilingvní rodinu, vyhnanou dokonce Němci po Mnichovu ze Sudet do českého

---

³⁹⁰ FIBIGER, Martin. *Aussiger (Příběh ze Sudet)*. Olomouc: Votobia, 2004. S. 11 a 20.

vnitrozemí. Teprve z konfrontace všech tří vyprávěcích linií, z fragmentů životních osudů a událostí se před čtenářem postupně skládá *Příběh ze Sudet* – příběh rodiny Aussigerů, ale také příběh kraje, tolik poznamenaného dějinnými zvraty dvacátého století.

Kompozici, založené na pravidelném střídání vypravěčů, věnoval ve své recenzi pozornost i Jan M. Heller: *Nezůstává jen u syžetu sestávajícího ze tří vzájemně se prolínajících linií. Vztahy mezi postavami a událostmi vysvítají postupně. Některé epizody nelze v příběhu zařadit na pevné místo, svou souvislost s ním kamuflují a klamou. Mnohé odkazy vedou do slepých uliček. Také konec je otevřený. To vše připomíná představu příběhu jakožto tříště, rizomy či tkáně, jak ji u nás popsala Daniela Hodrová: jde o uspořádání významových celků nikoli v linii či kruhu, ale v silovém poli, kde na sebe upozorňuje nesamozřejmost vztahu fragmentárních prvků k celku, ba dokonce jistá pochybnost, zda tu vůbec nějaký celek je. [...] Pod tímto rozbitým literárním světem jako by prosvítala skutečná rozbitá severočeská krajina, posetá fragmenty budov a cest.*³⁹¹

Příběh je sice zasazen do Sudet, město Čistá však není reálné. Jména postav naznačují, že se může jednat o Ústí nad Labem, německy zvané Aussig. Na souvislost upozorňují také recenzenti: *Fibiger s názvy měst pracuje podobně jako Škvorecký, jehož Kostelec je fikčním označením pro Náchod. Z náznaků v textu můžeme vznést hypotézu, že Čistá je fikční jméno pro skutečně existující město — Ústí nad Labem (Aussig). Aussiger — tedy Ústečan? Proč ale Čistá? Není Bruss tím, kdo chce městečko od Němců očistit? Neskryvá se v pozadí příběhu také odkaz k pohnuté minulosti Ústí, kde se po druhé světové válce odehrál brutální odsun Němců? Mohli bychom Wehinger-Brusse chápat také jako personifikaci historického zla? Das „Weh“ znamená v němčině žal, bolest (tedy negativní stav). Fibigerův román je natolik sémanticky mnohovrstevnatý, že se zde významové dění odehrává i v rovině pojmenování míst a osob.*³⁹²

Bývalou přítomnost německého obyvatelstva v Sudetech jeden z vypravěčů (Wehinger-Bruss) originálně dokládá líčením podoby zalesněných svahů okolních hor: *Raději to tu mám na jaře, řekl si. Mám rád ty bílé stopy v zelených svazích. To jak mezi duby a smrky kvetou ovocné stromy. Tam v opuštěných zahradách. Tam, kde bývaly vesnice, odkud všichni odešli, protože museli.*³⁹³

Významnějším místem, jemuž Fibiger věnuje velkou pozornost i v následující novele *Anděl odešel*, však je hřbitov: *Bližil se ke hřbitovu. Namísto staletých lip tu stála řada*

---

³⁹¹ HELLER, Jan M. Tkáň umírajícího kraje: (Martina Fibigera Aussiger). [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné z: <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=344>.

³⁹² TLUSTÝ, Jan. Aussiger o Aussigerovi. *Host*. 2004, roč. 20, č. 8 s. 53–54.

³⁹³ FIBIGER, Martin. *Aussiger (Příběh ze Sudet)*. Olomouc: Votobia, 2004. S. 39.

*kulatých stolů. Nedalo mu to a na jeden z nich položil dlaň. Zatímco my odcházíme, místa prý zůstávají. Naprostý nesmysl. Ta místa zůstávají v nás, dokud tu jsme. A s námi pak odcházejí.*³⁹⁴

Hřbitovy jsou nejen symbolem smrti a zániku, ale také symbolem smíření a symbolem domova, domovského kraje: *VŽDYCKY SE TO TU MLÁTILO, Češi s Němcema, a tak, ale nakonec všichni skončili na hřbitově a krásně vyrovnaní. Když na začátku dvacátého století přesunuli hřbitov, že prý z hygienických důvodů, ze středu obce na kraj, a ty staré historické hroby zmizely, jako by město přišlo o vlastní minulost. Z těch všech předků tu zbyl jen ten popel. Ty nebožtíci v prášku, kteří jsou tak směšní. Proto ani ty už tady nejsi doma, Aussigere. Musíte tu totiž mít své hroby, abyste byli doma. Musíte se fyzicky spojovat se zemí, a to přestalo. Skoro před sto lety vás vykořenili.*³⁹⁵ Teprve smrt, přítomna v románu prostřednictvím motivů zmaru, zániku, rozpadání, stáří, zapomnění, umožňuje skutečné spojení člověka s půdou, se zemí, a činí tak z kraje domov. Zánik posledních hřbitovů pak symbolizuje definitivní konec: *Rozbitý, šílený, nemocný kraj přichází po živých lidech a jejich domovech i o staré hřbitovy, ztrácí své mrtvé a propadá se – možná i zpět do chaosu, jaký panoval ještě před stvořením světa.*³⁹⁶

Fragmentárně zachycené osudy několika lidských životů a osudy kraje, poznamenaného tím, jak se přes něj přehnal „velké dějiny“, jsou zobrazeny i v další Fibigerově próze – v novele *Anděl odešel*.

Historické události jsou zde zachyceny vždy jen prostřednictvím několika krátkých obrazů. Díky jejich výrazné vizualizaci jsou však velmi sugestivní: *„Češi před válkou šli, ani se nevtáčeli. Dyž se ale kolem nich hnali koně a těm nevokovanejím hřibatům krvácely kopyta, teprv pak zastavovali a plakali... [..]“*³⁹⁷

Na pozadí pohnutých historických událostí kniha vypráví příběh starého muže – pouťovního emigranta Josefa, který přijíždí na dva dny z Kanady do Sudet, konkrétně do nejsevernější polabské vesnice Stínky, aby ještě jednou navštívil svou rodnou obec Vitín.

Z velké a bohaté vesnice Vitín (nebo také Wittin), postavené kdysi dávno vysoko v horách, však zbyly již jen trosky, jak Josefa informuje v místní hospodě pamětník – stařec Emil Katze: *„A vod tý doby je to dočista prázdny. Padesát pět let... Jinde lidi ty vopuštěný*

³⁹⁴ FIBIGER, Martin. *Aussiger (Příběh ze Sudet)*. Olomouc: Votobia, 2004. S. 40.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 109–110.

³⁹⁶ HELLER, Jan M. Tkáň umírajícího kraje: (Martina Fibigera Aussiger). [online]. [cit. 2015-01-30]. Dostupné z: <http://www.souvislosti.cz/clanek.php?id=344>.

³⁹⁷ FIBIGER, Martin. *Anděl odešel*. Brno: Weles, 2008. S. 37.

domy úplně rozebrali, odjinud si ty kameny vodnesli... tady, poněvač to bylo těžko přístupný, všecko zůstalo, jak bylo... [...] Doted' mně vrtá v hlavě, jak je [kameny – poznámka R. C.] mohli dostat nahoru... a především... co tam ty lidi vůbec táhlo... [...] No dneska už zůstalo jenom to obvodový zdivo... “³⁹⁸

Zánik ale hrozí i samotné vesnici Stínky: Mladí odcházejí. Opouštějí Stínky. Chtějí do města. Na světlo. Táhne je to za zábavou, jdou za prací. Nikdo z nich tady nechce žít. Chtějí jiný život. Brzy zůstanou jen staří. Deset patnáct let ještě budou posedávat na lavičkách, dívat se před sebe, mlčet, ztrácet se.³⁹⁹

Bližící se konec života ve vesnici dokládá nejen zanedbaný hřbitov, ale také další momenty svědčící o tom, že dříve věci fungovaly jinak: Stínky... Hřbitov beze stromů, bez křovisek. Rozvalené hrobky. Z omšelé hřbitovní zdi vyloupané poslední porcelánové podobanky, bílé oválky, bez nichž náhrobní desky jednou provždy osleply. [...] Kostelní věž s hodinami bez ručiček. Hostinec Hubertus geschlossen. Na kulturním domě, nad dveřmi bez kliky, obdélník stínu po stržené ceduli. U řeky na plechu napsáno, převoz nejezdí.“⁴⁰⁰

Zatímco Fibigerův román *Aussiger* zaujme čtenáře zejména promyšlenou narativní technikou, u novely *Anděl odešel* poutá pozornost autorova metaforika a lyrická imaginace. V jedné ze závěrečných kapitol tak např. sledujeme, jak zaniklou vesnici Vitín navštíví jedna z postav (Josefův němý průvodce Martin) v doprovodu anděla: *Do Vitína přišli po mrtvé trávě. Dírou, v níž zůstaly dřevěné rámy z oken, vstoupili do hostince. Když střecha lehla, propadlé stropy se spojily s podlahami a zem vše přijala. Na kamenných stolech vyrostl mechový ubrus. [...] Náhle se jí zachvěla víčka. Pustila jeho ruku. Začala stoupat vzhůru. Ještě mu zamávala konečky prstů a změnila se v zářivý obrys, který se na tmavé obloze vzdaloval, až zmizel kdesi v prázdnu.⁴⁰¹*

Obě Fibigerovy prózy ponechávají vzhledem ke své nejednoznačnosti a nedořečenosti velký prostor pro čtenáře. Obě však vedle tématu soužití a střetávání Čechů a Němců směřují k postižení významu domova, významu místa, s nímž je život člověka zásadně spojen a jehož hledání je také životním tématem Josefa Jedličky. S Jedličkou má Fibiger společné i využívání lyrických postupů v prozaickém textu, práci s návraty klíčových motivů, prolínání přítomnosti s minulostí, snovou atmosféru v některých pasážích textu i téma nemožnosti porozumění mezi lidmi. Fibigerovy postavy totiž také většinou marně hledají funkční komunikační kód.

³⁹⁸ FIBIGER, Martin. *Anděl odešel*. Brno: Weles, 2008. S. 38–39.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 93.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 86.

⁴⁰¹ Tamtéž, s. 87.

VI.11 Miloš URBAN

Jako klíčové zvolil Miloš Urban (nar. 1967) téma vztahu člověka k prostoru, který obývá, hned ve dvou svých úspěšných románech – v románu *Sedmikostelí*, vydaném nakladatelstvím Argo roku 1998, a v románu *Hastrman*, vydaném v témže nakladatelství o tři léta později. Ladislav Nagy na základě této skutečnosti Urbana označil v recenzi románu *Hastrman* jako autora ztracené krajiny: *Dva poslední romány ukazují Urbana jako básníka a zároveň archiváře ztracené krajiny, ať už městské či přírodní. Chrámy obětované postupu urbanizace, vesnice pohřbené pod přehradou, vytěžená hora, to jsou roviny krajiny zmizelé pod nánosem času – ovšem uchované v paměti – které se zrcadlí v pluralitě časových i významových vrstev textu. Ten čtenáře vybízí, aby je hledal a znovu-objevoval.*⁴⁰²

Vzhledem k tématu této práce budeme věnovat pozornost románu, který je situován do oblasti někdejšího Severočeského kraj, do kraje pod horou Vlhošť nedaleko České Lípy.

Hlavní postavou a zároveň vypravěčem je baron Johan Salmon de Caus, nový vládce kraje pod horou Vlhošť, zároveň také hastrman z titulu knihy. Ten přijíždí ve třicátých letech devatenáctého století do Staré Vsi pod Vlhoští, aby se zde ujal rodového majetku, *ovšem zapadne do vesnického života, zamiluje se, pár nebožáků utopí – ať už kvůli své zamilovanosti, či (náležitě) pro jejich zpupnost vůči silám přírody, jejímž živlům hastrman navzdory svému polidštění stále přitaká. To je jedna časová rovina knihy. Druhá je posazena do současnosti, v níž stárnoucí Hastrman coby zelený terorista mstí vytěženou Vlhošť a nakonec schází rukou své oživené milenky z minulého století.*⁴⁰³

Ostrý protiklad přítomnosti a minulosti, podpořený rozdělením díla do dvou knih odehrávajících se v rozdílných časových rovinách, je patrný zvláště při popisu vztahu obyvatel ke kraji, v němž žijí i pracují.

V první části postavy románu opakovaně označují kraj pod horou jako čarovný a svou úctu ke krajině její obyvatelé dokazují mj. jak křesťanskými, tak přežívajícími pohanskými rituály a obyčejí, které baron obhájí i v konfrontaci s místním farářem Fideliem: „[...] Ujišťuji vás, že jsem byl zvyklostmi svých poddaných udiven víc než vy. Na rozdíl od vás jsem

---

⁴⁰² NAGY, Ladislav. Po černém gotickém románu – román zelený: Miloš Urban: Hastrman. [online]. [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/10849/urban-milos-hastrman>.

⁴⁰³ Tamtéž.

ale pochopil, jak dokonale ti lidé cítí krajinu, na níž jsou závislí. [...] Říkám vám, že jestli je zúplna vyrvete z kořenů, jež je drží pevně v zemi, kořenů společných jim, slunci, měsíci, dešti, stromům, květinám a zvířatům, a povznesete je příliš vysoko, ten nový příchozí je zase sraží dolů. Ten pád jim přerazí páteř.“⁴⁰⁴

Při svém návratu do kraje v okolí Vlhostě na počátku třetího tisíciletí se Johan stává zděšeným svědkem destrukce – máchovská krajina se proměnila pod rypadly těžebních strojů, Stará Ves je zatopena přehradou, les v poddolovaném kraji strádá suchem... A lidé? *Znásilňování krajiny je jim lhostejné, drtička kamene pro ně není pekelný stroj. Neuvažují v těchto pojmech, ani to neumějí. Fabrika je facha a facha jsou prachy a prachy – to je přežití z dneška do zítřejšího dne. Nepohrdám těmi lidmi, ale abych s nimi cítil, to taky ne. Jejich poslušnost každému, kdo jim dá vydělat, se mi hnusí. Můžu se ale na ně zlobit? Na ty horníky, dělníky, techniky, těžaře, geology, inženýry? Vždyť jsou to cvičení opičáci. Šance něco urvat, takhle vidí mou horu. [...] Až horu sprovodí ze světa, nechají po sobě díru do země a budou na tu díru hrdí. Vždyť tak pilně, tak obětavě pracovali. A ten kus udělané práce je za nimi vidět.*⁴⁰⁵

Urban ve svém románu zachytil i proměnu národnostní skladby obyvatel kraje. Koexistenci Čechů a Němců v devatenáctém století neidealizuje, zachycuje naopak proces postupného národního sebeuvědomování: *Němci [...] tvořili jednu čtvrtinu obyvatel Staré Vsi. S Čechy se příliš nedružili a byli k nim chladní, měli svůj kostel a svého faráře, nosili šaty střížené podle dvou tří málo nápaditých vzorů, a pokud, jak jsem zjistil později, se zrovna neopili, zřídka dávali najevo, co si myslí. Všechno si nejraději dělali po svém. [...]. Tedy si i tady začali uvědomovat svůj původ, jak se to děje po celé Evropě, i zde začali důsledně rozlišovat na my a oni. Řeč, příslušnost a vyznání byly pomalu posvátnější než tělo Páně. Rozhlédl jsem se po svých Češích a Němcích a uctivě poděkoval za uvítání. Neuniklo mi, jak rozdílně mne ty dvě skupiny přijímají. Reakci slušných chladných Němců jsem předpokládal, Češi mne překvapili svou srdečností a dvěma či třemi postranními pohledy plnými nedůvěry.*⁴⁰⁶

Poválečný odsun Němců a přesídlení původních obyvatel vesnice jsou pak v očích protagonisty pravděpodobnou příčinou faktu, že krajinu později nikdo nebránil: *O zatopení mého kraje se rozhodlo po válce, tamní kopce se začaly odtěžovat krátce nato. [...] Krajina*

⁴⁰⁴ URBAN, Miloš. *Hastrman. Zelený román*. Praha: Argo, 2001. S. 218.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 234–235.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 22–23.

ztratila své dominanty i své propasti, zploštila se – stejně jako duše lidí, kteří v ní – a z ní – žijí. Česká část obyvatel Staré Vsi byla rozstrkána po okolí, většina skončila na panelových sídlištích v České Lípě, z jejich dětí jsou buď horníci v uranových dolech, dnes nezaměstnaní, či jejich manželky. Kam se podělo německé obyvatelstvo Staré Vsi? Bylo vyhnáno za hranice. Kdyby ti lidé směli zůstat, asi by o svém kraji nenechali rozhodovat jiné. Ještě by tu stál kámen na kameni a čtrnáct rybníků a jedna vesnice by se neztratilo v jediné přehradě. Země řve bolestí, vidím její vytřeštěné oči, její dokořán rozevřená ústa: [...].⁴⁰⁷

Z opakovaného označení kraje příběhu jako *kraj pod horou* plyne dominantní role motivu hory v celém románu. Vlhosti se v románu stal osudným fakt, že v ní byl pod vrstvou pískovce objeven čedič: *O pískovec neměla těžební společnost zájem, ale vytrhala žlutobílé vlhošťské skály dynamitem, aby si zjedнала přístup k čediči. Z hory zbyl plášť, [...]. Vrcholek je snížen o třicet metrů, plánují pryč odříznout ještě sto dvacet. Buky, duby, jedle, borovice a modřiny jsou pryč, prodané do ciziny, zvířata se dávno rozprchla do polí, uhynula nebo byla zastřelena.⁴⁰⁸*

Právě osudy hory chce protagonista příběhu, hledající osoby odpovědné za násilí na kraji, pomstít: *„V té krajině stála hora – stála tam tisíce, miliony, možná miliardu let. A pak si přijde nějaký prospektor, řekněme někdy na přelomu pitomého dvacátého a ještě ubožejšího jednadvacátého stoletíčka, a za mizerných deset let stačí tu horu celou ukrást. Vykrade ji, vyrve jí vnitřnosti, urazí hlavu, odsekne údy, vyvrátí ji z kořene a úplně ji rozšlape.“⁴⁰⁹* Hastrmanovo vražedné šílenství však horu nezachrání, zabití úředníci jsou nahrazeni jinými a v těžbě se pokračuje: *Třicátého prosince se dočítám v novinách, že ministr životního prostředí podepsal ministrovi průmyslu výjimečný souhlas s dotěžením naleziště čediče v lokalitě vrchu Vlhosť. V chráněné krajinné oblasti, v posledním zeleném koutě zneužitých, odnesených, rozprodaných severních Čech.⁴¹⁰*

Logicky je zájem hastrmana upřen také k vodě. Její osudy ostatně s Vlhostí úzce souvisejí: *„[...] Na Vlhosti bývaly stovky pramenů, které jste rozryli jako divoké svině.“⁴¹¹* Zničení pramenů však není jediným problémem vlhošťského údolí. Všechnu vláhu v oblasti do sebe totiž vsála nová přehrada, vybudovaná na místě Staré Vsi a jejího okolí. Necitlivými

---

⁴⁰⁷ URBAN, Miloš. *Hastrman. Zelený román*. Praha: Argo, 2001. S. 267.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 230.

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 282–283.

⁴¹⁰ Tamtéž, s. 361.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 259.

zásahy lidí do kraje tak došlo k dalším proměnám: *V jejím okolí [v okolí přehrady – pozn. R. C.] jsou dnes mělké písečné doly. Vítr je tu obzvlášť ostrý, prý od války, a rozfoukává písek po kraji. Na okraji lesů vznikají bílé návěje, ale sníh to není. Tomu, kdo je nadán zlověstnou obrazotvorností, připomínají saharské duny. Nad širou vodou vichr nic nebrzdí, snadno zde nabírá rychlost vichřice a vysílené smrkové lesy ho nestačí lámat – naopak, to on dělá ze stromů třísky.*⁴¹²

Protagonista příběhu nevěřicně a zoufale apeluje na zodpovědné osoby, aby uvedli krajinu do původního stavu, zastavili další vysušování kraje a věnovali stavu vody svou pozornost: „[...] *Všichni jste lidské bytosti, z vody se skládáte a bez vody se neobejdete ani den, a přece děláte všechno pro to, abyste o ni navždy přišli.*“⁴¹³

Přestože je voda pro hastrmana zásadním živlem, pouto protagonisty ke kraji *pod horou* je natolik silné, že ho ani nedostatek vody od pobytu na severu Čech neodradí. Nehledá nový domov, *s rozdupaným severem* se cítí bytostně propojen, za jeho osud pocítuje spoluzodpovědnost: *Zde [v Posázaví – pozn. R. C.] mají vody dost, v těchto končinách Čech jsem poprvé, poznávám úrodný, harmonický, nezničený kraj, který by bylo snadné přijmout za náhradní domov a o rozdupaný sever se nestarat. Což bych nedokázal.*⁴¹⁴

Významnou funkci má v textu motiv kamene. Velký kámen, označený smírčím křížem – viklan, jenž je srdcem místní krajiny, je zároveň obětištěm. U něj příběh začíná a stětím hastrmanovy hlavy (milovanou Katynkou) na tomto místě také děj románu končí.

Přes zásadní rozdíly v poetice Miloše Urbana a Josefa Jedličky nacházíme mezi jejich prózami styčné plochy. Oba autoři neustále konfrontují současnost s minulostí, reflektují téma viny a spoluzodpovědnosti, bohatě pracují s intertextualitou, žánrové vymezení jejich děl je nejednoznačné atd. Ale paralely nalézáme i v detailech. I Urban si např. všímá, že život v industriálním prostoru je životem na směny: *Nejen zaměstnanci, celý kraj žije na směny. Stal se továrnou na kámen.*⁴¹⁵ I na prahu jedenadvacátého století sledujeme neúctu k architektonickým památkám i duchovním hodnotám: *Ze Stvolínek je servisní stanice pro těžaře – kostel je zavřený a hrouťí se sám do sebe, v sakristii si někdo otevřel stánek s výsekovým masem.*⁴¹⁶ A přestože Jedlička popisoval prostor očima vnímatele padesátých let

---

⁴¹² URBAN, Miloš. *Hastrman. Zelený román*. Praha: Argo, 2001. S. 237.

⁴¹³ Tamtéž, s. 265.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 277.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 232.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 231.

dvacátého století, vidí Urbanův vypravěč i po přibližně padesáti letech obdobné obrazy: *Shlízím z ronovského hradu do vlhošťského údolí, jednoho z nejkrásnějších koutů poznatelného světa, který inženýři jednoduše škrtili – na mapách i v krajině. Po rumišti plném kopřiv se táhnou dva šedé pruhy improvizované silnice, dva pásy ze zmetkových panelů, původně určených pro sídliště v České Lípě.*⁴¹⁷

Oba autoři pak zajímavým způsobem pracují s mýty. Syn Jedličkova vypravěče komunikuje hrou na Panovu píšťalu s fauny, ukrývajícími se v blízkém lese, jeho život je sledován bohyněmi osudu – moirami. V Urbanově románu pak sledujeme faráře Fidelia, který se stejně jako baron Johan Salmon a učitel Voves zamiloval do krásné rychtářovy dcery Kateřiny, jak vytesal dřevěnou pannu v Katynčině podobě a ukrývá ji v sarkofágu označeném iniciálami P a D, které přecházejí jedna v druhou. Není tak jasné, zda má Katynka blíže k Persefoné, manželce boha podsvětí Háda, nebo k Démétér, bohyni plodnosti. Pravdou však je, že když utopenou Katynku hastrman uloží k spánku v podzemí Černého mlýna, jako by kraj zbavil ochránkyně, a ten je vydán napospas destrukci. Když hastrman Katynce před koncem příběhu duši vrátí, je to vyjádřením naděje. Velkolepá závěrečná scéna obětování pak jen podtrhuje význam mýtu v celém textu.

Groteskní nadsázka a zobrazení závažných témat s postmoderním ironizujícím nadhledem však Urbanovo dílo od Jedličkova odlišuje naprosto zásadně.

---

⁴¹⁷ URBAN, Miloš. *Hastrman. Zelený román*. Praha: Argo, 2001. S. 232.

VI.12 Radek FRIDRICH

Fibigerův román *Aussiger* ilustroval další ústecký umělec – Radek Fridrich (nar. 1968), který se vedle výtvarného umění věnuje také literatuře. Tento spisovatel, překladatel, publicista a výtvarník působí stejně jako Martin Fibiger na katedře bohemistiky Pedagogické fakulty UJEP v Ústí nad Labem. A stejně jako Martin Fibiger se řadí k autorům, kteří se (spíše než současnost) snaží zachytit „ztracený svět“ – genius loci zmizelých Sudet.

V rozhovoru pro časopis *Tvar* odpověděl Fridrich na otázku, proč se nedokáže odtrhnout od Sudet a jejich česko-německých reálií, těmito slovy: *To bych se musel odstěhovat někam, kde nejsou žádné německé prosvítající nápisy na starých činžácích nebo na kanálech. Prostě to na mě denně dopadá, navíc denně učím několik hodin němčinu. A hlavně mé srdce je česko-německé, vždyť můj otec je Němec, babička byla neodsunutá Němka, moji předci byli němečtí komunisté z Bublavy na Kraslicku a druhá linie z mamčininy strany je pražská, a tedy česká. Ve mně se to celou dobu tříská a prskají po sobě ty dva vnitřní hlasy jako kočky, anebo mňoukají česky mňau mňau a německy miau miau a tak to je a tak to bude i dál.*⁴¹⁸

Radek Fridrich debutoval již v roce 1995, ale téma krušnohorské krajiny Sudet se výrazněji prosadilo až ve sbírce *V zahradě Bredovských*, vydané v roce 1999 brněnským nakladatelstvím Host. Zkoumání krajiny je propojeno s hledáním svého místa v ní, s hledáním domova. Průzkum míst je zároveň nutně spjat s hledáním a rozpoznáváním stop historie. „Vybydlený“ kraj Krušných hor je zastoupen např. obrazem pohraniční obce Moldava, v níž žilo ve dvacátých letech dvacátého století více než 1500 obyvatel, zatímco na prahu jedenadvacátého století uvádějí statistiky již jen 113 obyvatel.⁴¹⁹ V básni *Moldava* tak kromě přírodních motivů nalézáme motivy samoty, bolesti a zejména výrazný motiv viny: *Moldavo! Sepni své ruce. / V dásních svých, jazykem / dráždíš zabodlé třísky / prastarých vin. / Smolou naleptáváš krajině samotu.*⁴²⁰

---

⁴¹⁸ ANTOŠOVÁ, Svatava. Čistnář, nikoli podkladač. Rozhovor s R. Fridrichem. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 9, s. 1.

⁴¹⁹ *Wikipedie: Otevřená encyklopedie: Moldava* [online]. c2015 [citováno 16. 02. 2015]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Moldava&oldid=12190323>>.

⁴²⁰ FRIDRICH, Radek. *V zahradě Bredovských*. Brno: Host, 1999. S. 53.

Další Fridrichovy sbírky potvrzují, že básník skutečně neusiluje o současný obraz domovského Děčínska, ale o rekonstrukci světa v době vzniku básní již zaniklého. Zájem o minulost zdůvodňuje i v již citovaném rozhovoru: *Ano, krajina ubývá a mění se, zanecháváme děsivý krajinný impakt, obklopují nás hrůzná místa a úchylné průmyslové zóny. [...] Jednou jsem řekl, že severočeská krajina ti dává při každém pohledu facku, každý záběr se za chvíli něčím zkazí, a tak se nediv, že se uchyluji k minulosti, do krajiny bez elektrických drátů a korečkových rypadel, do krajiny bez kamionů a mobilů.*⁴²¹

Sbírka *Erzherz*, vydaná v olomoucké Votobii roku 2002, v názvu odkazuje jednak k německému názvu pro Krušné hory (dříve též Rudohoří, německy Erzgebirge), jednak vzbuzuje asociace plynoucí z překladu německého kompozita: ERZ = ruda, kov; HERZ = srdce, střed.

Inspirací básníkovi byly především nápisy na německých hřbitovních náhrobcích ve vesnicích v okolí Děčína. Bez jakýchkoli komentářů Fridrich na základě kusých informací z náhrobních kamenů rekonstruuje lidské osudy, jak dokládá např. báseň *Děda Bendlů (Franz Bendel, nar. 1873): Ve třiadvaceti jsem byl vodvedenej na vojnu, / kde sem dva roky sloužil. // Roku 1900 sem si vzal svou ženu, / Augustu Bendl, rozenou Parše. // Roku 1904 sem převzal otcovskej dům. / Roku 1914 začala ta nešťastná válka. // V letech 1918–1937 byly dobrý / i zlý časy. // ... a co nám přinese budoucnost, / to ví jenom bůh.*⁴²²

Vedle motivů souvisejících s toposem hřbitova (pohřební průvod, hřbitovní zeď, kámen, „mrtvé ticho“) jsou především v básních prvního oddílu výrazně zastoupeny také motivy chladu, mrazu, sněhu, pustoty. Jména konkrétních lidí pak najdeme jak v titulcích či podtitulech básní (*Emil Paul Ritschel sní, Anna Noli-Rumrich vzpomíná, Hermann Alfred Kühnel aj.*), tak v jednotlivých textech: *Rezavou blankou pomalu vcházejí stíny: Franz / Wendler, mladý sedlák se svou matkou Theresií. / A za nimi? Další mrtvé procesí: Karlotta Schuster, / rozená Schiffner aus Dauba, Ignaz Fuhrmann, / Ausgedinger s manželkou Elizabeth, kulhavým / krokem blíží se Josef Pelz.*⁴²³

V posledním oddílu sbírky, nazvaném *Erztod*, pak na scénu zaniklého světa Sudet vstupují nadpřirozené bytosti s prapodivnými jmény: Šrakakel, lesní duch Hejmon, Kudibal, Jermon, Hockauf, Holzhund a další. Strašidla, skřítky, vlkodlaci a další tajemné bytosti s podivnými jmény se následně objevují snad v každé Fridrichově knize.

⁴²¹ ANTOŠOVÁ, Svatava. Čistnář, nikoli podkladač. Rozhovor s R. Fridrichem. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 9, s. 4.

⁴²² FRIDRICH, Radek. *Erzherz*. Olomouc: Votobia, 2002. S. 53.

⁴²³ Tamtéž, s. 82.

Lokálními pověstmi a atmosférou zaniklých německých hřbitovů jsou inspirovány i některé básně další Fridrichovy sbírky *Molchloch* (2004). Ponurá atmosféra zániku je však v některých textech propojena i s pozitivními obrazy života: *Viděl jsem zbytky tlející trávy / pod unaveným sněhem hřbitova, / propadlá střecha protějšího kostela / civěla nechápavě dolů. / [...] / Viděl jsem vesnici plnou koní, všude se pásala / ta nádherná zvířata, v lukách, v zahradách / i mezi rozpadlými zdmi sudetských statků.*⁴²⁴

Složené slovo *Molchloch* (česky „mločí díra“) je označení pro původní osídlení děčínské čtvrti Bělá, kde básník v době vzniku sbírky žil, jak se čtenář dozvídá z poznámky autora v závěru knihy. Název sbírky tedy napovídá, že Fridrich zůstává věrný svému ústřednímu tématu – ohledávání krajiny domova. Na rozdíl od sbírky *Erzherz* se však při četbě tohoto díla nepohybujeme pouze v minulosti: *Projíždí vlak – plný mužů, jádra jejich očí zírají / zatvrdlá jsou ještě, obhroublá okrovou nocí, / vůně kávy a hnědým dýmem.*⁴²⁵

Nejvýrazněji podává obraz současnosti severočeského regionu pátý oddíl sbírky, nazvaný *Studená severní města*, který je dle poznámky autora inspirován konkrétními severočeskými městy a jejich atmosférou. Realita bezútěšného industriálního kraje, vyjádřena mj. motivy kouře, bagrů, mrtvých lesů, zbytků poddolovaných vesnic, motivy šedi a betonu, motivy hospod a alkoholu, je i zde propojena s fantazií, a dokonce i s humorem, byť spíše v jeho sarkastické podobě. V básni *Mezizóna*, dedikované Václavu Vokolkovi, tak například někteří lidé nad krajinou dokonce létají: *Projíždím industriální zemi plnou / elektrických sloupů, korečkových rypadel, / umělých rekultivací, / černě se zubících oprámů, / chladicích teplárenských věží, / neustálého mlžného kouře / a neskutečných průhledných lidí, / jež jsem často viděl létat nad krajinou. // Mávali křídly jako velcí šediví ptáci, / nevyráželi však žádné zvuky, ani nezpívali, / jen se nechávali unášet větrem, / někteří odlétávali daleko, / až nad hnědouhelné pánve, / nad vybagrované oblasti, / nad popílkaté zbytky vsí, nad umrlé kmeny lesů, / někteří usedali do rekultivovaných vinic / a sezobávali hnědě uhelnaté hrozny, / zbytek tupě dřepěl / u hospodských umakartových stolů / a lil si do hlav strašné severočeské pivo. / Ti už nikdy nevzletí, řekl nějaký kolemjdoucí / a já mu mlčky přitakal, / ani jejich děti, srnky ztracenky. // Oběšené ve svých smyčkách, / zamotané do uzlů mezizóny, / do zapadlé krajiny bez času a bez kořenů. // Kdyby aspoň kamení zůstalo, to mlčenlivé svědectví, / ale všude jen beton, beton a nikde žádný Breton.*⁴²⁶

---

⁴²⁴ FRIDRICH, Radek. *Molchloch*. Brno: Host, 2004. S. 20.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 7.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 50–51.

Následující sbírka Radka Fridricha má opět zvláštní jméno – *Žibřid* (2006). I tato sbírka je situována do Sudet. Krajina je však v jednotlivých básnických i prozaických textech, stejně jako tajemná bytost Žibřid, zachycena většinou spíše symbolicky, v náznacích. Opakovaně se objevuje obraz severního města, které je líčeno v různých souvislostech. Vždy je ale neútné, nepřívětivé, blížící se zániku. V epistolárním textu (titulní hrdina Žibřid píše dopis postavě jménem Kůžena) líčí severní město básnický subjekt takto: *Píši Vám ze studeného severního města. Z města ledu, vánice a sněhových závějí/ [...] / Nikdy jsem nevěděl, jak kruté je toto staré / severní město, a hlavně jací ubožáci zde žijí; sobečtí / pokrytečtí obyvatelé, pro které jsem byl hned od po- / čátku cizincem odsouzeným k zániku.*⁴²⁷

V další sbírce s názvem *Krooa krooa* (2011) se básník opět uchyluje do světa tajemství, záhad a podivuhodností, do světa mýtu, který svou poezií sám stvořil. Mýtu o prospektoru Vlašském Danielovi (postava tohoto hledače nerostů a drahých kovů je dle autorské poznámky historicky doložena), tajemné lesní bytosti Chrastavě a jejich synu Klatzkovi.

V tajemném titulu se skrývá, podle slov na obálce knihy, *tísnnivé krkavčí zajiknutí, které se jako svědek vznáší nad krajinou a lidskými osudy v ní*. Básně jsou stále svázány s Fridrichovým osudovým Děčínskem, s jeho česko-německou historií, místními pověstmi a legendami. I v tomto souboru je využita pro Fridricha typická metoda koláže. Vlastní básnické výpovědi autor kombinuje s autentickými texty – překlady záznamů převzatými z *Děčínských vlastivědných zpráv*, nápisy na kamenech, které jsou u Fridricha tradičně jakýmsi médiem paměti, zápisy ve starých obecních kronikách apod.

Výrazným motivem druhého oddílu sbírky jsou kamenné smírčí kříže, vydávající svědectví o tragických událostech. Motiv smírčích křížů výrazně přispívá k baladickému vyznění této pravděpodobně nejpoetičtější Fridrichovy sbírky. Ze záznamů na křížích vystupuje také historie kraje. Autor však nevěnuje pozornost tzv. velkým dějinám a vypjatým okamžikům dvacátého století. Noří se hlouběji – do událostí osmnáctého a devatenáctého století, přičemž poskytuje svědectví o osudech jednotlivců: *Ve Fuchslochu byl 12. března 1812 / umačkán kmenem huntířovský sedlák, / Josef Fritsche. // Jeho synové pak nechali zbudovat kříž, / který už nespátříš.*⁴²⁸

Většina textu prvního a třetího oddílu sbírky je zasazena do jakéhosi mytického bezčasí. Jednoznačného geografického vymezení se však Fridrich nevzdává. To je jednak

⁴²⁷ FRIDRICH, Radek. *Žibřid*. Brno: Host, 2006. S. 36.

⁴²⁸ FRIDRICH, Radek. *Krooa krooa*. Brno: Host, 2011. S. 41.

zdůrazněno v závěrečné autorské poznámce, jednak opět podtrženo i použitím němčiny, a to zejména v původních místních i vlastních jménech: *Zakrámám / krooa, krooa. // Do údolí řeky Elbe. / Z ostrohu jménem Mönch. // Zakrámám / krooa, krooa. // Tajemná, jemná slova. / Zschirnstein a Winterberg.*⁴²⁹

Výsledkem básníkovy tvůrčího úsilí je skutečnost, že „ztracený svět“ sudetské krajiny před očima čtenáře znovu ožívá. Krajina je, slovy recenzenta Ivo Haráka, *zvrstvena pozůstatky minulých životů, popsána prospektorskými vzkazy, ona i její dějiny (patrné z oněch vrstev) jsou žité a ožívající současnými lidmi, jejich příběhy. [...] Zjevují se v ní bytosti, o nichž nevíme, zda jsou více lidmi, nebo ztělesněním krajového mýtu – tak z ní vyrůstají a do ní také (jako domnělé zlaté žíly) vrůstají.*⁴³⁰

V roce 2011 vychází Fridrichovi dvojjazyčný soubor textů s názvem *Nebožky/Selige*, vydaný péčí opavského nakladatelství Perplex. Jedná se v podstatě o paralelu ke sbírce *Řeč mrtvech / Die Totenrede* (2001), která byla později zařazena jako samostatný oddíl ve sbírce *Erzherz*. Zatímco v *Řeči mrtvech* představovaly jednotlivé básně monology mužských básnických subjektů, ve sbírce *Nebožky* je pozornost zaměřena na osudy žen.

Lyrické mikropříběhy vyprávějí o vášních, o uhranutí, o snech a zjeveních, o soužití s muži, lásce i nevěře, o všedních i zlomových životních událostech, o narození, ale i o smrti dítěte, ba dokonce o vlastní smrti: *Můj muž byl Franz Ettrich, / zvaný Fefenfranz. // Tomu jsem dala jediného syna, / jménem po otci. // Krátce po porodu jsem zemřela. / Nikdy mi to neodpustil.*⁴³¹

Básník se tentokrát kromě hřbitovních nápisů inspiroval také vyslechnutými či přečtenými příběhy nebo popisy starých fotografií. Prosté realisticky podané osudy se ale nejednou prolínají s fantazií: *Můj syn byl větroplach, / už od dětství svěhlavý. // [...] // Jednou roztáhl ruce jako křídla / a už ho nikdy nikdo neviděl.*⁴³²

Různorodé příběhy, jejichž kulisami jsou nejčastěji hřbitov, kostel, hospoda, louka a les, ale rovněž pro Děčínsko typické Labe a skály, jsou zachyceny s mistrovskou minimalistickou zkratkou. Směřují k tomu, aby se čtenář zamyslel nad osudy konkrétních lidských bytostí.

---

⁴²⁹ FRIDRICH, Radek. *Krooa krooa*. Brno: Host, 2011. S. 56.

⁴³⁰ HARÁK, Ivo. Nad novější poezií Radka Fridricha. [online]. [cit. 2015-02-17]. Dostupné z: <http://www.kulturni-noviny.cz/nezavisle-vydavatelске-a-medialni-druzstvo/archiv/online/2013/14-2013/nad-novejsi-poezii-radka-fridricha>.

⁴³¹ FRIDRICH, Radek. *Nebožky/Selige*. Opava: Perplex, 2011. S. 15.

⁴³² Tamtéž, s. 29.

Pozornost k člověku, která tvoří podloží celé sbírky, ve své recenzi oceňuje i Simona Martínková-Racková, když říká, že v poezii Radka Fridricha *jde o víc: o člověka. O jeho osud, bolest, jedinečnost, kterou básník nenechá zapadnout mezi pomíjivé, ba „reálně“ už dávno pominuvší. Navzdory času znovu vytahuje na světlo příběhy (doslova) již pohřbených a nechá ty, po nichž zbylo už jen jméno na náhrobku s datem narození a úmrtí, znovu mluvit, cítit... znovu žít.*⁴³³

Historicky jsou příběhy ukotveny vesměs v době před první světovou válkou. O dalších osudech Děčínska, kam jsou básně opět situovány, se v žádném z textů souboru nepíše. Přesto skutečnost, že mají všechny ženské postavy německá jména, ukazuje na to, že právě osudům německých žen hrozí zapomnění. Implicitně se tak ve Fridrichově poezii odráží problematika odsunu německého obyvatelstva ze Sudet po druhé světové válce.

Důrazem na obecně lidské momenty (vzpomínky, paměť, hledání domova, válka, lidská zloba, vina, pokání) autor dosahuje toho, že jeho poezie přes silné vazby na zobrazovaný region, stejně jako dílo Josefa Jedličky, rozhodně překračuje rámec regionální literatury.

Tematicky se Jedličkovi a jeho zobrazení severních Čech Radek Fridrich nejvíce přiblížil básněmi oddílu *Studená severní města* ze sbírky *Molchloch*. Paradoxně právě v těchto textech, obracejících se k zachycení současné podoby severočeských metropolí, je však básník umělecky pravděpodobně nejméně přesvědčivý.

Inspirativní je srovnání práce obou umělců s mytologickými motivy. Zatímco Jedlička využívá mytologických motivů kontrastně k tomu, aby dokázal, jak vzdálený je bukolický svět mýtů realitě padesátých let dvacátého století na severu Čech, Radka Fridricha prozkoumávání rodného kraje přivedlo k vytvoření mýtů nových: *Z autentických zápisků, z atmosféry lesů a pískovcových skal na Děčínsku, především však z vlastní imaginace utkal mýtus, v němž se volně prostupuje vyprávění, dokument, zaklínání a snění.*⁴³⁴

Fridrich plně přijímá česko-německé dědictví rodného kraje i vlastní rodiny, k lepšímu pochopení využívá i důkladné znalosti němčiny. Nesnaží se ale na rozdíl od většiny zmíněných spisovatelů analyzovat příčiny pohnutých událostí dvacátého století, nalézá cestu v ponoru do hlubších časových vrstev. Díky tomuto úsilí se mu daří umělecky rekonstruovat zdánlivě „umlčené“ osudy krajiny a naplnit krajinu životem.

---

⁴³³ MARTÍNKOVÁ-RACKOVÁ, Simona. Nejde jen o ženy. Tvar. 2012, roč. 23, č. 1, s. 2.

⁴³⁴ MARTÍNKOVÁ-RACKOVÁ, Simona. Stvořit si svůj mýtus. A2. 2012, roč. 8, č. 8, s. 7.

VI.13 Pavel BRYCZ

Originální vypravěčskou perspektivu zvolil pro zachycení Mostecka a Litvínovska v knize *Jsem město* (1998) spisovatel Pavel Brycz (nar. 1968). Titul díla, oceněného roku 1999 Cenou Jiřího Ortena, napovídá, že jde o ich-formu, kterou ke čtenáři promlouvá samotné město – Most, přičemž jako příznakový recipient vnímá především odpovídající tvar středního rodu ich-formy: *Jsem město. Jsem plné lidí. Nic lidského mi není cizí. Lidí miluju. A ne proto, že jsou velcí. To proto, že jsou malí, proto je miluju. Je jich mnoho a jsou osamělí. Touží po svobodě a jsou spoutaní. Modlí se k nesmrtelnosti, a přece nevydrží dotek smrti, té medúzy.*⁴³⁵

Existenciální témata osamělosti a svobody jsou v textu spojena s tématem trvání, tolik aktuálním v souvislosti se zánikem Starého Mostu: *Je těžké trvat. Já město Most to vím, jako to věděly Pompeje, Kartágo, starověký Řím. Ach, jak já to vím. Stačí se podívat do těžební jámy za kostelem. Těžké je trvat...*⁴³⁶

Zatímco Jedlička zachytil těsné propojení mezi Litvínovem a Mostem, související s polohou významné chemické továrny na jejich spojnici, z pohledu obyvatele Litvínova, zde je tomu naopak: *Jestli mi něco závidět, pak je to moje podoba meziměstská, protože moje podoba meziměstská je cesta. A ne cesta ledajaká, ale cesta železného oře, který se pro potřeby civilizace proměnil v tramvaj a uhání mezi mnou a Litvínovem, míjeje nejroztodivnější lidský výtvar – chemické závody, které založil Hitler, a proto se dlouho jmenovaly Stalinovy závody.*⁴³⁷ (Z ukázky je patrná rovněž ironie, s jakou jsou zachyceny historické zvraty „velkých“ dějin.)

Ani Brycz neponechává bez komentáře různorodý původ severočeského obyvatelstva, který je jasně patrný i více než půl století po válce a příchodu nových osídlenců. Jev je ilustrován na podobě jazyka, jakým se v Mostě, přirovnávaném k Babylónu, mluví: *I Most je Praha, Paříž, Babylónie, ale jazykově. Tak jako do metropolí přišli lidé odevšad a vzniklo propletení jazyků, je tomu nejinak i v Mostě. Vždyť téměř všichni Mostáci přišli odjinud a*

⁴³⁵ BRYCZ, Pavel. *Jsem město*. Most: Hněvín, 1998. S. 138.

⁴³⁶ Tamtéž, s. 138.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 58.

jejich jazyk už je tak průmyslovým konglomerátem, u starých usedlíků uslyšíte vliv i tvrdé sudetské němčiny, takže čeština mých obyvatel nezpívá jako řeč Hradečáků, Budějovičáků, Brňáků, Břeclaváků. [...] A přece i mosteckou češtinou se dá zpívat. Je to sice zpěv spáleným jazykem o spálené zemi, ale o to přesvědčivější.⁴³⁸

Dílčím motivem, který Brycz spojuje s městem a který můžeme doložit jak u Josefa Jedličky, tak u Emila Juliše, je motiv černé kávy: *Miluji kávu. Káva je neřest měst. Vaří si ji z noci. I Já si ji vařím.* [...] *A proto mám rádo i všechny lidi, kteří pijou kávu.*⁴³⁹ Zatímco Bryczovo město se zpovídá z lásky k tomuto nápoji, Jedlička rostoucí spotřebu kávy v padesátých letech ironizuje: *Spotřeba nejlacinějšího druhu zrnkové kávy stoupla podle úředních statistik za poslední tři roky téměř desetkrát. Je zřejmě zapotřebí nesmírného množství kávy, než vznikne nová kultura.*⁴⁴⁰

Bryczova sbírka krátkých povídek, blížících se mnohdy básním v próze, vyjadřuje nejen lásku k lidem, silné emotivní zaujetí pro smutný osud autorova rodného města a kraje, ale i naději. Zatímco Jedlička a Juliš spojují naději s mládím a láskou, u mnohem mladšího Brycze má naděje podobu „rytíře smutné postavy“: *Včera jsem vidělo na obloze mrak. Vyjžděl nad město ten mrak jak černé svědomí. A měl kopí ten mrak. Měl přilbici a štít. Jezdec na koni byl onen mrak. Kost a kůže byli pak oba dva. Vědělo jsem, že je někdo z lidí dole také uvidí. Vždyť lidé mají fantazii. Poznají, že i z mlhy, mraků, šedivého kouře může vyjždět don Quijot na koni. Věci přeci nejsou nikdy jednoznačné.* [...] *Třeba se i nejčernější mrak změní v rytíře, který nejčestnějším způsobem bojuje s větrnými mlýny nicoty.*⁴⁴¹

Osudy lidí v sepětí s osudy krajiny se staly tématem i pro další Bryczovo dílo. Novela *Mé ztracené město* vyšla v jihlavském nakladatelství Listen v roce 2008. Pro nás je zajímavá především tím, že přináší zcela nový postoj k životu v kraji postiženém ekologickou katastrofou.

Vypravěč příběhu se narodil v roce 1961: *Narodil jsem se. A to, co mě obklopovalo, bylo město.* [...] *Psal se rok 1961, člověk se vystřelil poprvé do vesmíru, ale Boha tam nenašel. A mě vítalo starobylé hornické město Most s jizvami dolů v širokém okolí a na každé z jam svítila rudá pěticípá hvězda za splněný plán těžby.*⁴⁴²

---

⁴³⁸ BRYCZ, Pavel. *Jsem město*. Most: Hněvín, 1998. S. 15.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 63.

⁴⁴⁰ JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Brno: Host, 2010.

⁴⁴¹ BRYCZ, Pavel. *Jsem město*. Most: Hněvín, 1998. S. 138–9.

⁴⁴² BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008. S. 10–11.

Hlavní protagonista knihy byl svědkem zániku rodného Mostu, pozoroval rozrůstající se *měsíční krajinu* v okolí, přesto neprožívá nic z toho jako tragédii. Stěhování gotického kostela, který byl jako jediná z budov historického města zachráněn, líčí vypravěč jako vzrušující zážitek. Vždyť v roce 1975 mu bylo čtrnáct let a celou událost prožíval jako velké dobrodružství: *Já nevím, dodnes se mě ptají různí intelektuálové, jak mě změnilo, že jsem žil v novodobých Pompejích a daleko pomaleji, než se snášel popel z Vesuvu, na mě padal v úlomcích rozbitý čas. Šťourají do mě, jaké následky na sobě pociťuju, že mé místo, to životní teritorium, tajemné genius loci, bylo jen pohyblivými písky a já byl jen surfař na saharské vlně, jenž se snažil udržet stabilitu, ale nevím, co bych jim měl říci, prostě já a mí čtrnáctiletí báječní kámoši jsme stáli a civěli [...]. Nebyli jsme v depresi a nikdo z nás se ze zoufalství nevrhl pod kola projíždějícího kostela. Fakticky.*⁴⁴³

Nová optika Bryczova vypravěče je dána především faktem, že severní Čechy nevnímá jako vyhnanec či nově příchozí, ale jako představitel nové generace, jako člověk, který se „na severu“ narodil a který svůj domov přirozeně miluje: [...] – *byli jsme druhá generace naplaveniny z celé republiky, která přišla rubat uhlí a osídlit opuštěné domy po poválečném odsunu Němců, ale ani ve čtrnácti, ani v osmnácti, ba ani dnes nežijí v abstraktních paradigmatech historiků, psychologů, urbanistů či sociologů, mé vzpomínky nejsou šedé, jak mi přisuzují jejich úvahy, eseje a odborné práce, ale tak barevné, jak se jen vzpomínky odváží být.*⁴⁴⁴

Vypravěče evidentně popuzují mnohdy zjednodušené a schematické reflexe jeho rodného kraje. Kraj má rád a chce si zachovat jeho pozitivní obraz. Brání si právo na šťastné vzpomínky na dětství a mládí. Přesto vnímá a uvědomuje si i negativní důsledky těžkého průmyslu, pohlcujícího kulisy jeho vzpomínek: *Csesznokovi bydleli v nádherné okrové vile po uhlobaronech, na kraji svahu, jenž se řítíl do povrchového dolu, a ze všech oken v tu stranu se člověk mohl dívat do nedozírné měsíční krajiny s velkorypadly na obzoru a cítil neustále jemné chvění domu, jak rypadla ukrajovala z podloží a kilometrové dopravníky neúnavně vozily uhlí daleko k úzkokolejně dráze, kde čekaly nákladní vagony s umouněnými ocelovými vanami a silné lokomotivy, aby je rozvezly do elektráren a proměnily v popílek a elektřinu, jež dávaly našemu městu zároveň život a smrt.*⁴⁴⁵

Kontrastem života a smrti upozorňuje vypravěč na nejednoznačnost hodnocení Mostecká a okolí. Na straně života je možnost obživy, bydlení, pro celou zemi potřebný zdroj

---

⁴⁴³ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008. S. 21.

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 22.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 47–48.

energie, na straně smrti devastace životního prostředí a další důsledky těžby a spalování hnědého i dalších odvětví těžkého průmyslu.

K nejpůsobivějším pasážím knihy, souvisejícím s popisem severočeské krajiny, patří líčení osudů již zmíněné vily Csesznokových, v níž bydlel vypravěčův kamarád a která se nacházela na hranici mezi starou, obětovanou, a novou částí města Most: *Jen vila u Csesznoků na demarkační čáře mezi minulostí a budoucností zůstávala nadále stát jako poslední naděje nad měsíčním údolím a ledová ruka nám sáhla na srdce pokaždé, když jsme z její chvějící se vížky hleděli na obrovské ohně dole v měsíčních přesypech, které vznikly samovznícením uhlí.*⁴⁴⁶

Nejen motiv ohně pak sblížíve Bryczovo líčení s představou popisovaného prostoru jako pekla, o němž jsme hovořili v souvislosti s Jedličkou či Julišem. Zmíněn je formou aluze i Dante a jeho *Božská komedie*. Intertextová rovina je ostatně v tomto Bryczově díle mnohem bohatší, osudy zaniklého Mostu jsou originálně přirovnávány k Márquezovu Macondu apod. Motiv měsíční krajiny je naopak při zobrazení severních Čech užít téměř všemi autory, jejichž dílům jsme věnovali pozornost.

Nejkrásnější vzpomínky vypravěče prózy *Mé ztracené město* jsou spojeny s obdobím, kdy do bouraného Mostu přijížděli filmaři z celého světa, aby zde natočili válečné scény spojené s ničením budov, výbuchy apod. Jako komparzista se tak vypravěč zúčastnil několika natáčení a podle filmu o občanské válce v Chile dokonce pojmenoval své rodné město jako *naše hlavní město Chile*. To se pro něj nakonec stává místem, od kterého se nikdy nebude moci odtrhnout: *Od města, do kterého se mohu vrátit jen ve vzpomínkách, protože jedině tam stále existuje, neboť vzpomínky, jak jsou pevně ukotvené v hlavě, se nedají srovnat žádným těžkým buldozerem. A tak se bez mučení přiznávám – nikdy jsem nežil v Mostě, v tom místě, kde se uhlím, chemií a smogem psaly dějiny, ale vždycky jen v hlavním městě Chile.*⁴⁴⁷

Bryczovo dílo inspirativně dotváří mozaiku obrazů severočeského regionu v poválečné české literatuře. Ukazuje, že každé místo má jistý potenciál domova, ale také že krajinu svého dětství, uloženou ve vzpomínkách, většinou vnímáme pozitivně bez ohledu na její podobu.

---

⁴⁴⁶ BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008. S. 65.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 140.

VI.14 Severní Čechy v díle dalších autorů

Výčet autorů, kteří svá díla situovali do severních Čech, nebyl rozhodně úplný. Umělců, které prostor severu utvářel a definoval, je celá řada.

Jedličkovým vrstevníkem byl básník **Dalibor Kozel** (1921–1982), spoluzakladatel mosteckého nakladatelství Dialog (vedoucím redaktorem Dialogu byl až do jeho likvidace roku 1970), jehož sbírka *Krajina severu* (2011) byla vydána až po autorově smrti.

Zajímavými osobnostmi jsou rovněž umělci narození v padesátých letech dvacátého století: **Milan Hrabal** (nar. 1954 ve Varnsdorfu), který se vedle vlastní básnické tvorby věnuje propagaci lužickosrbské kultury, a **Svatava Antošová** (nar. 1957 v Teplicích), která za svou „sféru vlivu“ označuje *doširoka otevřené a silně větrné území Předního Cínovce pod oblou vrcholovou dominantou s ponurým názvem U Mrtvého dítěte (Am toten Kind)*.⁴⁴⁸

Se severem Čech je spojena i raná tvorba **Romana Szpuka** (nar. 1960 v Teplicích), zakladatele křesťansky orientované literární skupiny Skupina XXVI.

Z nejmladší generace jmenujme alespoň **Tomáše Řezníčka** (nar. 1969 v Děčíně), básníka a organizátora děčínských literárních pořadů, a **Ivo Haráka** (nar. 1964 v Brně), pro nějž nejsou severní Čechy rodným krajem, ale protože již řadu let působí na katedře bohemistiky PdF UJEP v Ústí nad Labem, severní Čechy si našly místo i v jeho poezii. Komplikované sžívání s regionem líčí výstižně slovy: *Teprve časem jsem si uvědomil, že ne všechno je takové, jakým se na první pohled jeví, že mezi oním dýmem je také mlha vystupující z řeky i zalesněných strání, že v klapotu strojů lze kromě ubíhajícího času rozeznat též kyvadlo dívčích střevíčků, že ono zdánlivě nerozdílné a jednolitě se skládá z mnohého a rozmanitého*.⁴⁴⁹

Pozornost čtenářů i kritiky si získalo rovněž dílo **Daniela Hradeckého** (nar. 1973 v Mostě), nominovaného na cenu Magnesia Litera za sbírku *64* (2013), a **Patrika Linharta** (nar. 1975 v Duchcově), spisovatele, výtvarníka a performerera, jehož různorodé aktivity jsou spjaty především s Duchcovem a Teplicemi.

⁴⁴⁸ ANTOŠOVÁ, Svavava. Vazba k místu aneb Szpukovo, Linhartovo & spol. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 9, s. 5.

⁴⁴⁹ HARÁK, Ivo. Země pustá, nesličná? Severní Čechy v kontrastech (nejen) literárních. *Host*. 2014, roč. 30, č. 6, s. 26.

Vzhledem k aktivitě severočeských umělců i současnému zájmu o téma odsunu vznikají v české literatuře stále nová díla situovaná do oblasti, jíž jsme zde věnovali pozornost. Rozsah této práce však neumožňuje věnovat se všem. Pro stanovený cíl – analýzu obrazu severních Čech v Jedličkově prvotině a jeho konfrontaci se zobrazením tohoto prostoru v dílech dalších autorů – považujeme výběr analyzovaných literárních děl za dostatečný.

VII. Závěr

Uvědomíme-li si, že pojetí prostoru a času představuje základní kategorie lidské existence a jejího individuálního prožívání, pak autorské ztvárnění prostoru vypovídá o tom, jak v nejobecnějším smyslu autor skutečnost vidí a vykládá, takže přináší klíč pro pochopení díla jako celku [...].⁴⁵⁰

Eduard Petru

Naším cílem nebylo nalezení či popis objektivního obrazu geografického regionu. Sledovali jsme různé podoby subjektivního časoprostoru, který je vždy výrazně ovlivněn evokacemi jednotlivých autorů.

Analýza textů ukázala, že sever Čech má v naší literatuře svá specifika. Není spojen jen s bezuzdným rabováním přírodního bohatství a devastovaným životním prostředím, ale také s tématem odsunu původního německého obyvatelstva po druhé světové válce a s problémy, které z této historické události vyplynuly. Směnou obyvatelstva došlo v této oblasti, jako ostatně v celém pohraničí, k citelné sociokulturní diskontinuitě. Příchod nových obyvatel, jejich charakteristika, zachycení snahy zapustit v cizí krajině kořeny a severní Čechy jako rodný kraj nové generace – to jsou další tematické vrstvy literárních prací. Jako zcela zásadní se tak v české poválečné literatuře spojené s oblastí severních Čech jeví téma hledání domova a zachycení různých podob vztahu literárních postav či lyrických subjektů k domovu v tomto bezútesném industriálním kraji.

Městské krajině věnovali vedle Jedličky a básníka Emila Juliše pozornost především spisovatelé spojovaní se severočeskou literární školou (Vladimír Páral, Jiří Švejda, Václav Dušek), obraz několika severočeských měst najdeme ve vzpomínkách Václava Vokolka a v poezii Radka Fridricha. Do Mostu, jehož historická část byla obětována těžbě hnědého uhlí, své prózy situují Alžběta Šerberová a Pavel Brycz. Kromě tohoto města, jehož osudy jsou pro severní Čechy obzvlášť příznačné, máme v naší literatuře obrazy poválečného Litvínova

---

⁴⁵⁰ PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. S. 99.

(Josef Jedlička, Jiří Švejda, Václav Dušek, Václav Vokolek), Ústí nad Labem (Vladimír Páral), Děčína (Václav Vokolek), Teplic (Václav Dušek) aj.

Krajina (těžebním, chemickým i energetickým) průmyslem poznamenaných severočeských měst a jejich okolí, je v dílech, která se stala předmětem naší analýzy, opakovaně přirovnávána k poušti, peklu (dantovské aluze vedle Jedličky najdeme i u Juliše, Párala a Brycze), měsíční krajině, spálené zemi, nahé biblické krajině nebo je označována za krajinu mrtvou. Jejimi nejčastějšími atributy jsou umírající (nemocné, zmrzačené, zrezivělé) stromy, páchnoucí dusivá mlha, popílek, sirovodíkové exhalace, dýmající tovární komíny a beton jako základní stavební materiál většiny objektů. Příznačným zvukem je pro průmyslové zóny zvuk sirén. Z barev jednoznačně převažují černá a šedá. Infernální charakter krajiny posilují opakující se motivy plamenů a nočních detonací.

Smutek, úzkost a pocity bezmoci vyjadřují v souvislosti s popisem krajiny nějakým způsobem všichni zmiňovaní autoři, zvláště výrazně tak ale činí Josef Jedlička a Emil Juliš. Oba autory spojuje i důrazný apel na odpovědnost za stav přírody i civilizace obecně a vyjádření naděje na změnu k lepšímu.

Malá vítězství přírody nad devastujícími důsledky těžkého průmyslu ve svých prózách zachytili zejména Václav Dušek a Vladimír Páral. Autoři si všímají například nových rostlin a stromů rostoucích na haldách hlušiny nebo oprámů, jejichž okolí se postupně proměnilo natolik, že již nejsou vnímány jako zatopené důlní jámy, ale jako vcelku příjemná místa odpočinku a rekreace.

Celkovým vyzněním díla popisujícího městskou krajinu se od ostatních výrazně odlišuje Pavel Brycz ve své novele *Mé ztracené město* (2008). Pro autobiografického vypravěče Bryczovy prózy jsou severní Čechy krajem rodným, krajem spjatým s barevnými vzpomínkami na dětství a mnohá prožitá dobrodružství, krajem, který vypravěč přirozeně vnímá jako svůj domov.

Především s městem a s životem městského člověka je spojováno téma továrny. To hraje významnou roli zejména v dílech Josefa Jedličky, Emila Juliše, Vladimíra Párala, Jiřího Švejdy a Václava Duška. Výstižný pohled na továrnu zvnějšku podává i Václav Vokolek. Zatímco však Jedlička s Julišem vnímají továrnu jednostranně negativně, Páral i Švejda mají pro složitý fungující mechanismus nejednou i slova obdivu. Pavel Brycz pak připomíná i další pozitiva průmyslu (zaměstnání pro mnoho obyvatel regionu, význam průmyslových produktů aj.).

Také uniformita a nebezpečí konzumního života jsou spojovány především s životem městského člověka, a to nejčastěji s lidmi žijícími v panelových domech na sídlištích, která

měla poskytnout nový domov i lidem z měst a obcí obětovaných povrchovým dolům. Konzumní život mnoha obyvatel líčí vedle Jedličky např. Emil Juliš, Vladimír Páral, Alžběta Šeberová, Zdeněk Šmíd či Václav Vokolek. U většiny jmenovaných autorů je spojen s motivem sledování televize a s důrazem kladeným obyvateli sídlišť na vybavení obývacího pokoje. Uniformita životů obyvatel severočeských měst pak souvisí s prací (a tedy i životem) na směny, řízenými hromadným zvoněním budíků.

Obraz severočeských průmyslových měst a jejich okolí se značně liší od popisu poválečného stavu **venkovských oblastí**. Vztah ke krajině se i zde u nových osídlenců teprve utvářel, stejně jako sousedské vazby, které byly dříve základem vesnického společenství. Vývoj byl ale záhy přerušen zahájením násilné kolektivizace, která znamenala likvidaci tradičního způsobu hospodaření na venkově.

Venkovská krajina, zastoupena nejčastěji obrazy opuštěných horských vesnic a přírody postupně pohlcující horská pole i vyrabovaná obydlí, která po odsunu Němců zůstala opuštěná, je působivě zachycena např. v díle Bohumila Hrabala, Zdeňka Šmída, Michaela Konůpka, Martina Fibigera a Radka Fridricha.

Dalším ze specifických témat literatury zobrazující severní Čechy je **charakteristika nově příchozího obyvatelstva**. Vývojová diskontinuita způsobená hromadným odsunem německého obyvatelstva se projevila nejen v nové struktuře a hustotě osídlení území, ale zároveň v méně příznivé vzdělanostní a kulturní úrovni osídlenců.⁴⁵¹ Tato skutečnost způsobila, že region někteří z autorů vnímají nejen jako geografickou, ale také jako duchovní periferii Československa (Josef Jedlička⁴⁵², Václav Vokolek). Na nepřirozeně heterogenní skladbu obyvatelstva pak ve svých dílech upozorňují zejména Michael Konůpek, Václav Dušek a Pavel Brycz.

Nové obyvatelstvo severních Čech bylo výrazně ateistické, a tak odmítalo většinou veškeré kulturní a náboženské tradice, které v pohraničí po staletí udržovali Němci, což nakonec vyústilo ve značnou **devastaci náboženských i obecně kulturních památek** –

---

⁴⁵¹ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. S. 86.

⁴⁵² Obzvláště kriticky hodnotí obyvatele Litvínova Jedlička ve své korespondenci s Václavem Wildem: *Onen „homuncullus litviniensis“ – na něhož se ptáte – je odrůda poněkud plžovitá a nadmíru tupá, natolik si sebe sama tak málo vědomá, že nemá ani dostatečnou dispozici ke strachu. Zásobil se pochopitelně octem a solí a s pocitem, že se zabezpečil, tupě trvá v koloběhu tří směn, devět hodin čeká ve frontě na buráky a čumí do televize*. JEDLIČKA, Josef. *Milý pane Wilde /Dopisy z let 1954–1965/*. Praha: Torst, 2006. S. 118.

kostelů, far, klášterů, hřbitovů, soch apod.⁴⁵³ Především dehonestaci sakrálních objektů ve svých dílech tematizují např. Bohumil Hrabal, Emil Juliš, Vladimír Páral, Václav Vokolek či Radek Fridrich.

Zatímco generace starších autorů věnuje pozornost spíše **důsledkům necitlivého rozvoje těžkého průmyslu** na severu Čech po druhé světové válce (Jedlička, Juliš, Páral, Švejda, Dušek, Šerberová, Vokolek), nejnovější česká literatura se obloukem vrací zpět **do minulosti**: *Uvažuji nad tím, jak literatura postupně objevuje věci skryté, až zapovězené. Neváhá se inspirovat dávnými osudy německy hovořících obyvatel, které už nevnímá jako cizí živel, ale jako součást zdejšího univerza, doposud živého v mýtech i v krajině. Vnímavost k těmto tradicím činí nás otevřenějšími k jinakosti. To, co se nám zprvu zdálo být cizí, až nepřátelské, stalo se znova podstatnou částí naší vlastní integrity a identity.*⁴⁵⁴

Do dějin meziválečného Československa i do doby války a protektorátu se pro bližší uchopení současnosti vrací ve svých textech Martin Fibiger, Radek Fridrich se noří dokonce do světa mýtů a do dob dávno minulých. Obraz poválečné severočeské krajiny se však rozhodl konfrontovat s minulostí i Miloš Urban ve svém postmoderně pojatém románu *Hastrman* (2001) nebo dříve narozený Zdeněk Šmíd ve své působivé románové kronice *Cejch* (1992).

S návraty do minulosti souvisí také sporná a v současné české literatuře velmi aktuální **otázka poválečného odsunu** německého obyvatelstva. Zmínce o odsunu Němců se nemohl dost dobře vyhnout žádný z autorů píšící o osudech severočeského regionu ve dvacátém století. Velký rozdíl je však v tom, zda autor vyjádřil ústy vypravěče či některé z postav také souhlasný či zamítavý postoj k této historické události. Analýza textů potvrdila, že na tuto skutečnost mají rozhodující vliv dva základní faktory. Prvním z faktorů je doba vzniku díla, druhým pak záměr autora publikovat v letech s omezenými publikačními možnostmi literární dílo oficiálně.

Jedlička, jehož postoj byl v době vzniku díla ovlivněn jak osobním prožitkem války, tak zkušenostmi jeho ženy, jež byla za války jako Židovka vězněna v německých koncentračních táborech, ve své prozaické prvotině (vznikající v polovině padesátých let dvacátého století) odsun Němců nijak nehodnotí. Vyjádření postoje nenajdeme ani v knihách autorů z okruhu severočeské literární školy.

---

⁴⁵³ ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. S. 197.

⁴⁵⁴ HARÁK, Ivo. Země pustá, nesličná? Severní Čechy v kontrastech (nejen) literárních. *Host*. 2014, roč. 30, č. 6, s. 29.

Ze spisovatelů narozených před válkou se k odsunu, či přesněji k jeho způsobu provedení a uplatnění principu kolektivní viny, kriticky vyjadřují ve svých dílech jen Bohumil Hrabal (*Obsluhoval jsem anglického krále*, 1973) a Zdeněk Šmíd (*Cejch*, 1992), kteří tato svá díla napsali s poměrně velkým časovým odstupem od konce války.

Častěji se s odsouzením této smutné kapitoly našich národních dějin setkáváme u autorů narozených po válce (Václav Vokolek, Michael Konůpek) a zejména u představitelů nejmladší literární generace (Martin Fibiger, Miloš Urban, Radek Fridrich), publikujících svá díla až po listopadu 1989. Tito autoři se navíc shodují ve vyjádření názoru, že kolektivně pojatý odsun je jednou ze zásadních příčin dalšího osudu severu Čech, jak potvrzují i současné historické a sociologické studie.⁴⁵⁵

Poslední z otázek, na kterou jsme v této práci hledali odpověď, je otázka, v čem spočívá přínos a originalita Jedličkova obrazu sledovaného regionu v jeho próze *Kde život náš je v půli se svou poutí*.

Michail Michajlovič Bachtin poukázal v jedné ze svých prací na rysy příznačné pro idylu: *Život a jeho události je v idyle organicky připoután a přirostlý k místu – vlasti a všem jejím koutům, rodným horám, údolím, polím, řece a lesu, k otcovskému domu. Idylický život a jeho události jsou srostlé s konkrétním prostorovým zákoutím, kde žili otcové a dědové, kde budou žít děti a vnukové. [...] Na základě jednoty místa se sblíží a splývá kolébka s hrobem (týž kout, táž země), dětství se stárím (týž hájek, říčka, tytéž staleté lípy, týž dům), život různých generací, přebývajících na stejném místě a za nezměněných podmínek, se stejnou vyhlídkou před očima. [...] Druhý specifický rys spočívá v tom, že idyla striktně omezuje svůj obsah na několik základních životních reálných jevů. [...] Přísně vzato – idyla nezná všední život. [...] Třetí a poslední specifický rys idyly těsně souvisí s rysem prvním. Tvoří jej sepětí lidského života s životem přírody, jejich sladěný rytmus a společný jazyk pro přírodní jevy a pro události lidského života.*⁴⁵⁶

Jedličkova tematizace prostoru Litvínovska je naprostým opakem obrazem idyly:

---

⁴⁵⁵ Např.: ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005.; SPURNÝ, Matěj. Sudety: laboratoř budoucnosti: Poválečné vize směřování českého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 6, s. 16.; SEDLÁK, Petr. Každodennost v českém pohraničí po skončení války aneb Osídlencův den jako každý jiný. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 9, s. 16.; GLASSHEIM, Eagle. „Heimat“ a jeho dlouhý stín. Lidská a přírodní ekologie československého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 10, s. 16–19.

⁴⁵⁶ BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980. S. 348–349.

- 1) Litvínov není rodným městem vypravěče ani autora. (Autor sice není s vypravěčem totožný, hranice mezi těmito dvěma subjekty je však místy téměř setřena.) Severní Čechy jsou sice součástí vypravěčovy vlasti, nicméně své kolébky a hroby tam po staletí měli lidé, z nichž mnozí museli po roce 1945 území opustit. Noví příchozí většinou snili o nalezení domova, v němž budou šťastně a spokojeně žít i jejich potomci, komplikovaná realita je ale mnohdy od jejich představ a úsilí odradila.
- 2) Próza *Kde život náš je v půli se svou putí* je součástí literárního proudu, který usiloval o zachycení všedního každodenního života.
- 3) Společnost, jejíž obraz Jedličkova prvotina podává, se zachovala vůči okolní přírodě natolik necitlivě, že způsobila ekologickou katastrofu s těžkými následky pro životy dalších generací obyvatel regionu.

A tak zatímco v Dantově *Božské komedii*, k níž se Jedlička titulem prózy hlásí, figurují tři základní toposy – peklo, očistec i ráj, Jedličkova prvotina zobrazuje především peklo a očistec.⁴⁵⁷

Ladění prózy, kterou sám Jedlička považoval za knihu životní nutnosti (o práci na próze píše: [...]: *pro mne je to podmínka života, účtování s touhle mizérií i s nešťastnou minulostí.*⁴⁵⁸), jednoznačně rezonuje se spisovatelovými osobními pocity. Atmosféra padesátých let v naší zemi byla pro člověka Jedličkova ražení jistě tísnivá, pobyt v Litvínově ji ale výrazně násobil. Svědectví o tom čtenářům poskytují především Jedličkovy dopisy příteli Wildovi, který je pro spisovatele poslem zpráv přicházejících z *normálního* světa: *Je to na zvracení, takhle pořád čekat, hnít v Litvínově, dát se tu okukovat jako podivné zvíře a denuncovat kdejakým troubou – zatímco se všechno úsilí rozplývá v jakési bezbřehé ničemnosti a naprosté náhodnosti a neodpovědnosti.; Drahý pane Wilde, [...] tentokrát to bylo zvlášť zdrcující, ten návrat do hmyzí kolonie pod bdělý a ostražitý dohled vyžraných referentských tlam, k dennímu žentouru práce, starostí, front, „společenských styků“ a politické hysterie, která tu dosahuje občas obludných forem.*⁴⁵⁹

Pro úplnost dodejme, že vztah Josefa Jedličky ke krajině Mostecká a Litvínovska se časem zásadně proměnil. V roce 1966 v besedě (písemně zaznamenané časopisem *Dialog*),

⁴⁵⁷ Tento jev označuje D. Hodrová pro moderní literaturu za příznačný: *V novodobé literatuře se tyto série, založené na dvojlenné nebo trojlenné opozici, často narušují, z různých důvodů bývají některé členy potlačeny, případně zcela vypadávají. [...] Potlačení někdy spočívá v tom, že zatímco topos pekla je bohatě rozehrán [...] a má přes svou metaforičnost prostorově konkrétní podobu (město, šachta, továrna), ráji tato prostorová charakteristika schází nebo je sotva naznačena [...].* HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 18.

⁴⁵⁸ JEDLIČKA, Josef. *Milý pane Wilde /Dopisy z let 1954–1965/*. Praha: Torst, 2006. S. 22.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 21, 108.

kteří se kromě něj účastnili také básník Emil Juliš a malíř Bohdan Kopecký, k tomu říká: *Zpočátku tu stálo všechno proti mně. Všechno bylo na překážku. Především ten obrovský kolektivní rytmus: v pět zvoní budíky, všichni jedou naráz do fabriky, odpoledne všichni najednou domů, bere se desátého a pětadvacátého, všichni nakupují a všichni mají k večeři dietní párky... Trvalo léta, než se člověku podařilo dešifrovat z toho individuální lidskou existenci. Dneska už jsem s to vidět i patos té situace.*⁴⁶⁰

S odstupem času se Jedlička snaží objektivně vysvětlit svůj původní veskrze negativní postoj ke krajině severních Čech a jako příčinu uvádí její *malý obsah domova: Tahle krajina – jestliže máme mluvit o Mostecku a Litvínovsku – provokuje konflikt. Sama o sobě, svou chaotičností, nehotovostí, brutalitou i neobvyklými nároky, ale i objektivně malým, řekl bych, obsahem domova. My totiž většinou nejsme odtud. Nemáme tu ani své hroby, ani iniciační mikrokosmos dětství.*⁴⁶¹

Na osudy měst i vesnic na severu Čech má podle Jedličky zásadní vliv skutečnost, že velké množství tamních obyvatel považuje svůj pobyt pouze za jakési provizorium, nepočítá s tím, že by se krajina měla stát trvalým domovem jejich rodin, domovem jejich potomků: *Mám na mysli jakési „špatné svědomí“ lidí, kteří „nejsou odtud“. Přišli a jsou kdykoliv ochotni odejít. Nikdo tu nesází stromy, ale mnoho stromů se tu poráží. Nepočítáme podvědomě s tím, že naše děti, které se tu už narodily, budou tu žít až do své smrti. Ale mýlíme se. Pro děti už to domov je a nedbáme-li o to, nebudeme za čas cizí jen krajině, ale i jim. Dnes už nejde pouze o to přijmout krajinu, prostředí, ale ucházet se, abychom byli přijati. Ucházet se o adopci. Třeba jen tím, že zasadíme strom anebo – koneckonců – že jednou za rok půjdeme rozsvítit svíčku na hrob Helmuta Schindlera nebo Grety Hauser...*⁴⁶²

Téma domova v souvislosti s krajinou na severu Čech pak Jedlička působivě zpracoval především v úvodní stati publikace *Bohdan Kopecký* (1968), později přetištěné pod výstižným názvem *Domov vyvzodorovaný* v souboru Jedličkova esejistického díla *Ornament* (2006).⁴⁶³

Úvahu autor předznamenává připomínkou existenciální situace jedince: *Člověk [...] uvržen do času, jehož počátku ani konce nedohlédá, prožívá většinu svých dnů v tragičnu historie, to jest v okamžiku nezvoleném a na místě osudově přikázaném. Nesouznívá se světem, s jeho látkou, tvarem, linií a barvou v rajské vysněnosti z dobra a zla, ale vstupuje*

---

⁴⁶⁰ JEDLIČKA, Josef, JULIŠ, Emil, KOPECKÝ, Bohdan. Kdo zasadí stromy (Beseda). Zaznamenal Jaroslav Prášek. *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 1, s. 1–3.

⁴⁶¹ Tamtéž.

⁴⁶² Tamtéž.

⁴⁶³ JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. S. 70–90.

s věcmi do vztahu, plného napětí, volby a odpovědnosti. Neboť nedohlédaje zároveň ani posledního smyslu svého pozemského bytování, je nucen tuto zemi – „jedinou hvězdu, již lze dosáhnouti“ – nejen přijmout za jeviště svých skutků, ale podělit se s ní o hrozné břímě času, uvadání a smrt i učinit ji účastnu na své nejlidšější touze sebeutvářecí [...]. Tkví však v neopakovatelné dějinnosti údělu člověka, že nikoliv celá tato hvězda, [...], ale na celé této Zemi je to pouze jediné vymezené místo, které je naším užším domovem – a na němž [...] musíme svést svůj boj proti nicotě a za osobnostní úplnost.⁴⁶⁴

Domov podle Jedličky není darem, ale kýženým cílem, jehož je třeba dosáhnout. Je to prostor vyplněný štěstím i utrpením, prostor naplněný dílem, jímž lze čelit hrozbě nicoty, prostor, který musí člověk objevit a vyvzdorovat si ho i na krajině původně cizí a nepřátelské. Aby člověk nežil trvale jako vyhnanec a bezdomovec, musí si domov vydobýt i v krajině, jejíž potencialita domova je nepatrná, v krajině připomínající zemi prvního dne stvoření: *Země, která je sáh po sáhu a jitro po jitru v děsivém tempu zabírána povrchovými doly, chemickými, hutěmi, elektrárnami, kříž na kříž zprotínána silnicemi, tratěmi a visutými transportními drahami, terén, z něhož vyrůstá les komínů s rychlostí, úměrnou zániku krušnohorského lesa původního, který je vypalován tunami smrtonosného popílku a žíravých exhalací. Kraj rozkotaných chrámů, obcí pohlcovaných před očima útokem hald, vyvrácených polních křížů, zúhořených polí a zplanělých sadů, území zničené a z opačného směru pustošivými zásahy civilizace se připodobňující oné, až na kost šedomodrého lignitu ohlodané, zemi prvního dne stvoření.⁴⁶⁵*

Vraťme se nyní ale zpět k textu Jedličkovy prvotiny *Kde život náš je v půli se svou poutí*, pro niž je téma hledání domova v krajině severních Čech jen jedním z mnoha.

Význam Jedličkova prozaického debutu spočívá v tom, že šlo o jedno z prvních svědectví o československé realitě padesátých let dvacátého století v naší literatuře. Nekompromisností pohledu Jedličkův obraz, podle názoru Emila Lukeše, překonal i přibližně ve stejné době vydaná díla Milana Kundery či Ludvíka Vaculíka: *Nevelká, autentickou empirií nabitá próza byla nejen autorovým prohlédnutím ze socialistických iluzí, ale jedním z prvních beletristických svědectví o škaradé době, neboť vznikala dříve než knihy Kunderovy a Vaculíkovy, ačkoliv vyšla zároveň s nimi, v leccems je překonávala kritickou nekompromisností pohledu. [...]* Přesné pojmenování skutečnosti budilo rozruch i v tak

---

⁴⁶⁴ JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. S. 70–71.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 83.

*opožděném vydání knihy a uchovalo si kritický náboj dodnes. [...] Podobně vyhocená svědectví o padesátých letech vydávají snad jen Jan Zábřana a Jiří Kolář.*⁴⁶⁶

Neúprosnost a nesmlouvavost pohledu Jedličkova vypravěče souvisí podle našeho názoru právě s regionem, do něhož je text prózy zasazen. Litvínov v Jedličkově případě jednoznačně umocňuje umělcovy pocity, které se v literárním díle odrážejí, a osobitě exponuje problematiku života v totalitní společnosti, vztahu jedince a celku, problematiku odcizení i další existenciální tematické vrstvy textu. Rozpor mezi ideologizovaným obrazem a skutečností, jak ji vidí a prožívá subjekt textu v Litvínově, je daleko výraznější, než by byl například v autorově rodné Praze.

Dalším aspektem, který se výrazně podílí na originalitě Jedličkova textu, je forma, již autor pro zpracování závažných témat ve své době zvolil. Důrazem na aktualizaci jazyka, na intertextualitu a tematizaci procesu umělecké tvorby Jedlička prokázal jak fantazii, tak vzdělanost a široký rozhled nejen v oblasti literatury. Zdánlivou nehotovostí pak i dnes text provokuje čtenáře k stále dalším úvahám o jeho smyslu: *Dvojníkem subjektu, tvořícího jakoby před našima očima text, příznačně už není oživující portrét, ale jazyk, [...]. Zdůrazněn je moment nehotovosti, rozpracovanosti textu, prezentovaného nikoli jak dílo, ale jako skica díla, text ve stavu zrodu [...], pojatý jako pole vytváření textu (v duchu Ecova „otevřeného díla“), který zůstává prozatímni a fragmentární i na svém konci. Smysl, stejně jako tajemství, v těchto textech postupně nevyvstává a nehierarchizuje se směrem ke konci, ale přesouvá se z jedné úrovně do jiné, prochází textem jakoby napříč v přerušované křivce. Realita se neodhaluje a nedefinuje prostřednictvím syžetu a postav, ale prostřednictvím uspořádání textu, v němž slovo tak jako v magii tihne k tomu stát se skutkem.*⁴⁶⁷

S ohledem na látku i formu zpracování musíme tak v závěru ocenit především autorovu odvahu, o níž próza *Kde život náš je v půli se svou poutí* svědčí. Tu oceňuje v článku o díle Josefa Jedličky v souvislosti s prvotinou i Veronika Košnarová: *V respektu k mnohoznačnosti a neustálému dění smyslu (které může přesahovat i hranice umění a vstupuje i do našich interpretací světa aktuálního), v uvědomění si podstaty omezené subjektivní perspektivy a v odvaze tvůrčího subjektu, který se navzdory střetům s institucionalizovanou dobovou literární normou a institucionalizovanými interpretacemi*

---

⁴⁶⁶ LUKEŠ, Emil. Být stále na cestě. Nad dílem Josefa Jedličky. *Tvar*. 1995, roč. 6, č. 11, s. 10–11.

⁴⁶⁷ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. S. 161.

*reality rozhoduje pro tak tvarově odvážné a dobovému kánonu vymykající se prózy, spatřují hlavní etický rozměr a odkaz Jedličkova beletristického díla.*⁴⁶⁸

Jedličkova odvaha, patrná i z dalších autorových textů a životních postojů, se projevuje i jako odvaha k odpovědnosti, které se nezříká ani jako umělec, ani jako člen společnosti, na jejímž stavu Jedličkovi velmi záleželo. Jako možné východisko ze situace umělce prožívajícího dějinné zvraty dvacátého století Jedlička v roce 1968 uvádí nutnost *říkat a opakovat a dokládat, že nám o něco šlo a že nám, vysmějte se mi třeba, pořád o něco jde. Že jsem usiloval o lidskou úplnost a že o ni usiluju. Že můj život má nějaký mimoosobní úběžník. Demonstrovat na sobě samém, a ne jen řečmi a prohlášeními, ale skutky tvořivými i občanskými, že jsou hodnoty, o něž, jestliže je to zapotřebí, se musí i bojovat... Že v životě lze dojít alespoň k tušení o nějakém vyšším a celistvějším poznání.[...] Vztít na vědomí, že jsem – právě já, kterému je těch čtyřicet a **pamatuju** – povinen prostředkovat a ne zatajovat.* [Zvýrazněno J. J.].⁴⁶⁹

Tomuto poslání byl Josef Jedlička věrný i po svém odchodu do zahraničí v roce 1968. Region severních Čech však pro něj do jisté míry ztratil svou naléhavost, a tak se v jeho pozdějších textech setkáváme s tímto tématem jen ojediněle. Zkušenost exilu naopak zintenzivnila téma hledání domova a ohledávání vztahu k němu.

„Kouzelná“ řešení pro oblast severních Čech nepřinesla ani změna politického systému. Závažné problémy v regionu stále přetrvávají, jak potvrzují i slova Radka Fridricha z nedávného rozhovoru pro časopis *Host*: *Jsou to jizvy trvale nezacelené, otvírající se, [...], jizvy křivd a strachu. Především jizva poválečného odsunu, dále jizvy vesnic vyrabovaných kvůli hnědému uhlí a vyrabovaných lidských osudů, jizvy zaniklých kostelů a poutních míst v krajině bezvěrců, jizvy zničených hrázděných domů, opuštěných fabrik, nabarvených panelákových sídlišť usazených pod Krušnými horami, jizvy stále přežívajícího komunistického smýšlení, fantazií, že před rokem 1989 bylo líp.*⁴⁷⁰ Severní Čechy tak ani v současné literatuře nejsou zachyceny jako bezpříznakový prostor. Osobitost regionu zůstává výzvou i pro umělce dalších generací.

---

⁴⁶⁸ KOŠNAROVÁ, Veronika. Jak je tomu s estetickým poselstvím díla? Nad texty Josefa Jedličky. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 1, s. 6–7.

⁴⁶⁹ Rozhovor s Josefem Jedličkou o zralosti a odpovědnosti. Zapsal Miroslav Kovářik. *Sešity pro mladou literaturu*. 1968, roč. 3, č. 22, s. 52–53.

⁴⁷⁰ FRIDRICH, Radek. Čelem k horám. *Host*. 2014, roč. 30, č. 6, s. 48.

Seznam literatury

Primární literatura

- BRETON, André. *Nadja*. Praha: Dauphin, 1996. ISBN 80-86019-14-4.
- BRYCZ, Pavel. *Jsem město*. Most: Hněvín, 1998.
- BRYCZ, Pavel. *Mé ztracené město*. Jihlava: Listen, 2008. ISBN 978-80-86526-33-1.
- DANTE, ALIGHIERI. *Božská komedie*. Přeložil O. F. Babler. Praha: Vyšehrad, 1952.
- DANTE, Alighieri. *Nový život*. Vybral a úvodní studii napsal Jan Vladislav. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- DURYCH, Jaroslav. *Boží duha*. Vydání 3., v nakl. Academia 1. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0800-4.
- DUŠEK, Václav. *Panna nebo orel*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1974.
- DUŠEK, Václav. *Skleněný golem*. Vydání 2., v Mladé frontě 1. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1389-8.
- DUŠEK, Václav. *Poslední kovboj*. Žďár nad Sázavou: Impreso Plus, 1993. ISBN 80-901504-1-1.
- DUŠEK, Václav. *Druhý dech*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1986.
- FIBIGER, Martin. *Anděl odešel*. Brno: Weles, 2008. ISBN 978-80-904160-4-8.
- FIBIGER, Martin. *Aussiger (Příběh ze Sudet)*. Olomouc: Votobia, 2004. ISBN 80-7220-193-X.
- FRIDRICH, Radek. *Erzherz*. Olomouc: Votobia, 2002. ISBN 80-7198-436-8.
- FRIDRICH, Radek. *Krooa krooa*. Brno: Host, 2011. ISBN 978-80-7294-507-8.
- FRIDRICH, Radek. *Molchloch*. Brno: Host, 2004. ISBN 80-7294-120-8.
- FRIDRICH, Radek. *Nebožky/Selige*. Opava: Perplex, 2011. ISBN 978-80-87370-04-9.
- FRIDRICH, Radek. *V zahradě Bredovských*. Brno: Host, 1999. ISBN 80-86055-52-3.
- FRIDRICH, Radek. *Žibřid*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-188-7.
- HODROVÁ, Daniela. *Trýznivé město*. Vyd. v tomto souboru 1. Praha: Hynek, 1999. ISBN 80-86202-32-1.
- HRABAL, Bohumil. *Tři novely*. Praha: Československý spisovatel, 1989. ISBN 80-202-0059-2.
- JEDLIČKA, Josef. *Bohdan Kopecký*. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1968.
- JEDLIČKA, Josef. Co je domov. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 24, s. 9.
- JEDLIČKA, Josef. Děti. *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 4, s. 28–29.
- JEDLIČKA, Josef. Dodatek k nenapsaným dějinám české literatury. *Rozmluvy*. 1987, roč. 6, č. 7, s. 106–138.

- JEDLIČKA, Josef. Dvě kafkovské poznámky. Neschopnost ke svobodě. *Host do domu*. 1964, roč. 11, č. 2, s. 19–25.
- JEDLIČKA, Josef. *České typy aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Ilustroval Karel Nepraš. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. ISBN 80-900609-8-6.
- JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. V tomto uspořádání 1. vyd. Praha: Plus, 2009. ISBN 978-80-00-02324-3.
- JEDLIČKA, Josef. Hrdinský svět mužů (K básním Jana Zábrany). *Host do domu*. 1967, roč. 14, č. 5, s. 46–49.
- JEDLIČKA, Josef. Kafkovy dopisy Mileně. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 8, s. 41–42.
- JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. Praha: Československý spisovatel, 1966.
- JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí*. 2., rozšířené vydání. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0490-2.
- JEDLIČKA, Josef. *Kde život náš je v půli se svou poutí / Krev není voda*. Jako soubor vyd. 1. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-368-5.
- JEDLIČKA, Josef. Konfrontace (Ivan Diviš, Sursum, České Budějovice 1967). *Sešity pro mladou literaturu*. 1968, roč. 3, č. 1, s. 53–54.
- JEDLIČKA, Josef. Konfrontace (Věra Linhartová, Přestořeč, Praha 1967). *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 16, s. 50–51.
- JEDLIČKA, Josef. *Krev není voda*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0303-6.
- JEDLIČKA, Josef. Malá úvaha o pokrčení ramen. *Svědectví*. 1983, roč. 18, č. 69, s. 83–84.
- JEDLIČKA, Josef. *Milý pane Wilde /Dopisy z let 1954 – 1965/*. Praha: Torst, 2006. ISBN 80-7215-293-9.
- JEDLIČKA, Josef. Mlčet je horší. *Tvar*. 1991, roč. 2, č. 22, s. 4–5. ISSN 0862-657 X.
- JEDLIČKA, Josef. Noční rozhovor na známé téma. *Host do domu*. 1968, roč. 15, č. 1, s. 20–27.
- JEDLIČKA, Josef. Nová arcana coelestia aneb Stručný popis několika podivuhodných zázraků, které se udály v obci zvané Planopolis čili Plošetice. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 15, s. 34–38.
- JEDLIČKA, Josef. Obavy a iluze. *Literární noviny*. 1990, roč. 1, č. 9, s. 1.
- JEDLIČKA, Josef. Odvaha (Destrukce jako tvořivá negace operativních kódů). *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 3–7.
- JEDLIČKA, Josef. Odvaha k odpovědnosti. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 7, s. 4.
- JEDLIČKA, Josef. O Kafkovi. *Host do domu*. 1965, roč. 12, č. 7, s. 38–41.
- JEDLIČKA, Josef. O nelidové vládě. *Svědectví*. 1973, roč. 12, č. 45, s. 111–113.

- JEDLIČKA, Josef. O outsiderech. *Literární noviny*. 1992, roč. 3, č. 12, s. 1 a 13.
- JEDLIČKA, Josef. Ornament (Pokus o vymezení semiologické krise). *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 11, s. 3–9.
- JEDLIČKA, Josef. Ornament (Pokus o vymezení semiologické krise). Dokončení. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 12, s. 40–49.
- JEDLIČKA, Josef. *Ornament*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-732-7.
- JEDLIČKA, Josef. Pátrání. *Sešity pro literaturu a diskusi*. 1968, roč. 3, č. 25, s. 30–32.
- JEDLIČKA, Josef. Pátrání. *Svědectví*. 1970, roč. 10, č. 39, s. 405–409.
- JEDLIČKA, Josef. Poezie Ivana Diviše jako osobní riziko. *Svědectví*. 1975, roč. 13, č. 50, s. 309–322.
- JEDLIČKA, Josef. *Poznámky ke Kafkovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1993. ISBN 80-901456-5-5.
- JEDLIČKA, Josef. Poznámky k pojetí Zákona u Kafky. *Tvář*. 1965, roč. 2, č. 7, s. 23–25.
- JEDLIČKA, Josef. Riziko spolehlivosti. *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 9, s. 60–62.
- JEDLIČKA, Josef. *Rozptýleno v prostoru a čase*. Editor Karel Jadrný. Brno: Petrov, 2000. ISBN 80-7227-076-1.
- JEDLIČKA, Josef. Se vším všudy. *Orientace*. 1968, roč. 3, č. 2, s. 45–50.
- JEDLIČKA, Josef. Svítáníčko. *Sešity pro literaturu a diskusi*. 1968, roč. 3, č. 26, s. 28–29.
- JULIŠ, Emil. *Blížíme se ohni*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1988.
- JULIŠ, Emil. *Nová země*. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0339-7.
- JULIŠ, Emil. *Pod kůží (Výbor z poezie 1965–2005)*. Praha: Dybbuk, 2007. ISBN 978-80-86862-24-8.
- KAMENÍK, Jan. Pubertální Henoch. Doslov Josefa Jedličky. Most: Dialog, 1968.
- KONŮPEK, Michael. *Böhmerland 600 cc*. Brno: Atlantis, 1996. ISBN 80-7108-118-3.
- KÖRNER, Vladimír. *Podzimní novely. Adelheid. Zánik samoty Berhof. Zrození horského pramene*. Praha: Československý spisovatel, 1983.
- KÖRNER, Vladimír. *Slepé rameno. Střepiny v trávě*. 1. souborné vyd. Praha: Dauphin, 2005. ISBN 80-7272-078-3.
- LAFORGUE, Jules. *Legendární morality*. Praha: Rudolf Škeřík, 1934.
- MUCHA, Jiří. *Marieta v noci*. Praha: Československý spisovatel, 1969.
- PÁRAL, Vladimír. *Milenci a vrazi*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-7023-023-1.
- PÁRAL, Vladimír. *Mladý muž a bílá velryba*. Litvínov: Dialog, 1995. ISBN 80-85843-40-4.

- ŘEZÁČ, Václav. *Nástup*. Praha: Československý spisovatel, 1985.
- STERNE, Laurence. *Sentimentální cesta po Francii a Itálii*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958.
- STERNE, Laurence. *Život a názory blahorodého pana Tristrama Shandyho*. Praha: Odeon, 1985.
- ŠERBEROVÁ, Alžběta. *Sbohem, město M*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0260-9.
- ŠKLOVSKIJ, Viktor Borisovič. *Sentimentálna cesta*. Bratislava: Tatran, 1967.
- ŠMÍD, Zdeněk. *Cejch*. Vyd. 3., v Olympii 1. Praha: Olympia, 2005. ISBN 80-7033-917-9.
- ŠVEJDA, Jiří. *Havárie*. Vyd. 5. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0160-2.
- URBAN, Miloš. *Hastrman. Zelený román*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-347-6.
- VOKOLEK, Václav. *Krajiny vzpomínek*. Praha: Triáda, 2000. ISBN 80-86138-25-9.
- VOLÁK, Josef. *Vyšla hvězda nad Betlémem. Příběhy, události a mýty Nového zákona*. S doslovem Vítězslava Gardavského. Most: Dialog a Ústřední církevní nakladatelství, 1969.
- VOLÁK, Josef. *Život pána Ježíše Krista sepsaný podle všech čtyř sv. evangelií sv. Matouše, sv. Marka, sv. Lukáše a sv. Jana Biblí kralické*. 2. vydání. S doslovem Vladimíra Vokolka. Most: Dialog, 1990. ISBN 80-85194-01-5.
- ZÁBRANA, Jan. *Celý život*. Praha: Torst, 1992. ISBN 80-900149-7-6.

Sekundární literatura

- ANTOŠOVÁ, Svatava. Čistnář, nikoli podkladač. Rozhovor s Radkem Fridrichem. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 9, s. 1 a 4–5. ISSN 0862-657 X.
- ANTOŠOVÁ, Svatava. Vazba k místu aneb Szpukovo, Linhartovo & spol. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 9, s. 5. ISSN 0862-657 X.
- BACHELARD, Gaston. *Poetika prostoru*. Praha: Malvern, 2009. ISBN 978-80-86702-61-2.
- BACHTIN, Michail Michajlovič. *Román jako dialog*. Praha: Odeon, 1980.
- BECHYŇOVÁ, Věnceslava. Kniha svědectví a její přijetí. *Literární noviny*. 1967, roč. 16, č. 9, s. 4.
- BOJAR, Tomáš. České typy. *Tvar*. 2009, roč. 20, č. 18, s. 21. ISSN 0862-657 X.
- BRENNEROVÁ, Christiane. „Co není v knihách, není vůbec“: Pohraničí v české literatuře bezprostředně po válce. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 11, s. 14. ISSN 0418-5129.
- BRYCHTA, Radovan. Kameny na cestě. *Průboj*. 15. 1. 1967, s. 5.
- ČAPKA, František, SLEZÁK, Lubomír, VACULÍK, Jaroslav. *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2005. ISBN 80-7204-419-2.
- ČERVENKA, Miroslav a kol. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0.
- ČUTKA, Jiří. Prokazatelný talent. *Kulturní tvorba*. 1966, roč. 4, č. 48, s. 12.
- DIVIŠ, Ivan. Courage! *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 4, s. 26.
- DOKOUPIL, Blahoslav. Cejch v duši. *Tvar*. 1993, roč. 4, č. 15, s. 10. ISSN 0862-657 X.
- DOKOUPIL, Blahoslav, ZELINSKÝ, Miroslav a kol. *Slovník české prózy 1945–1994*. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-85491-84-2.
- DOLEJŠ, Jiří. První monografie B. Kopeckého. *Dialog*. 1969, roč. 4, č. 7, s. 39–40.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica. Fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0735-2.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2661-1.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Praha: Český spisovatel, 1993. ISBN 80-202-0418-0.
- FRIDRICH, Radek. Čelem k horám. *Host*. 2014, roč. 30, č. 6, s. 48. ISSN 1211-9938.

- GLASSHEIM, Eagle. „Heimat“ a jeho dlouhý stín. Lidská a přírodní ekologie československého pohraničí. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 10, s. 16–19. ISSN 0418-5129.
- GREBENÍČKOVÁ, Růžena. Kde život náš je v půli se svou poutí. *Host do domu*. 1966, roč. 13, č. 12, s. 32–35.
- HAMAN, Aleš. Dokument a fantasma, dvě krajnosti současné české prózy. *Literární noviny*, č. 29, 17. července 1996, s. 7. ISSN 1210-0021.
- HAMAN, Aleš. Dopisy z těžkých časů. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 7, s. 23. ISSN 0862-657 X.
- HAMAN, Aleš. Interpretace a konkretizace. Nad několika literárně-historickými knihami z poslední doby. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, č. 24, s. 6. ISSN 1210-0021.
- HAMAN, Aleš. Podivuhodně živý ornament. *Tvar*. 2006, roč. 17, č. 15, s. 22. ISSN 0862-657 X.
- HAMAN, Aleš. Zrcadlo, které se opozdilo (ne vlastní vinou). *Literární noviny*. 1995, roč. 6, č. 2, s. 7. ISSN 1210-0021.
- HARÁK, Ivo. Nad novější poezií Radka Fridricha. [online]. [cit. 2015-02-17]. Dostupné z: <http://www.kulturni-noviny.cz/nezavisle-vydavatelске-a-medialni-druzstvo/archiv/online/2013/14-2013/nad-novejsi-poezii-radka-fridricha>.
- HARÁK, Ivo. Země pustá, nesličná? Severní Čechy v kontrastech (nejen) literárních. *Host*. 2014, roč. 30, č. 6, s. 26. ISSN 1211-9938.
- HEMELÍKOVÁ, Blanka. *Www.slovníkceskeliteratury.cz* [online]. 30. 9. 2006 [cit. 2012-04-06]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=862&hl=sedlmayerov%C3%A1>.
- HEŘMAN, Zdeněk. Jedlička s Neprašem. *Tvar*. 1993, roč. 4, č. 27–28, s. 11. ISSN 0862-657 X.
- HODROVÁ, Daniela. *Chvála schoulení (Eseje z poetiky pomíjivosti)*. Praha: Malvern, 2011. ISBN 978-80-86702-91-9.
- HODROVÁ, Daniela. Místa profánní a místa sakrální. *Tvar*. 1993, roč. 4, č. 21, s. 1 a 4. ISSN 0862-657 X.
- HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím (Kapitoly z literární topologie)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 1994. ISBN 80-85917-03-3.
- HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. ISBN 80-86022-04-8.
- HOLÝ, Jiří. *Možnosti interpretace. Česká, polská a slovenská literatura 20. století*. Olomouc: Periplum, 2002. ISBN 80-86624-02-1.

- HRBATA, Zdeněk. Prostory, místa a jejich konfigurace v literárním díle. In: *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. S. 315–509. ISBN 80-7215-244-0.
- HRZALOVÁ, Hana. Dvakrát Život kolem nás. *Večerní Praha*. 4. 11. 1966, s. 3.
- HVÍŽĎALA, Karel. *České rozhovory ve světě*. Praha: Československý spisovatel, 1992. ISBN 80-202-0336-2.
- CHUCHMA, Josef. Hloupý Honza, náš člověk. *Respekt*. 1993, roč. 4, č. 30, s. 23. ISSN 1801-1446.
- CHVATÍK, Květoslav. *Od avantgardy k druhé moderně (Cestami filozofie a literatury)*. Praha: Torst, 2004. ISBN 80-7215-214-9.
- CHVATÍK, Květoslav. *Pohledy na českou literaturu z ptačí perspektivy*. Praha: Pražská imaginace, 1991. ISBN 80-7110-056-0.
- CHVATÍK, Květoslav. Postmoderna jako sebekritika moderny. *Tvar*. 1996, roč. 7, č. 7, s. 4–5. ISSN 0862-657 X.
- JANOUSŠEK, Pavel a kol. *Dějiny české literatury 1945–1989. IV. 1969–1989*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7.
- JANOVSKÁ, Petra. *Narativní strategie v tzv. konfrontační próze 60. let 20. století* [online]. 2007 [cit. 2014-10-28]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Miroslav Chocholatý. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/84196/pedf_m/>.
- JUNGMANN, Milan. Román proti cejchování. *Literární noviny*. 1993, roč. 4, č. 20, s. 7. ISSN 1210-0021.
- JUNGMANN, Milan. Zařikávání dětství. *Literární listy*. 1968, roč. 1, č. 15, s. 7.
- KARFÍK, Vladimír. Ohlédnutí za osudem. *Literární noviny*. 1992, roč. 3, č. 24, s. 4. ISSN 1210-0021.
- KARFÍK, Vladimír. Žádné slovo už nemůžeme vzít zpátky. *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 24.
- KLIMENT, Alexandr. Kde život náš je v půli se svou poutí. *Literární noviny*. 1966, roč. 15, č. 35, s. 4–5.
- KOSKOVÁ, Helena. Hledání ztracené generace. *Svědectví*. 1981, roč. 16, č. 64, s. 721–733.
- KOSKOVÁ, Helena. Některé aspekty střetnutí ideologie a imaginace v české próze dvacátého století. In: KOMENDA, Petr. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Moravica 4*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 27–31. ISBN 80-244-1267-5.
- KOSKOVÁ, Helena. Poznámky k nové české a slovenské próze. *Svědectví*. 1967, roč. 8, č. 31, s. 403–411.

- KOSTROUN, Karel. Rozervanec. *Plamen*. 1966, roč. 8, č. 11, s. 153–155.
- KOŠNAROVÁ, Veronika. Česká experimentální próza jako reakce na ideologizaci literatury. In: KOMENDA, Petr. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica. Moravica 4*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 175–183. ISBN 80-244-1267-5.
- KOŠNAROVÁ, Veronika. Jak je tomu s estetickým poselstvím díla? Nad texty Josefa Jedličky. *Tvar*. 2007, roč. 18, č. 1, s. 6–7. ISSN 0862-657 X.
- KOVÁŘÍK, Miroslav. Rozhovor s Josefem Jedličkou o zralosti a odpovědnosti. *Sešity pro mladou literaturu*. 1968, roč. 3, č. 22, s. 52–53.
- KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. In: HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 125–176. ISBN 80-86022-04-8.
- LEHÁR, Jan, STICH, Alexandr, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8.
- LOPATKA, Jan. *Předpoklady tvorby*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0258-7.
- LUKÁŠ, Martin. Jedličkova typologie české povahy. *Aluze*. 2009, č. 3, s. 79-83. ISSN 1212-5547.
- LUKEŠ, Emil. Být stále na cestě. Nad dílem Josefa Jedličky. *Tvar*. 1995, roč. 6, č. 11, s. 10–11. ISSN 0862-657 X.
- MACURA, Vladimír. Chaloupka – projekt idyly. In: HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 43–62. ISBN 80-86022-04-8.
- MACURA, Vladimír. Továrna: dvojí mýtus. Příloha obtýdeníku *Tvar* – edice *Tvary*. 1996, svazek 6. Přetištěno taktéž In: HODROVÁ, Daniela. *Poetika míst: kapitoly z literární tematologie*. Jinočany: H & H, 1997. S. 177–198. ISBN 80-86022-04-8.
- MACHALA, Lubomír. *Literární bludiště. Bilance polistopadové prózy*. Praha: Brána, 2001. ISBN 80-7243-139-0.
- MARTÍNKOVÁ-RACKOVÁ, Simona. Nejde jen o ženy. *Tvar*. 2012, roč. 23, č. 1, s. 2. ISSN 0862-657 X.
- MARTÍNKOVÁ-RACKOVÁ, Simona. Stvořit si svůj mýtus. *A2*. 2012, roč. 8, č. 8, s. 7. ISSN 1803-6635.
- MAYER, Vladimír. Josef Jedlička, Kde život náš je v půli se svou poutí, Praha 1966. *Impuls*. 1966, roč. 1, č. 11, s. 852.
- MINDEKOVÁ, Iveta. Miloš Urban: Hastrman (interpretace). *Český jazyk a literatura*. 2014–2015, roč. 65, č. 1, s. 8–13. ISSN 0009-0786.

- MOLDANOVÁ, Dobrava. Kdyby v článku Františka Nečáska... *Sešity pro mladou literaturu*. 1967, roč. 2, č. 7, s. 54.
- NAGY, Ladislav. Po černém gotickém románu – román zelený: Miloš Urban: Hastrman. [online]. [cit. 2015-02-18]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/10849/urban-milos-hastrman>.
- NEČÁSEK, František. O jedné knize a jedné recenzi. *Rudé právo*. 16. 11. 1966, s. 3.
- NOVOTNÝ, Vladimír. Jak se u nás žilo. *Lidové noviny*. 21. 5. 1990, s. 5.
- Od břehů k horám. Severočeská literární a umělecká scéna 90. let*. Editor Milan Kozelka. Olomouc: Votobia, 2000. ISBN 80-7198-441-8.
- OPELÍK, Jiří. Obraz ze života mého. *Literární noviny*, 1966, roč. 15, č. 33, s. 4.
- PAPOUŠEK, Vladimír. *Existencialisté. Existenciální fenomény v české próze dvacátého století*. Praha: Torst, 2004. ISBN 80-7215-237-8.
- PAPOUŠEK, Vladimír. Konfrontace osobních dějin a velké historie v české literatuře druhé poloviny dvacátého století. *Tvar*. 2001, roč. 12, č. 12, s. 1 a 4–5. ISSN 0862-657 X.
- PEŠAT, Zdeněk, PETROVÁ, Eva. *Skupina 42. Antologie*. Brno: Atlantis, 2000. ISBN 80-7108-209-0.
- PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.
- PETŘÍČEK, Miroslav. Experiment a řád. *Tvar*. 1992, roč. 3, č. 17, s. 11. ISSN 0862-657 X.
- PETŘKOVSKÁ, Michaela. *Protože den je křehký. Žánrové, kompoziční a tematické souvislosti v textech Jana Hanče a Josefa Jedličky*. Olomouc, 2009, 70 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta. Vedoucím práce Lubomír Machala.
- Rozhovor s Josefem Jedličkou o zralosti a odpovědnosti. Zapsal Miroslav Kovářik. *Sešity pro mladou literaturu*. 1968, roč. 3, č. 22, s. 52–53.
- POHORSKÝ, Miloš. Pozoruhodná první próza. *Rudé právo*. 20. 9. 1966, s. 2.
- POSPÍŠIL, Ivo. *Genologie a proměny literatury*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1872-0.
- POSPÍŠIL, Ivo. *Rozpětí žánru*. Brno: SPRINT – PRINT, 1992.
- PRÁŠEK, Jaroslav. Kdo zasadí stromy (Beseda: Josef Jedlička, Emil Juliš, Bohdan Kopecký). *Dialog*. 1966, roč. 1, č. 1, s. 1–3.
- SEDLÁK, Petr. Každodennost v českém pohraničí po skončení války aneb Osídlencův den jako každý jiný. *Dějiny a současnost*. 2010, roč. 32, č. 9, s. 14. ISSN 0418-5129.
- SLAVÍČKOVÁ, Miloslava. *Hrabalovy literární koláže*. Praha: Akropolis, 2004. ISBN 80-7304-051-4.

- Slovník českých spisovatelů od roku 1945*. Praha: Brána, 1995. ISBN 80-85946-16-5.
- SOUKUPOVÁ, Klára. Josef Jedlička, svědek a kronikář. *Tvar*. 2011, roč. 22, č. 7, s. 22. ISSN 0862-657 X.
- SOLDÁN, Ladislav. Paměť rodu. *Svobodné slovo*. 5. 5. 1992, s. 14.
- SPURNÝ, Matěj. Sudety: laboratoř budoucnosti: Poválečné vize směřování českého pohraničí. *Dějiny a současnost*, 2010, roč. 32, č. 6, s. 16. ISSN 0418-5129.
- SUCHOMEL, Milan. *Literatura z času krize. Šest pohledů na českou prózu 1958 – 1967*. Brno: Atlantis, 1992. ISBN 80-7108-051-9.
- SVATONĚ, Vladimír. *Epické zdroje románu: Z teorie a typologie ruské prózy*. Praha: Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR, 1993. ISBN 80-85778-00-9.
- ŠKLOVSKIJ, Viktor. *Teorie prózy*. Praha: Akropolis, 2003. ISBN 80-7304-026-3.
- ŠVANDA, Pavel. Krev v moři času. *Proglas*. 1992, roč. 3, s. 7, s. 62.
- Třetí konfrontace (Josef Jedlička, Kde život náš je v půli se svou poutí, Praha 1966). *Sešity pro mladou literaturu*. 1966, roč. 1, č. 5, s. 51–53.
- VEJRÁŽKA, Pavel R. Emil Juliš / Básník. [online]. [cit. 2015-02-17]. Dostupné z: <http://www.vejr.cz/julis/>.
- VÍT, Jan. Domov vyvzdorovaný. *Přítomnost*. 1991, roč. 2, č. 11, s. 9. ISSN 1213-0133.
- ZÍTKOVÁ, Irena. Trasa z minulosti do budoucnosti. *Mladá fronta*. 23. 8. 1966, s. 5.

Summary

PICTURE OF NORTHERN BOHEMIA IN THE FIRST WORK OF JOSEF JEDLIČKA IN CONFRONTATION WITH THE SUBJECT OF SPACE IN WORKS OF OTHER CZECH WRITERS

Key words:

Josef Jedlička, *In the Midway of This Our Mortal Life*, space, Litvínov, northern Bohemia, heavy industry, ecological disaster, consequences of German displacement, post-war frontier settlement, searching home, responsibility

All his life Josef Jedlička (16 March 1927, Prague – 5 December 1990, Augsburg) belonged to the authors who were prohibited from publishing except years 1966 - 1968 and 1989 – 1990. For years he stayed in the background even though his works create a very important part of the Czech prose and essayistic works of the second half of the 20th century.

The aim of this thesis is the analysis of the aspect which is usually mentioned primarily in connection with Jedlička's remarkable first work which is space, and his novel *In the Midway of This Our Mortal Life* (1966) is set just in it.

In the analysis we proceeded from the principle that literary space is a part of the fictional model of reality and that is why it must be distinguished from the actual space which lies outside the linguistic work of art.

Besides the theory of the leading expert in the field of narratology L. Doležel, we also used the knowledge of M. M. Bakhtin, G. Bachelard, D. Hodrová, Z. Hrbata, V. Macura and others.

In the introductory part of the thesis we outlined the general specifics related to problems describing the North Bohemia Region in the Czech post-war literature (displacement of German population, new frontier settlement, searching home, the total devastation of the landscape as a result of the expansion of heavy industry, extinction of hundreds of dilapidated villages, a growing number of social pathologies etc.).

In other chapters we dealt with the life and work of Josef Jedlička. There is mentioned both his published and even unpublished work here. We devoted a lot of attention mainly to the author's prosaic first work *In the Midway of This Our Mortal Life* (edition circumstances, duration of the origin of the work, themes, a creative method, an original form, a critical acclaim, changes in the second edition etc.).

The landscape of northern Bohemia, which is characterized in Jedlička's work through allusions in pictures of hell from Dante's *Divine Comedy*, is perceived by a narrator as hostile and the landscape of exile. The town of Litvínov, where the narrator lives, is introduced to a reader with the help of subjectively seen descriptions of many places, especially with these motives: the chemical factory Stalin's plants, a housing estate full of standard small detached houses (built in the context of the post-war constructive effort), the structure of the Collective House conceived in an avantgarde way and quarters developed from a prison camp of the World War II.

In fact, Jedlička's image of the Most and Litvínov Districts is very depressing but at the end of the text we feel expression of hope associated with belief in liberating power of love.

Of course, Jedlička's first work is not only demonstration of effort to catch genius loci of the North Bohemia Region in the Czech post-war literature. The response of the novel *In the Midway of This Our Mortal Life* brought us to the question how that theme had been reflected in books of other Czech writers. Based on analyzes of space category in several of them we tried to prove specific topics related to northern Bohemia in the Czech literature after 1945 in a different part of this thesis. We also confronted the point of view of these writers with the image of this region in Jedlička's prose.

Writers like Bohumil Hrabal, Emil Juliš, Vladimír Páral, Jiří Švejda, Václav Dušek, Alžběta Šerberová, Zdeněk Šmíd, Václav Vokolek, Michael Konůpek, Martin Fibiger, Miloš Urban, Radek Fridrich and Pavel Brycz are represented at this thesis with one piece of work at least.

When it comes to geographical boundaries of a primarily monitored area, we mainly focused on rendering the Ore Mountain area, especially the Litvínov, Most and Ústí Regions.

We are aware of not covering the observed problems of corpus of works which became the subject of our comparative analysis. However, we tried to outline basic tendencies which were shown in displaying the North Bohemia Region in the Czech post-war literature by selecting representatives of all ages in prose and poetry.

In conclusion, we summarized the main contribution and originality of Jedlička's depiction of the monitored region:

1. It is about one of the first witness of Czechoslovak reality of the 1950s in our literature.
2. In our opinion, uncompromisingness of view of Jedlička's narrator is associated just with the region in which Jedlička's prose is situated. In Jedlička's case, the environment of Litvínov clearly enhances artist's feelings which are reflected in literary work and individually exposes basic existential themes of the text.
3. Another aspect involved in the originality of Jedlička's text is the form which was chosen by the author for creating serious themes of his time. Jedlička proved both imagination, erudition and wide general knowledge not only in the field of literature but he also showed emphasis on language updating, intertextuality and subject matters of process of artistic works.
4. In particular, we have to appreciate author's courage which he showed just in his novel *In the Midway of This Our Mortal Life* with respect to the theme and form of creating.

Serious problems in the North Bohemia Region still persist, a distinctive region is a challenge for artists of next generations.